

hakol

br. 97 studeni / prosinac 2006.

חשון תשס"ז / כסלו תשס"ז

הקול

SRETNA HANUKA

DVJESTOTA OBLJETNICA OSNUTKA ŽIDOVSKJE OPĆINE ZAGREB חגיגות המאתיים לקיומה של הקהילה היהודית בזגרב

SADRŽAJ

IMPRESSUM
Ha-kol 97.
studen - prosinac 2006.
hešvan - kislev 5767.

Glavna i odgovorna urednica
Nataša Barac

Urednički savjet
**Zora Dimbach, Živko Gruden,
Tamara Indik-Mali,
Damir Lajoš**

Tehnička urednica
Nataša Popović

Priprema i oblikovanje za tisak
Magen d.o.o. Zagreb

Ha-kol
glasilo židovske zajednice u Hrvatskoj

Lektorica
Ivana Kurtović Budja

Izdavač
Židovska općina Zagreb,
Palmotićeva 16, 10000 Zagreb,
p.p. 986.
Tel: 385 1 49 22 692
fax: 49 22 694
e-mail: jcz@zg.t-com.hr
uredništvo: hakol@net.hr

Za izdavača
dr. Ognjen Kraus

ISSN 1332-5892

Izlaženje Ha-kola financijski potpomaže
**Savjet za nacionalne manjine
Republike Hrvatske**

Pretplata
100 kuna godišnje,
za inozemstvo 200 kuna.
Žiro račun kod Zagrebačke banke broj:
2360000-1101504155
Židovska općina Zagreb.
Devizni račun: 30101-620-16/2424116441

Tisak
NPGTO OFFSET ZAGREB

Dvjestota obljetnica osnutka Židovske općine Zagreb	4
Govor predsjednika ŽOZ-a Ognjena Krausa	6
Dva nova prigodna žiga	11
Pisma predsjedniku Vlade i predsjedniku Sabora	12
Izlet seniorskog kluba	14
Or haŠemeš: Ljubav na drugi pogled	16
Iz naših općina: Rijeka i Osijek	18
Sukot u Tivešu	20
Uspjesi djece iz Židovske općine Osijek	21
Novosti iz svjetske organizacije preživjelih.	22
Međunarodni dan borbe protiv fašizma i antisemitizma	25
Židovski omladinski seminar u Sarajevu	26
Predrag Finci: Priroda umjetnosti	28
Split: „Guslač na krovu“	32
Jehuda Amihai	33
Druga vinkovačka sinagoga	34
Šesti dio serijala o izraelskim zastavama	40
Lisabon: uzvišenja, zaravni i rijeka	47
Festival židovskog filma Ujedinjenog kraljevstva	51
Shimon Peres o ratu u Libanonu.	55
Filatelija: novosti izraelske pošte	57
150 godina od rođenja Lea Graetza	58
Livingston oslobođen optužbi	60
Muenchen: otvorena nova sinagoga	61
Kamen-temeljac za žrtve holokausta u Rumunjskoj	62
In memoriam: Ina Drutter	62

U realizaciji ovog broja sudjelovali su:

Laila Šprajc, Dean Friedrich, Jurica Miletić, Lea Kreisbacher, Ljerka Magdić, Neda Wiesler,
Filip Kohn, Nives Beissmann, Melita Švob, Branka Vojnović, Dragan Damjanović,
Željko Heimer, Dov Gutterman, Vesna Domany-Hardy, Mira Altarac Hadjiristić

Svim suradnicima najtoplije zahvaljujemo!

DVJESTOTA OBLJETNICA OSNUTKA ŽIDOVSKJE OPĆINE ZAGREB חגיגות המאתיים לקיומה של הקהילה היהודית בזגרב

Svečanom akademijom pod pokroviteljstvom Vlade Republike Hrvatske, održanom 6. studenoga u Ilirskoj dvorani, priveli smo kraju programe obilježavanja godine u kojoj Židovska općina Zagreb slavi dvjestotu obljetnicu osnutka.

Program smo započeli već u 17.00 sati u zgradi ŽOZ-a, prijemom za goste iz židovskih zajednica. Uz obilazak Općine, za goste je bio organiziran i posjet izložbi slika Oskara Hermana u Klovićevim dvorima pod stručnim vodstvom gospođe Kusin, ravnateljice i gospođe Bavaljak, kustosice zbirke i autorice postava.

Program svečane akademije počeo je u 20.00 sati u Ilirskoj dvorani, a obuhvaćao je promociju kratkog filma o 200 godina ŽOZ-a, izložbu uz projekciju fotografija, prigodne govore uzvanika te dodjelu nagrada za poseban doprinos Židovskoj općini Zagreb.

U glazbenom dijelu programa prisutne su oduševili Laslo Fekete, natkantor iz Budimpešte uz klavirsku pratnju Zoltana Neumark, te zbor JO-a Novog Sada, "Hašira".

Poseban trenutak programa svakako je bila dodjela priznanja i zahvala gospođi Žuži Jelinek i prof. Mirku Mirkoviću, za njihov dugogodišnji doprinos Židovskoj općini Zagreb.

Nakon svečanog dijela programa uzvanici su uživali u domjenku i nastupu naših Jewersa.

Osim svečane akademije, proslava se odvijala tijekom cijelog tjedna u zgradi ŽOZ-a.

U utorak 7. studenoga gostima se nudio sljedeći program:

18.00 sati - predavanje gospodina Yechiela Bar-Chaima "Jewish Heritage" uz filmsku projekciju u suradnji s KD MŠF

19.00 sati - prigodno slovo dr. Ognjena Krausa

19.15 sati - projekcija filma "200 godina ŽOZ"

19.30 sati - Koncert Lasla Feketea, natkantara iz Budimpešte uz klavirsku pratnju Zoltana Neumarka

20.00 sati - domjenak i zabava u ŽOZ

U srijedu 8. studenoga gosti su imali prilike gledati filmove iz fundusa ŽOZ-a.

U četvrtak 9. studenoga održano je iznimno zanimljivo predavanje g. Aleksandra Lasla, dipl.arh. «Graditelji modernog Zagreba - Podsjetnik na doprinos židovske zajednice» uz projekciju rijetkih arhivskih materijala.

U petak 10. studenoga u ugodnoj smo atmosferi proslavili šabat uz ukusnu večeru.

Uspješnost i atraktivnost programa potvrdio je i vrlo velik broj gostiju, koji je u cijelom tjednu premašio 500.

Ovom prigodom nije na odmet spomenuti i ostale programe kojima smo kroz cijelu godinu obilježavali jedan od najznačajnijih datuma za Židovsku općinu Zagreb.

Pored kontinuiranih aktivnosti u ŽOZ-a, a ove godine smo uveli i «coffee break» ponedjeljkom uz besplatnu kavu i kolače, «Funky town» zabavne večeri odličnog odaziva, organizirali smo i dvije zapažene javne kulturne manifestacije.

U povodu Dana grada Zagreba i 200. obljetnice osnutka Židovske općine Zagreb Izraelska filharmonija pod ravnanjem maestra Zubina Mehte u srijedu 31. svibnja održala je svečani koncert u KD V. Lisinskog.

U Galeriji Klovićevi dvori 17. rujna otvorena je velika izložba Oskara Hermana.

Slavljeničku godinu obilježila je i Hrvatska pošta d.d. izdavanjem prigodne poštanske marke namijenjene poštanskom prometu u inozemstvu. Marka je izdana 15. rujna 2006., a prigodna promocija uz prisustvo brojnih gospodarstvenika održana je istog dana u prostorijama ŽOZ-a.

Filatelisti su uz jubilej ŽOZ-a izdali i niz prigodnih dopisnica, a u pripremi je još nekoliko filatelističkih izdanja.

Posebno smo ponosni na suradnju s poznatim ultra-maratoncem Tadijom Opačkom, koji je prigodom 200-te obljetnice Židovske općine Zagreb i povodom obilježavanja šezdeset i prve obljetnice proboja zatočenika iz koncentracijskog logora Jasenovac istrčao trku s porukom „Da se ne ponovi!“ od Velike Gorice do Jasenovca duljine 100 km.

Tijekom godine realizirani su i brojni prigodni kratki programi za članstvo u ŽOZ-u uz iznenađujući interes. Uz redovne programe u organizaciji K.D. Šalom Freiburger, galerije Milan i Ivo Steiner te sve druge projekte, za ovu kalendarsku godinu, i prije njezina svršetka, možemo reći da je zasigurno bila jedna od programima najbogatijih godina.

Svečanosti su nazočili:

gđa Jadranka Kosor, potpredsjednica Vlade RH
gospodin Milan Bandić, gradonačelnik Zagreba
gospodin Božo Biškupić, ministar kulture
dr. Radovan Fuchs, zamjenik ministra prosvjete, znanosti i športa
gospoda Tatjana Holjevac, predsjednica Gradske skupštine
gospodin Aleksandar Tolnauer, predsjednik Savjeta za nacionalne manjine
gospodin Nikola Mak, Zastupnik u Saboru RH te drugi zastupnici i predstavnici nacionalnih manjina.

Predstavnici diplomatskog zbora:

Nj.E.G. Alfons Peters, voditelj Delegacije Europske unije
Nj.E.G. Robert Bradtke, veleposlanik Sjedinjenih Američkih Država
Nj.E.G. Hans Jochen Peters, veleposlanik Savezne Republike Njemačke
Nj.E.G. Helga Konrad, veleposlanica Republike Austrije
Nj.E.G. Radivoj Cvjetičanin, veleposlanik Republike Srbije
Nj.E.G. Petr Burianke, veleposlanik Češke Republike
Nj.E.G. Jan Banas, veleposlanik Slovačke Republike
Nj.E.G. Kazimierz Kopyra, veleposlanik Republike Poljske
Nj.E. Gđa Elisabeth Walaas, veleposlanica Kraljevine Norveške.

Predstavnici vjerskih zajednica:

- monsinjor Vlado Košić, pomoćni biskup zagrebački
- efendija Ševko Omerbašić, predsjednik Mešihata u RH
- Peter McKenzie, predstavnik Baptističke crkve
- Ivan Valek, predstavnik Crkve Isusa Krista Svetaca posljednjih dana.

Predstavnici svjetskih židovskih organizacija:

- gospodin Serge Cwajgenbaum, glavni tajnik Evropskog židovskog kongresa
- gospodin Moshe Kantor, predsjednik Evropskog židovskog fonda, Fondacije Forum Holokaust i predsjednik Ruskog židovskog kongresa
- gospoda Deidre Berger, predstavnica AJC
- gospodin Yechiel Bar Chaim, predstavnik JOINT-a
- gospodin Peter Werner, predstavnik Izvršnog komiteta B'nai B'rith Europa
- gospodin England Itzak, sudac Vrhovnog suda Izraela

S nama su bili i predsjednici europskih židovskih općina i saveza:

- gospodin Dan Kantor, direktor židovske općine Helsinki
- gospodin Gustav Zoltai, glavni direktor Federacije židovskih zajednica Mađarske
- gospodin Ferro Aleksander, izvršni predsjednik Federacije židovskih općina Slovačke
- gospoda Ovidiu Banescu i Paul Schwarz, predstavnici Federacije židovskih općina Rumunjske
- gospodin Aca Singer, predsjednik Saveza jevrejskih opština Srbije
- gospodin Boris Kožemjak, predsjednik Jevrejske opštine Sarajevo i gospodin Jakica Finci, predstavnik sarajevske općine
- gospodin Viktor Mizrahi, predstavnik Jevrejske zajednice Makedonije
- gospodin Andrej Kožar Beck, predsjednik Židovske općine Ljubljana.

Predsjednici židovskih općina u Hrvatskoj:

- prof. dr. Sabrina Horović, predsjednica Židovske općine Dubrovnik
- dr. Andrej Pal, predsjednik Židovske općine Čakovec
- gospodin Damir Lajoš, predsjednik Židovske općine Osijek
- dr. Krešimir Švarc, predsjednik Židovske općine Koprivnica.

Svečanosti su prisustvovali i brojni članovi Općine, ugledni gospodarstvenici te poznata lica iz kulturnog, sportskog i javnog života Grada.

Predsjednik Židovske općine Zagreb Ognjen Kraus održao je na svečanoj akademiji pridgodan govor koji donosimo u cijelosti:

ŠTO SU ŽIDOV I BILI ZAGREBU, A ŠTO ZAGREB ŽIDOVIMA?

Što su Židovi bili Zagrebu - što je Zagreb bio Židovima? To se pitanje spontano nametnulo kao esencijalno u našim razmišljanjima o obilježavanju dvjestote obljetnice osnutka naše općine. Esencijalno zato što svoj identitet vučemo iz dva korjena: pripadnosti židovskom europskom korpusu i zagrebačkoj sredini odnosno hrvatskom društvu.

«Napisati cijelu povijest zagrebačkih Židova bilo bi isto što i napisati povijest grada Zagreba.» Tu je rečenicu napisao 1927. godine dr. Lavoslav Šik, advokat, publicist, cionistički aktivist, kolekcionar i vlasnik jedinstvene biblioteke *judaice* i *hebraice*. Šik je 1942. godine ubijen u Jasenovcu. Njegova biblioteka danas je u posjedu Židovske općine Zagreb, ima status spomenika kulture i pripada najvećim dragocjenostima baštine zagrebačkih Židova.

Povijest kakva je bila na umu Lavoslavu Šiku do danas nije napisana. Još prije nego što je Šik upozorio na udio Židova u povijesti modernog Zagreba, zagrebački rabin, dr. Gavro Schwarz počeo je istraživati povijest zagrebačkih Židova.

On je prvi židovski povjesničar, a ubrzo su mu se pridružili drugi, među njima i Šik. Kasnije, u drugoj polovini 20. stoljeća, a posebno unatrag posljednjih dvadesetak godina, pojedina razdoblja i pojedine teme obradili su mnogi autori. Njima zahvaljujemo mnogo znanja o zagrebačkim Židovima, pa i o tome što i koliko su ugradili u povijest Zagreba. No, u povijesnim prikazima ili monografijama Zagreba Židova gotovo i nema, ili se samo spominju usput. Teško je, ako ne i nemoguće, naći zadovoljavajuće obrazloženje. Ali istina je, da su na izazov koji je postavio Lavoslav Šik u načelu odgovarali Židovi i tek nekoliko nežidova.

«Napisati cijelu povijest zagrebačkih Židova bilo bi isto što i napisati povijest grada Zagreba.» Tu je rečenicu napisao 1927. godine dr. Lavoslav Šik, advokat, publicist, cionistički aktivist, kolekcionar i vlasnik jedinstvene biblioteke judaice i hebraice.

Za početak nekoliko simbola židovske prisutnosti u međuratnom Zagrebu:

- Penkalina penkala i naliv-pero, Fellerov eliksir «Elza-fluid», čokolada i bomboni «Union», papirnata galanterija «Lipa Mill», namještaj Bothe i Ehrmann, Dirnbacherovi bicikli «Croatia» i «Zagreb»
- knjižara Hartmann-Kugli, umjetnički foto-atelje Mosinger, čistiona Jelinek
- kino-kazališta: «Union», «Helios», «Europa-Palace», «Apolo»
- kavane: «Corso», «Medulić», «Zagreb», «Astoria» i starija «Velika kavana» na Jelačić-placu
- hoteli: «Palace», «Imperial» i dva starija: «Pruckner-Royal» i «Caru austrijanskom»
- i vertikala - prvi zagrebački neboder arhitekta Slavka Löwyja na uglu Masarykove i Gundulićeve, s velikom neonskom reklamom.

Kako je izgledao nekadašnji „židovski“ Zagreb?

Ili - kako je u doba Šikovog apela izgledala Strossmayerova, danas Praška ulica, u kojoj je bio «templ»? (Tako su sinagogu zvali Židovi i svi Zagrepčani.)

S desne strane, nasuprot templu, redali su se od Jelačićeva trga do kraja ulice židovski lokali:

Rosenfeldova drogerija «Laokon», Schnellerova radnja štampilja, Blauova trgovina fine papirnate galanterije i naliv-pera, Pristerov frizeraj i parfumerija, Pollakova rukavičarska radnja, Rossekampova trgovina muzikalija, elitna krojačnica «Makab»...

Na suprotnoj strani: na uglu Jelačićeva trga «Komericalna banka», pokraj nje Hirschlova trgovina svile, modnih štofova i engleske konfekcije, na kraju Hafnerova delikatesna radnja s košer-proizvodima, među njima, glasovitim gušćim paštetama...

A slične specijalizirane trgovine s biranom robom - među njima draguljarske i urarske radnje, otmjeni saloni i zastupstva europskih i američkih tvrtki preplavili su tada Ilicu, Jurišićevu, Jelačićev trg i ostale ulice u centru. Oni su smijenili starinske dućane 19. stoljeća, već tada većinom u posjedu Židova - magazine prepune različitih roba i proizvoda domaćih i stranih tvrtki. Ne treba izgubiti iz vida ni brojne liječničke ordinacije, advokatske urede, predstavništva i banke - ali ni male trafike, «ambulatne» kioske, ni raznorazne «popravnice» - preteče servisa.

Ti znameniti židovske prisutnosti bili su ubilježeni u zagrebačku urbanu memoriju međuratnog i još ranijeg razdoblja. Sjaj bezbroja tih simbola gotovo se ugasio. A ugasilo se i sjećanje na kozmopolitsku, velegradsku i europsku atmosferu Zagreba te epohe, koja se obilježava i kao «zlatno doba» povijesti zagrebačkih Židova. Čitav taj svijet do temelja je razbijen 1941. godine. Danas ga s mukom povjesničari kulture pokušavaju rekonstruirati iz krhotina, razbacanih u ilustriranim revijama, novinama i memoarskim djelima međuratnog doba.

Prvi Židovi u Zagrebu

U doba kad su se Židovi u duhu reformi cara Josipa II. kao «tolerirani» smjeli naseljavati u gradove i trgovišta kraljevine Hrvatske i Slavonije, Zagreb je bio malen, uspavan grad na rubu monarhije. Sastojao se od dvije općine: slobodnog kraljevskog Gradeca i biskupskog grada, koje su imale vlastitu jurisdikciju - upravu i zakonodavstvo. Prvi doseljenici, Aškenazi iz zemalja

srednje Europe, smjeli su se potkraj 18. i na početku 19. stoljeća nastaniti samo na njihovim rubnim područjima: u kaptolskom podgrađu, u Vlaškoj ulici, prastarom naselju obrtnika i trgovaca - i u gradečkom podgrađu u Donjem gradu, uglavnom u Petrinjskoj ulici.

Prva dva sačuvana popisa Židova iz 1808. i 1812. godine, upriličena ubrzo nakon osnutka Općine 1806., odaju brojčano stanje i zanimanja njezinih članova. Ukupno ih je bilo pedeset dvoje sa 17 glava obitelji. Od njih je bilo 10 trgovaca, 2 veletrgovca, 3 obrtnika, učitelj i grobar. To prvo doba obilježeno je s jedne strane mukotrpnom borbom za emancipaciju i stjecanje građanskih prava, a s druge strane osvajanjem svih onih privrednih područja koja su Židovima bila dopuštena ili nisu bila pokrivena. U prvom redu novčarskim poslovanjem i trgovanjem žitom, drvom, kožama i proizvodima koji nisu bili obuhvaćeni cehovskom proizvodnjom, isto tako sabiranjem različitih sirovina za industrijsku preradu, među ostalim i raznoraznog otpada. Unatoč ograničenjima oni su se za nekoliko decenija uspjeli potvrditi kao najvitalniji privredni sloj. Trgovinu su spajali s osnutkom industrijskih poduzeća, osnivali banke, male štedionice i kreditne zavode, osobito u provinciji i na selu i uspostavljali poslovne mreže. Ključ tog razvoja bilo je uvođenje novih oblika poslovanja i povezanost sa srednjoeuropskim židovskim centrima. Ona je omogućavala posredništvo, unošenje stranog kapitala i uvoz roba. Ali tome svakako treba pribrojiti tradicionalnu mobilnost, poslovnu radinost, međusobnu solidarnost, njegovanje obiteljskih i prijateljskih veza i udruživanje rada, kapitala i znanja.

Prva dva sačuvana popisa Židova iz 1808. i 1812. godine, upriličena ubrzo nakon osnutka Općine 1806., odaju brojčano stanje i zanimanja njezinih članova. Ukupno ih je bilo pedeset dvoje sa 17 glava obitelji. Od njih je bilo 10 trgovaca, 2 veletrgovca, 3 obrtnika, učitelj i grobar.

Tako su prve velike zagrebačke industrijske pogone utemeljili Židovi. Ivan Frankl 1862. «Zagrebački paromlin» u Trnju (koji je radio do nedavno), a 1868. Ignatz Stern, sa sinovima Maxom i Jakobom, «Tvornicu koža» u Medvedgradskoj ulici na potoku Medveščaku. S tvornicom vojne obuče i opreme, otvorenom poslije, «Kožara» se razvila u najveću tvornicu te vrste u čitavoj monarhiji. (Bila je u pogonu do požara 1938. a sada je u njoj

Gliptoteka HAZU). Razvoju tih, a i kasnijih tvornica, zamah je davao židovski dionički kapital, posebno Hrvatske eskomptne banke. Ona je jedna od prvih poslovnih banaka, a njezini su osnivači bili Židovi. Ukratko: Židovi su bili preteče i nosioci modernizacije.

Odluka o gradnji sinagoge

Zaslugom mnogih svojih članova na radnom i javnom polju, sve veća židovska zajednica već se polovinom 19. stoljeća - a mnogo prije stjecanja pune građanske ravnopravnosti - mogla pohvaliti društvenim ugledom. O njezinoj samosvijesti i snazi svjedoči odluka o gradnji sinagoge 1855. godine, i to u samom središtu grada. Posvećenje sinagoge 1867. godine bilo je velik društveni događaj. U njemu je sudjelovala politička i kulturna elita, predstavnici svih konfesija i mnoštvo građana.

Hram je bio i ostao najvažniji simbol zagrebačkog židovstva. Zbog osebjune arhitekture i kao istaknuti sakralni objekt, već je u prvom vodiču Zagreba iz 1892. godine obilježen kao «znamenitost». Nije naodmet podsjetiti, da su židovska općina i nekoliko njenih članova svojim donacijama pomogli da se uredi i otvori ulica u kojoj je sagrađen hram i tako neposredno potakli da se veliko stočno sajmište

preuredi u prvi javni donjogradski perivoj: Zrinjevac. Za njegovo poljepšanje također su zaslužni Židovi.

Dr. Adolf Holzer, prvi hrvatski balneolog i amater-meteorolog, darovao je Meteorološki stup, a veletrgovac Eduard Prister Glazbeni paviljon.

Židovi su dali presudan udio u modernizaciji Zagreba

Preobrazbi Zagreba u moderan grad Židovi su dali presudan udio sistematskim sudjelovanjem u izgradnji najvažnijih komunalnih objekata i uređaja. Emanuel Prister, veliki mecena, nosilac mnogih priznanja i počasti, darovao je gradu projekt gradskog vodovoda. Vilim Schwarz, predsjednik Općine u doba izgradnje sinagoge, otvorio je u svojoj kući na Krvavom mostu prvu telefonsku centralu. Njegov sin, dr. Ljudevit Schwarz, prvi Židov zastupnik u Hrvatskom saboru, osnovao je s nekoliko židovskih poduzetnika konzorcij koji je preuzeo koncesiju i izgradnju konjskog tramvaja. Židovska građevinska poduzeća sudjelovala su u svim velikim gradskim projektima te epohe: gradnji kanalizacije i premještanju potoka Medveščaka iz centra grada, izgradnji najvećeg industrijskog pogona, Strojarske radionice Ugarskih željeznica (danas Tvornica «Janko Gredelj») i modernih kasarni. Četiri najveća vojna kompleksa sagradilo je na početku 20. stoljeća poduzeće «Eisner i Ehrlich», najveće u to doba u Zagrebu, i to prema modelu

O samosvijesti i snazi zagrebačke židovske zajednice svjedoči odluka o gradnji sinagoge 1855. godine, i to u samom središtu grada. Posvećenje sinagoge 1867. godine bilo je velik društveni događaj. U njemu je sudjelovala politička i kulturna elita, predstavnici svih konfesija i mnoštvo građana.

javno-privatnog parterstva. Poduzeće je, naime, uz određene pogodnosti, kreditiralo gradsku općinu svojim kapitalom.

U promjeni slike grada u doba izgradnje novog centra u Donjem gradu židovski arhitekti imali su dominantnu ulogu. Neka bude samo spomenut atelje Hönigsberg i Deutsch, koji je u nekoliko desetljeća projektirao i sagradio više od stotinu kuća i palača. Veliki dio njih, a isto tako i sve javne i kulturne zgrade - od kazališta, Umjetničkog paviljona do Sveučilišne biblioteke - koje su projektirali ili izvodili židovski arhitekti i židovska poduzeća, imaju danas status spomenika kulture i nose identitet Zagreba. I u najkraćoj skici bilo bi nepravедно prešutjeti znanstvenike na svim područjima: od prirodnih i tehničkih, medicinskih do humanističkih znanosti, a isto tako i umjetnike, novinare, nakladnike i sportaše. Već bi izbor ispunio nekoliko stranica. Neka kao simbol bude spomenut slikar Oskar Hermann - čiju memorijalnu izložbu možete razgledati u Galeriji «Klovičevi dvori». Njegova su djela odavno uključena u korpus hrvatske umjetnosti. Isto su tako sastavni dio hrvatske, ali i europske kulture mnoga djela i drugih umjetnika - koje ovdje ne možemo navoditi pojedinačno.

A nepravедно bi bilo da ne podsjetimo na židovski doprinos javnoj socijalnoj skrbi i medicini. U Trgovačkom društvu «Merkur», koje je 1873. osnovano zbog socijalne zaštite privatnih namještenika, na prijelomu stoljeća prevladavali su Židovi.

Ali nisu svi Židovi bili bogataši, niti su se bavili stjecanjem materijalnih bogatstava. No privrednici, a osobito tanak sloj najuspješnijih i najbogatijih, imali su najveću ulogu u modernizaciji i općem progresu zagrebačkog društva. To je razlog zašto danas govorimo o njima.

Njihovom zaslugom postavljeni su temelji i prve institucije modernog socijalnog osiguranja. «Merkurov sanatorij», otvoren 1930. godine, bio je uzorna, moderna bolnica koja se razvila do velikog bolničko-kliničkog centra. Od mnogih privatnih sanatorija najpoznatiji su bili Sanatorij u Klaićevoj bolnici (danas u sklopu Klinike za dječje bolesti), koji su vodili dr. Joković i

Židov, dr. Rado i Sanatorij dr. Gottlieba. No najveći projekt same Židovske općine bila je tridesetih godina izgradnja Židovske bolnice s najmodernijim medicinskim programom. Bila je namijenjena liječenju ne samo Židova nego svih građana Zagreba. Za bolnicu je 1930. raspisan internacionalni natječaj, koji je po odazivu arhitekata bio najveći u povijesti Zagreba. Do realizacije nije došlo - ne samo zbog financijskih problema nego i zbog opće situacije u Europi nakon pobjede nacional-socijalizma u Njemačkoj.

Obitelji Deutsch i Aleksander

I zagrebački su Židovi imali svoje «Rottschilde»: obitelji koje su razvile ne samo svoja «carstva», nego poticali osnutak

najvažnijih gradskih i nacionalnih strukovnih udruženja, a bili su i veliki filantropi. Drugim riječima, uspostavljali su i unapređivali opće dobro. Spomenut ćemo najveće magnatske obitelji: Deutsch i Aleksander.

Filip Deutsch započeo je Vlaškoj ulici kao trgovac drvom, osnovao poduzeće «Filip Deutsch i sinovi, trgovina drvima i šumska industrija». Najpoznatiji je bio Albert, koji se dvadesetih godina prihvatio organizacije i okupljanja tvrtki za proizvodnju drva. Za svoje zasluge stekao je 1910. plemstvo i predikat Maceljski. Bio je poznati dobrotvor. Opskrbljivao je zagrebačku sirotinju godinama vagonima drva za loženje, a inicijativu unutar Židovske općine za osnutak židovskih ferijalnih kolonija pomogao «Zakladom Tilde pl. Deutsch-Maceljske», kupio za ferijalce vilu u Crikvenici i uredio Ferijalni dom u Ravnoj Gori.

Druga obitelj, Aleksander, bila je tako mnogobrojna i sveprisutna da su je zvali klanom. Njeno je bogatstvo utemeljio Jonas, koji je također u Vlaškoj ulici započeo kao trgovac žitom. Njegovi sinovi Samuel David i Šandor istaknuli su se početkom 20. stolje-

ća, kada Zagreb napokon postaje industrijski centar, kao predvodnici moderne industrije i organizatori njezina zajedničkog nastupa u zemlji i inozemstvu. Samuel David, zvan «Pametni», bio je organizacijski genij: razvio je i utemeljio nekoliko velikih tvornica. Njegov brat Šandor, zvan «Znameniti», bio je najpoznatiji član obitelji kao opće omiljeni filantrop. Gotovo sav dobitak od veletrgovine i tvornica trošio je u dobrotvorne svrhe. Pomagao je siromašnim đacima i studentima, nezaposlenima i invalidima. Početkom Prvog svjetskog rata osnovao je društvo «Prehrana» koje je tijekom rata podijelilo 15 milijuna obroka. A državi je nepovratno dao ratni zajam od milijun zlatnih kruna, za što je 1918. stekao plemstvo i predikat Sesevski.

Ali nisu svi Židovi bili bogataši, niti su se bavili stjecanjem materijalnih bogatstava. No privrednici, a osobito tanak sloj najuspješnijih i najbogatijih, imali su najveću ulogu u modernizaciji i općem progresu zagrebačkog društva. To je razlog zašto danas govorimo o njima.

Židovi su bili uključeni u sve sfere života grada

Moglo bi se reći da su Židovi bili prihvaćani u mjeri u kojoj su se uspjeli integrirati i asimilirati. Sredina im je pružala izazove, a većina se odazivala. Svi koji su se nekom svojom aktivnošću upisali u javnu svijest, trudili su se da to održe. Uključivali su se

u najrazličitija društva, koja su nicala u tijeku razvoja građanskog društva i javnosti. A na svim poljima, u svim organizacijama, bili su među najboljima. U dugom vremenskom luku, od sredine 19. stoljeća do 1941. godine, postoji bezbroj primjera.

Tako je dr. Moritz/Mavro Sachs bio izuzetno aktivan u «Zboru zagrebačkih liječnika», osnovanom 1845. godine. Na njegovoj povijesnoj skupštini 1850. - kada su postavljena načela javnog zdravstva - apelirao je da se osnuje medicinski fakultet. Ali to što je bio prvi Židov koji je postao građaninom Zagreba, očito je bilo povezano s njegovim službovanjem u vojsci bana Jelačića s kojim je bio u prijateljskom odnosu, kao i biskupima Haulikom i Strossmayerom. Knjižar Lavoslav Hartmann preuzeo je šezdesetih godina nakladnički program Ljudevita Gaja i razvio svoju nakladničku kuću do najveće u Zagrebu. A posrednik između njega i Gaja bio je njegov partner, Vilim Schwarz, neko vrijeme upravitelj Gajeve tiskare i urednik «Danice». Građevinski inženjer Joseph/Josip Siebenschein je zbog svojih kompetencija i iskustva u niskogradnji i visokogradnji postao nakon katastrofalnog potresa 1880. predsjednik «egzekutivnog» odbora za uklanjanje posljedica, a 1883. imenovan je članom odbora za izradu nove generalne regulatorne osnove grada. Dr. Hugo Kohn bio je godinama predsjednik «Društva odvjetnika u Hrvatskoj i Slavoniji», od 1921. gradski zastupnik i član sedam skupštinskih odbora. A gradski zastupnici bili su u 19. i 20. stoljeću i drugi predsjednici Općine. Ban-

kar Otto Šik bio je tridesetih godina podpredsjednik Društva Zagrepčana, kojem su ton davali građanski liberali i masoni. To je tek nekoliko od mnogih.

U većoj ili manjoj mjeri integrirani su se otuđivali od jezgre koju je činila Izraelitska bogoštovna općina, odnosno, pokušali se asimilirati u nacionalni korpus s uvjerenjem da mu pripadaju i da su prihvaćeni. Mnogi, osobito bogati, kompen-

zirali su svoje potisnuto, pa i odbačeno židovstvo, dobrotvornim radom i velikim svotama za *Hevra kadišu*, Dom «Lavoslav Schwarz», *IzraelSKU ferijalnu koloniju* i mnoštvo drugih institucija i židovskih društava.

Život nakon Drugog svjetskog rata

Potkraj tridesetih godina sve veće restrikcije koje je nametala državna vlast, porast antisemitizma i donošenje antižidovskih zakona najavljivali su da se Židovima ne piše dobro. Mnogi su

Uspostavom ustaške vlasti i Nezavisne Države Hrvatske, donošenjem rasnih zakona i svime što je uslijedilo - surovo su razbijene iluzije o integraciji i san o domovini, koja je Židove odbacila kao strano tijelo.

Naš razvoj bilježi uzlaznu putanju. Obnovili smo neke ugašene institucije i osnovali niz novih. Nastojimo se osamostaliti materijalno, tako da ne ovisimo ni o pomoći izvana ni o državi i gradu. Za to je važno da nam se vrati naša oduzeta imovina od koje smo dosad dobili simboličan dio.

to zapažali i iskusili, ali su samo neki izvukli ispravne zaključke. Uspostavom ustaške vlasti i Nezavisne Države Hrvatske, donošenjem rasnih zakona i svime što je uslijedilo - surovo su razbijene iluzije o integraciji i san o domovini, koja je Židove odbacila kao strano tijelo.

I alternativa na koju je upućivao cionizam pokazala se neodrživom. Osim priprema za nacionalnu državu u Palestini, on je postavio i načela za održanje u europskom galutu, dijaspori. Tu Židove vidi kao nacionalnu manjinu koja se određuje ne samo vjerskom nego svojom ukupnom tradicijom koju treba nanovo usvojiti. Ima pravo na razliku i ujedno na puno, pa i političko, sudjelovanje u životu svojih sredina. Danas, s već velike povijesne distance, usudujemo se ustvrditi da je ta misao vodila preživjele pripadnike naše općine da nakon tragedije holokausta, u novoj poslijeratnoj Europi, održe našu zajednicu. Kao naši očevi, koji su u to uložili veliku energiju i idealizam, i mi želimo biti i ostati Židovi, Zagrepčani i punopravni hrvatski državljani.

Vraćamo se pitanju: Što su Židovi bili Zagrebu - što je Zagreb bio Židovima? Iz židovskog kuta gledanja lakše je odgovoriti na drugi dio pitanja. Zagreb im je u određenoj općoj konstelaciji dopustio da ga izaberu kao mjesto života i šansu egzistencije. Koliko su mu davali, toliko ih je prihvaćao. Postepeno su postali dio liberalnog društva i vjerovali da su stekli domovinu. U materijalni i duhovni napredak Zagreba ugradili su rad, talent i vjeru.

Odgovor - što su bili Zagrebu nije u potpunosti dorečen. Ne bi bilo ispravno i dovoljno, da to ostaje na nama. No kako bilo, židovski Zagreb, kakav je bio do početka Drugog svjetskog rata, sasvim je zatrt i iščezao. On pripada povijesti i sjećanju. I ne bi bilo dobro da to sjećanje održavamo samo mi.

Zagrebačka židovska općina bila je u prvoj fazi svoje povijesti mala, ali vitalna zajednica na rubu velikog habsburškog imperija. U Kraljevini Jugoslaviji postala je velik i snažan centar židovstva i u međuratnom razdoblju doživjela puni cvat. U socijalističkoj Jugoslaviji zagrebačka je općina bila dio centralizirane zajednice koja je u zadanom političkom i društvenom okviru

Naš najvažniji projekt je izgradnja novog Židovskog centra i sinagoge na mjestu hrama razorenog u doba NDH. U njemu želimo njegovati tradiciju i memoriju, a svoj rad razviti na dobrobit naše zajednice, našeg mladog naraštaja, grada Zagreba i Republike Hrvatske. Od 1999. godine to je zemljište napokon u posjedu i vlasništvu naše općine. Od 2000. godine pripremamo izgradnju Centra, a početkom 2005. dovršena je podloga za raspis natječaja za arhitektonsko rješenje zgrade.

nastojala održavati židovstvo. Nakon osamostaljenja i međunarodnog priznanja Republike Hrvatske Židovska općina Zagreb postala je glavno središte i os homogenizacije židovske zajednice u Hrvatskoj. Kao nova europska zajednica uključili smo u rad europskih i svjetskih židovskih organizacija i stekli njihovo priznanje i podršku.

Naš razvoj bilježi uzlaznu putanju. Obnovili smo neke ugašene institucije i osnovali niz novih. Nastojimo se osamostaliti materijalno, tako da ne ovisimo ni o pomoći izvana ni o državi i gradu. Za to je važno da nam se vrati naša oduzeta imovina od koje smo dosad dobili simboličan dio.

Projekt izgradnje Židovskog centra i sinagoge

Naš najvažniji projekt je izgradnja novog Židovskog centra i sinagoge na mjestu hrama razorenog u doba NDH. U njemu želimo njegovati tradiciju i memoriju, a svoj rad razviti na dobrobit naše zajednice, našeg mladog naraštaja, grada Zagreba i Republike Hrvatske. Od 1999. godine to je zemljište napokon u posjedu i vlasništvu naše općine. Od 2000. godine pripremamo izgradnju Centra, a početkom 2005. dovršena je podloga za raspis natječaja za arhitektonsko rješenje zgrade.

Na žalost, očekivanoj realizaciji ispriječili su se problemi koji su poznati i našoj i svjetskoj javnosti. O njima u ovom svečanom trenutku ne želim govoriti. Ali ipak želim naglasiti, da su se u unutrašnje probleme naše općine nažalost umiješali najviši predstavnici državne i političke vlasti - što je nedopustivo.

Nedavno su nam postavljeni neprihvatljivi uvjeti za izgradnju Židovskog centra i sinagoge u Praškoj ulici. Naš veliki projekt realizirat ćemo kad ocijenimo da je došlo vrijeme za to. Bez nametnutih kompromisa i pritisaka. A ako treba i vlastitim snagama.

I na kraju želim izraziti zadovoljstvo što se naša svečanost održava u palači koja ima veliko povijesno značenje u borbi za hrvatsko nacionalno

Nedavno su nam postavljeni neprihvatljivi uvjeti za izgradnju Židovskog centra i sinagoge u Praškoj ulici. Naš veliki projekt realizirat ćemo kad ocijenimo da je došlo vrijeme za to. Bez nametnutih kompromisa i pritisaka. A ako treba i vlastitim snagama.

osamostaljenje. «Preporodna dvorana» bila je stjecište Iliraca, hrvatskih rodoljuba, koji su se revolucionarne 1848. godine zalagali za potpunu građansku ravnopravnost Židova. Danas se naše povijesti susreću na ovom simboličnom mjestu, na Gornjem gradu - koji Židovima stoljećima nije bio dostupan.

DVA NOVA PRIGODNA ŽIGA

Kao što je još proleto bilo najavljeno, 200. obljetnica Židovske općine Zagreb bit će obilježena još jednom filatelističkom cjelinom. U vrijeme dok ovo pišemo, još nije posve jasno hoće li

se u prometu naći i još jedan dotisak na dopisnici HP-a ili će se pojaviti kakva prigodna omotnica, ali i u jednom i u drugom slučaju marka će biti poništena prigodnim žigom. I ovaj put žig je plod suradnje Židovske općine Zagreb, tvrtke Magen i filatelističkog novinara Jurice Miletića koji je osmislio i žig posvećen blagdanu Hanuke.

Naše ilustracije prikazuju žigove u idejnom obliku predanom Hrvatskoj pošti na odobrenje za uporabu. Žig posvećen Hanuki u uporabi bi se trebao naći na glavnoj zagrebačkoj pošti u Jurišićevoj ulici u petak 15. prosinca, a žig posvećen 200. obljetnici u subotu 23. prosinca. U oba žiga su prigodni tekstovi dani i na hebrejskom jeziku. Računajući i žig prvog dana prilikom stavljanja u promet poštanske marke posvećene 200. obljetnici Židovske općine Zagreb, prigodni žig od 23. prosinca bit će treći i posljednji ove godine, a žig posvećen Hanuki prvi je u filatelističkoj povijesti ove zemlje. Naklada cjelina bit će ponovo samo 100 komada svaka.

Jurica Miletić

Udruga osoba koje su preživjele holokaust u Hrvatskoj

Obavijest

Uspjeli smo dobiti posebni fond od Claims konferencije namijenjen osobama koje su preživjele holokaust u Hrvatskoj. Taj fond je odobren isključivo za druženje, zimovanje, kulturne i druge priredbe.

Uspjeli smo dogovoriti povoljnu cijenu i rezervirati mjesta u jednom hotelu u Opatiji, koji već tradicionalno ima niske zimske cijene za penzionere. Dogovorili smo jednodnevni boravak s prijevozom (od 13. do 20. siječnja 2007). Prijevoz iz Zagreba do hotela i natrag je osiguran.

Za sada smo uspostavili privremene kriterije:

Tko ima:

prihod do 3.000 kuna imati će plaćen cijelo tjedni boravak u dvokrevetnoj sobi sa polupansionom (doručak i ručak ili večera)

prihod između 3.000 i 4.000 plaća udio 30% (oko 450 kuna)

prihod između 4.000 i 5.000 plaća udio 40% (oko 550 kuna)

Mogu se pridružiti i osobe (bračni partneri) koje nisu preživjele holokaust ali moraju nažalost platiti punu cijenu boravka - to su pravila donatora.

Takse za boravak (oko 50 kuna) plaća svatko sam. Isto tako može se doplatiti hotelu razlika za jednokrevetnu sobu ili sobu sa pogledom na more.

To je organizirani društveni boravak s kulturnim i zabavnim programom. Mogu se javiti i zainteresirani iz drugih židovskih općina u Hrvatskoj koji ispunjavaju uvjete. Predviđena je posjeta Židovskoj općini u Rijeci i u Trstu.

Akciji se pridružuje Ženska sekcija sa svojim sredstvima.

JOINT će osigurati boravak za četiri štićenika Doma Lavoslav Schwarz.

Molimo da se zainteresirani jave kod gospođe Kardun Kire ili Meliti Švob, Židovska općina Zagreb, Palmotičeva 16, tel 48 35 142

Rok za podnošenje prijave je 15. prosinac 2006.

Molimo da se prijave samo oni koji zaista namjeravaju i mogu ići - zbog rezervacije mjesta i velikog broja interesenata iz cijele Hrvatske.

Osnovan je odbor koji će brinuti o organizaciji i programu: Melita, Bianka, Mira, Bojana, Jelica, i Kira te dobrodošli volonteri.

Predsjednik Židovske općine Zagreb Ognjen Kraus poslao je sredinom listopada pismo predsjedniku hrvatske Vlade, Ivi Sanaderu u vezi izgradnje Židovskog centra i sinagoge u Praškoj ulici u Zagrebu. Pismo prenosimo u cjelosti:

Zagreb, 18. listopada 2006.

Poštovani gospodine predsjedniče Vlade RH,

Židovska općina Zagreb primila je 9. listopada 2006. «Odluku o osnutku Radne skupine za izgradnju Sinagoge-Židovskog kulturnog centra» Vlade RH (klasa:022-03/06-0/35, ur. br. 5030108-06-1 od 5. 9. 2006.), datiranu 14. rujnom 2006. Odluka nas je iznenadila i ogorčila iz više razloga.

Na sastanku upriličenom u Vladi RH 12. rujna 2006. iznio sam argumente protiv isforsirane najave gradnje objekta «Sinagoge i Židovskog centra», od kojih ističem dva glavna:

- 1.) odugovlačenje potpisivanja ugovora između RH i Koordinacije židovskih općina u RH o pitanjima od zajedničkog interesa.
- 2.) odbijanje suradnje s «vjerskom zajednicom Bet Izrael» koja je registrirana u srpnju o. g. u suprotnosti s odredbama Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica iz 2002. godine, a koja se sastoji od bivših članova ŽOZ i do danas još uopće nije konstituirana. Pri donošenju Odluke Vlada RH nije smatrala potrebnim konzultirati se sa Židovskom općinom Zagreb, a u sastavu skupine (13 članova) predviđen je samo jedan predstavnik ŽOZ.

Izgradnja Židovskog centra i sinagoge projekt je Židovske općine Zagreb, u realizaciji kojeg je najavljen financijski udio RH i Grada Zagreba, u ime etičkih i političkih motiva. Pripreme za izgradnju za-

počele su 2000. godine, nakon što je nam je potkraj 1999. godine zemljište u Praškoj ulici 7 vraćeno u posjed i vlasništvo. Osnovan je Radni, stručni odbor i najavljen osnutak proširenog Odbora za izgradnju u kojem bi uz predstavnike ŽOZ bili i predstavnici RH i Grada Zagreba, kada budu utvrđeni uzajamni odnosi. Od 2000. do danas Radni odbor kontinuirano djeluje na pripremi natječaja za arhitektonsko rješenje objekta u skladu s obvezatnim i utvrđenim procedurama.

Sve radnje verificiralo je Vijeće ŽOZ koje je prema Statutu ŽOZ i tradiciji jedino nadležno za sve odluke. Nakon opsežnih rasprava o sadržajima Centra i financijskoj konstrukciji te kontakata s predstavnicima državne i gradske vlasti, koji su potvrdili svoje sudjelovanje u financiranju, godine 2004. izrađen je prijedlog Programске osnove, kao glavnog elementa natječajnog programa.

Taj je dokument razmotren na sjednici Odbora za izgradnju ŽOZ u proširenom sastavu 7. lipnja 2004. i predstavljen predstavnicima RH i Grada Zagreba na sastanku u sjedištu Vlade RH 7. srpnja 2004. Na temelju primjedaba sudionika tog sastanka i članova ŽOZ, iznesenih na navedenoj sjednici Odbora za izgradnju, odlučeno je da se revidira sadržajna struktura objekta. Na temelju odluke Vijeća ŽOZ od 12. listopada 2004. da se u novu zgradu premjeste svi sadržaji iz sjedišta općine u Palmotićevoj 16, izrađena je nova Programska osnova «Židovski centar i sinagoga». Time je dovršen najvažniji dio pripreme za raspisivanje natječaja. Zbog Vama dobro poznate situacije nakon izbora u ŽOZ 2005. go-

dine nismo raspisali natječaj, kao što smo najavili.

Odlukom Vlade RH od 14. rujna o. g. najavljuje se «priprema svih radnji za izgradnju Židovskog kulturnog centra» kojom bi se imali baviti predstavnici različitih državnih i gradskih tijela, uz sudjelovanje po jednog predstavnika Židovske općine Zagreb i «vjerske zajednice Bet Israel».

Postavljamo pitanje: da li je izgradnja Centra i sinagoge postala državni i gradski projekt u kojem je Židovska općina Zagreb, kao jedino legalno predstavništvo zagrebačke židovske zajednice, potpuno marginalizirana, a kako se razabire iz Odluke od 19. rujna o. g., isto tako potpuno ignoriran rad ŽOZ na pripremi realizacije Centra? Bi li Vlada RH osnovala sličan odbor za, primjerice, restauraciju zagrebačke katedrale ili gradnju džamije, s jednim predstavnikom Katoličke crkve ili Islamske zajednice, gotovo u ulozi promatrača? Može li najava financijskog udjela opravdati tutorstvo Države ili Grada u projektu Židovske općine Zagreb - umjesto suradnje, dogovora i uzajamnog poštovanja? Čin osnutka Vladinog Odbora bez presedana je u civiliziranom svijetu i europskim demokratskim državama. Kao primjer navodimo projekt Židovskog muzeja u Beču, koji su u potpunosti financirali Grad Beč i Republika Austrija, a u tijelu za izgradnju bili su proporcionalno zastupljeni predstavnici grada, države i Židovske općine Beč, i to s pravom veta na sve odluke.

Izgradnja Židovskog centra i sinagoge najveći je i najvažniji projekt Židovske općine Zagreb nakon tragedije holoka-

usta. Realizirat ćemo ga kad ocijenimo da su zadovoljeni svi uvjeti za to. Pozdravljamo spremnost RH i Grada Zagreba da financijski sudjeluju u projektu, ali ne na način koji je najavljen Odlukom, a koju doživljavamo kao prisilu i svršen čin. Ne bude li dogovora o istinskoj suradnji, Židovska općina Zagreb realizirat će svoj projekt sama na vlastitom zemljištu.

Kad je riječ o financijskoj samostalnosti ŽOZ, podsjetio bih Vas da nam posljednjih godina nije vraćeno ništa od naših nekretnina. Spominjem samo tri kapitalna objekta: zgradu Hevre Kadiše u Zagrebu, odmaralište «Vila Antonija» u Crkvenici i velik posjed (zemljište) na Ksaveru u Zagrebu, gdje je u doba socijalizma sagrađeno naselje Ksaver, banka i zgrada u kojoj je danas Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi... Navedene nekretnine imaju veću vrijednost od investicije u Praškoj.

U uvjerenju da Vam je stalo da se odnosi urede na ispravan način, pozivam Vas da još jedanput razmotrimo nastali problem i nađemo zadovoljavajuće rješenje. Ne želimo novi skandal, sličan onome, kad se u unutrašnje poslove ŽOZ upleo sam predsjednik RH, protivno načelu «legalizma» koje uvijek naglašava u svojim postupcima. Nametanje «vjerske zajednice Bet Izrael» kao partnera ŽOZ u tom projektu ponovno svjedoči o pokušaju političke arbitraže.

Očekujući odgovor,

s poštovanjem,

Dr. Ognjen Kraus

Predsjednik Židovske općine Zagreb

Privitak:

Kronologija priprema za izgradnju Židovske centra i sinagoge

Izbor relevantnih dokumenata ŽOZ

Izvod iz Programske osnove 2005.

Predsjednik Židovske općine Zagreb Ognjen Kraus uputio je pismo predsjedniku Hrvatskog sabora Vladimiru Šeksu zbog izjava saborskog zastupnika Šemse Tankovića, u kojima je on iznio antisemitske teze. Pismo objavljujemo u cjelosti.

Poštovani gospodine Predsjedniče,

Obraćamo Vam se molbom da razmotrite pisanje saborskog zastupnika dr. Šemse Tankovića, odnosno tekst objavljen u Večernjem listu od 19. kolovoza 2006. godine.

Novinski prostor dnevnih novina s jednom od najvećih naklada u Hrvatskoj saborski zastupnik iskoristio je za iznošenje ne samo vlastitih antisemitskih teza, već i za potpirivanje nacionalne i vjerske mržnje generalno kriveći Židove za terorizam i zlo u svijetu.

Tako, između ostaloga navodi da su američki Židovi, vlastitog probitka radi, kreirali teroristički napad na «Blizance» 11. rujna 2001. zaključujući da su američki konzervativci zapravo izraelski nacionalisti. U istom dijelu teksta spominje i neku vrstu židovske zavjere koja proizlazi iz mogućnosti da bi Muslimani mogli brojno nadmašiti Židove, naglašavajući da bi u tom slučaju Židovi izgubili politički značaj i utjecaj na američke izbore indirektno insinuirajući da upravo Židovi kreiraju i politiku SAD-a odnosno predvode interesnu skupinu kojoj je cilj kreiranje «islamofobije». S obzirom na broj Židova u SAD, ova je teza u najmanju ruku smiješna, međutim, za prosječnog čitatelja, i iz pera sveučilišnog profesora i saborskog zastupnika, ima svoju težinu. Stil i iznesene generalizirane teze neobično podsjećaju na one korištene u poznatom pamfletu «Protokoli Sionskih mudraca», a i sličnima koji su poslužili za stvaranje uvjeta za provedbu pogroma nad Židovima.

Začudujuće je da autor spominje svoju povezanost s Islamskom zajednicom u Zagrebu, od čijih dužnosnika nikada ništa slično nismo čuli, i koja može poslužiti primjerom odličnih odnosa i mogućnosti suradnje Židova i Muslimana.

Sramotno je da g. Tanković svojim tekstom upire prstom na sve američke Židove zaboravljajući pri tome da su neki od njih financirali operacije spašavanja muslimanskog stanovništva iz opsjednutog Sarajeva konvojima koje je organizirala Židovska općina Zagreb.

Sramotno je da pisac ovog teksta istovremeno iznosi antisemitske teze i sjedi u Saborskom odboru koji se bavi problematikom ljudskih prava i nacionalnih manjina te da smatra da kao saborski zastupnik odgovara samo onima koji su ga na to mjesto izabrali, a ne svim građanima RH.

Saborski zastupnik trebao bi svojim ponašanjem i istupima biti uzorom svih građana RH, a g. Tanković to svakako nije.

S poštovanjem,

dr. Ognjen Kraus

Predsjednik

Cc: g. Furio Radin

muftija Ševko ef. Omerbašić

Kratka crtica o izletu seniorskog kluba, dijela Ženske sekcije ŽOZ-a i dva predstavnika doma „Lavoslav Schwarz“

IZLET U TUHELJSKE TOPLICE I OKOLICU

Na izlet u Tuheljske toplice krenuli smo 15. studenoga. Kao i svi naši izleti i ovaj je bio predivan. Autobus udoban, vrijeme kao nacrtano, društvo SUPER!

Kada smo stigli na prvi cilj, jer smo kasnije još posjetili galeriju Augustinčić u Klanjcu i Titovu kuću u Kumrovcu, neki su se naši suputnici uputili na kupanje u prekrasno uređen bazen.

Mi ostali iskoristili smo to divno vrijeme za šetnju i hvatanje čistog zraka.

Uz zabavu, zafrkancije i ugodno druženje, došli smo na ručak u hotel. Klopja izvanredna!!!

Naša donedavna voditeljica grupe Senior, Ada Lučić, uspješno i požrtvorno udarila je temelje ovog druženja i zaista dobrog organiziranja izleta. A njezina nasljednica - doktorica Jelica Babić Polak nastavlja tradiciju još uspješnije, vrlo požrtvorno i na zadovoljstvo svih nas. Objema, a i drugoj doktorici, Meliti Švob, koja je cijelo vrijeme do dolaska u Zagreb vodila o nama brigu (uostalom kao i uvijek), moram izraziti svoju zahvalnost. Vjerujem ne samo u svoje ime, već i u ime svih nas koji smo bili na izletu.

Impresivnu galeriju u Klanjcu razgledali smo svi, pa smo imali i stručno vodstvo, a također i Titovu kuću u Kumrovcu.

Želim se ovdje još jednom zahvaliti našim «curkama» koje su nam tako lijepo organizirale taj izlet.

Na kraju: sve u svemu tri put SUPER!!!

Lea (Fürth) Kreisbacher

SLIKE ZA PAMĆENJE

U domu Lavoslav Schwarz nema baš mnogo stanara koji još imaju snage za veće izlete. Sretni su oni koji za lijepih dana mogu barem sat, dva dnevno provesti u prekrasnom domskom parku ili s vremena na vrijeme prošetati se do obližnjeg maksimirskog jezera.

Najviše se ipak pamte oni pravi izleti. Divan je osjećaj popiti kavicu na središnjem gradskom trgu, ali još više znači prošetati se uz jezera Jaruna i Bundeke ili sudjelovati na cjelodnevnom izletu u Luci, u posjetu obitelji Zoričić Tabaković.

Manja grupa novopečenih amaterskih fotografa poželjela je takve ugodne trenutke zabilježiti i uz pomoć malog digitalnog fotoaparata. Bit će to slike za pamćenje na druženje s prirodom i dragim osobama. I nepresušne teme razgovora za časkanja u domskom holu. Gdje smo sve bili protekle godine? Što smo vidjeli i doživjeli? Kamo ćemo dogodne? Samo da nas zdravlje posluži!

Ljerka Magdić

U Luci

Svi kojima je zdravlje dozvolilo bili su tog dana dragi gosti obitelji Zoričić Tabaković. Organizator izleta, Gruda Špicer, uputila je najprije društvo u prekrasno izletišta u blizini Luke, sela tridesetak kilometara udaljenog od Zagreba. Nakon dolaska na seosko imanje i u vikendicu domaćina, počela je prava gozba. Potom je pala pjesma i dogovor o ponovnom dolasku dogodne. Za ostale domare u Bukovačku su poslane tek ubrane jabuke i pravi domaći zagorski štrukli. Tamo će se još dugo pričati kako je bilo za pet i diviti snimljenim fotografijama. U očekivanju novih izleta...

Luka, uz pjesmu i delicije

Za posjeta Sanji

EP The L.A. Pincus Fund for Jewish Education in the Diaspora **EP**
הקרן לחינוך יהודי בחפוצות ע"ש ל.א. פינקוס

Projekt JE4F (Jewish Education for Future)

Supported by the L.A. Pincus Fund for Jewish Education in the Diaspora, Israel.

Potpomognut je sredstvima L.A. Pincus fund for Jewish Education in the Diaspora, Israel.

U domskom parku

Od proljeća do jeseni domari kroče istim stazama domskog parka. Nekom je dovoljan mir i odmor na klupi, drugi uživaju u razgovoru na svježem zraku, treći otkrivaju nove pupoljke ili tek rascvjetali grm. Za ljetnih vrućina šetači se mogu vidjeti samo rano prijepodne ili krajem dana, kasno ujesen na stazama ćemo zateći tek one najhrabrije...A zimi, kad zasniježi, u parku su samo stari Moše i zaleđena fontana.

U domskom parku

Bundek u novom ruhu

Petnaestak domara stiglo je jesenas na obale Bundeka uvjeriti se u ljepote parka i jezera. Nakon obavezne kavice uživali su u šetnji, zapjevali koju narodnu, snimali jezero, cvijeće, razdragano društvance...

Predah za šetnje Bundekom

Moše pod snijegom

Pozdrav osunčanom Bundeku

LJUBAV NA DRUGI POGLED

Iako nas uvijek ponovo zatekne onaj topao osjećaj kada nam iznenada neka obična osoba postane centar svijeta, ipak u tome ne vidimo nešto čudno, ali kada se to dogodi između dvije grupe koje se bave različitim stvaralaštvom i odrasle su pod drugačijim podnebljem, stvari dobivaju zabavnu a i pomalo humorističnu notu.

Muzičari koji čine klezmer sastav „Erev, Lajla“ mahom su studenti iz Trsta i okolnih gradova, koji svi zajedno razumiju tek desetak hrvatskih riječi i tek nešto više engleskih, ali nesmetano komuniciraju s dečkima i curama plesne grupe Or haŠemeš, koji pak na talijanskom jedva da su u stanju sastaviti jednu rečenicu.

Vika i svađa čuje se samo između voditelja obiju grupa kojima pak dobro poznavanje jezika služi za iscrpne konverzacije o slaganju visokog „f“ s „majim majim“ korakom u skoku.

A kako je sve počelo?

Ali, sve je to fenomenalno ako se sjetimo kako je počelo: 4. rujna 2005. godine nakon popodnevno nastupa na etno smotri u Vodnjanu, a prema prethodnom dogovoru s predstavnicima židovske zajednice u Trstu, trebali smo doći u njihov kamp Villa Opicina na večeru.

Zbog loše organizacije u Vodnjanu, mi smo se prema Trstu zaputili tek u kasnim večernjim satima i tamo stigli nešto poslije pola noći. Umorni, ali neizmjereno zahvalni da nas u te sitne sate još netko čeka, jedva da smo se usudili reći da smo usput još i gladni. Dva lika koja su zbunjeno krenula u kuhinju i počela lupati s loncima i mjeriti količine sirovih makarona, od kojih je više završavalo po podu i stolu nego kipućoj vodi, mrmljali su za sebe nešto kao: *Sorry, ma noi siamo musicisti. (Oprostite, ali mi smo muzičari.)*

Još danas ne znam je li itko čuo moj zajedljivi komentar na to.

No, nije prošlo dugo i na stol je došla nevjerojatno ukusna *pas-ta-šuta*, a potom je krenulo veselo druženje, naravno bez nas koji uvijek moramo ostaviti snage za sutra.

Drugi, ali ne i posljednji šok uslijedio je ujutro kada se uspostavilo da doručak čine ostaci slatkih i slanih keksova, a mi smo imali sa sobom i osječki pomladak. Kao usput nam je priopćeno da će u jedinoj im prostoriji, blagovaonici, vježbati oni - *musicisti*, a mi, ako baš trebamo, možemo na terasi. (Nama je to, *by the way*, bio prvi sastanak nakon ljeta, kada su u glavicama plesača od koreografija ostali samo fragmenti kroz koje su projurile ljetne oluje.)

Dok smo se mrzovoljno natezali tražeći na primjer kako da na terasu spojimo utičnicu za *kazič*, oni su nakon beskrajno

dugog ugađanja instrumenata iznenadno opalili *ein, zwei, drei* te takav tempo *klezmer* muzike, a da o usklađenosti zvuka i ne govorimo, da smo mi doslovce bili zaprepašteni.

Sve, baš sve, i dinosaure smo mogli očekivati, ali tako dobru *mjuzu* ne.

Samo smo se pogledali i bez riječi svi do jednog šmugnuli na terasu, da brzo izvježbamo što nas tišti, kako se ne bismo osramotili na večernjem nastupu.

Rujansko je sunce upeklo u betonsku terasu, ali niti znoj koji nam je zamagljivao vid nije nas spriječio da satima vježbamo. Kad bi samo za trenutak zastali, čuli bismo iz dvorane novu kompoziciju, sve bolje od boljeg tako da nitko nije protestirao sve dok nas tek izvrstan ručak nije sve zajedno ujedinio oko stola.

Početak neobične suradnje

Neke stvari mi ni danas nisu jasne. Ja nisam primijetila da je itko od muzičara došao pogledati našu probu, a na izlasku iz blagovaonice Davide, šef parade, promrmlja: *Vaš me rad oduševio i pisat ću za vas muziku.*

Kako se tijekom boravka u Trstu zapravo i nismo družili, tako smo se i rastali, u žurbi nakon nastupa, bez pozdrava i ikakvih planova za dalje.

Mi smo cijelu sljedeću godinu radili svoje, po davno zacrtanom planu, a na njih smo i zaboravili.

Ali gle čuda!?

Stiže njihova ponuda da dođemo ponovo u Trst. U pozivu nije pisalo o čemu se zapravo radi - o nastupu ili samo druženju. Još u autobusu kad smo se nakon nastupa u Ljubljani približavali Trstu, plesači su me zapitali: „Nedo, što se pleše u Trstu?“ Na moj odgovor čak je i vozač reagirao vjerujući da je to dio

moje bahatosti. Rekla sam: „Ja vam to ne znam, ja ne postavljam suvišna pitanja, valjda Davide zna što hoće od nas.“

Kada sada pomislim na te dane, jasno mi je da sam podsvjesno znala da će biti u redu, što god da napravimo i zapravo nas i nije pretjerano začudilo da su oni, a to smo vidjeli tek drugi dan oko podne, pripremili tri kompozicije za koje su nekako, ne znam kako, zaključili da ćemo mi znati plesati i nekako se tako isto slučajno dogodilo da se naši kostimi stilski baš uklapaju u period i prostor geta za koji je muzika pripremljena i nastup dogovoren.

Ali nakon brojnih događaja koji prate ovu grupu, a biti će kad-tad opisani, ja znam da se to ne događa slučajno.

Nakon predivnog iskustva u Trstu slijedi nevjerojatan rad koncipiranja nastupa, muzike i koraka, a sve to telefonski. Često se događalo da bi mi netko od poslovnih ljudi iznenadno ušao u kancelariju te čuo da govorim nekim nerazumljivim jezikom, a ponekad i zavijam neki ton. Pokušala sam u toj prilici objasniti da upravo telefonom dogovaram koji instrument će ići uz neki korak (razgovori su se, naime, odvijali na relacijama Trst-Zagreb-Osijek) te da će to uz samo jednu probu ići na pozornicu u Lisinskom, no pogled tih ljudi jasno je odavao što o meni i tome svemu misle.

Za taj nastup na manifestaciji „Kulturno stvaralaštvo nacionalnih manjina“ u Koncertnoj dvorani Vatroslav Lisinski proglasili su nas profesionalcima.

Bez obzira je li taj izraz upotrijebljen u dobrom ili lošem smislu.

Ono što taj nastup čini iznimnim jest da su po prvi put od kada Or haŠemeš postoji članovi vježbali bez pritiska i mog zanovijetanja, aktivno sudjelujući i trudeći se da usklade sve pojedinosti. Oni nisu plesali/svirali niti meni niti publici. Veselje stvaranja i nadasve duboko međusobno poštivanje svih članova triju grupa dovelo je da unatoč jednoj jedinoj zajedničkoj probi, nadljudskim naporima ostvare zajednički cilj.

Neda Wiesler

Članovi vokalno instrumentalnog sastava Erev, Lajla

Samuele Orlando - klavijature

Daniel Chaim - violina

Silvia Testori - gitara

Anton Volpi - bubnjevi

Gianantonio Gallina - glas

Davide Casali - klarinet i glas

Kompozitor, autor aranžmana tradicionalnih kompozicija i voditelj **David Casali**

RIJEČKI OMLADINCI PONOVO SE OKUPLJAJU

Omladinski klub Židovske općine u Rijeci okupio se 14. listopada u „velikom“ broju - sedam članova. Na sastanku smo se divno družili, puno planirali te raspravljali o temama o kojima bi htjeli čuti. Željene teme su bile, na primjer, razlike između Sefarda i Aškenaza, židovska muzika, itd.

Naš prvi novi sastanak trajao je više od tri sata i bio je vrlo uspješan, a svi omladinci koji su došli bili su oduševljeni time što smo se okupili i bilo im je vrlo lijepo.

Možda je najvažnija stvar upravo ta da su članovi omladinskog kluba sami inicirali sastanak, a kao predsjednik omladinaca bio sam zaista ganut jer sam spoznao da mi se veliki trud i puno pokušaja konačno isplatilo...

Odlučili smo da ćemo vjerojatno posjetiti plesni maraton u Novom Sadu, zatim da ćemo peći židovske slatkiše kako bi na taj način dali doprinos omladinske sekcije proslavi 225. godišnjice osnivanja Židovske općine u Rijeci. Najvažnije što smo odlučili je da se nađemo uskoro, ponovo sastanemo i da se za tu priliku pripremi tema za predavanje, na primjer razlike između Aškenaza i Sefarda.

Predsjednik omladinskog kluba
Židovske općine Rijeka
Filip Kohn

Polaznici Nedjeljne škole Židovske općine iz Osijeka posjetili su u nedjelju 22. listopada osječku bivšu sinagogu, koja je danas Evandeoska crkva.

U Osijeku su u prošlosti postojale dvije sinagoge: jedna je u Drugom svjetskom ratu zapaljena, a kasnije 50-ih godina 20. stoljeća srušena te više ne postoji (na mjestu gdje je stajala sinagoga, danas postoji samo spomen-ploča), a druga, koja je sagrađena 1902. godine, prvo je iznajmljivana, a nakon toga i prodana Evandeoskoj crkvi. Obnovljena je 1981. godine i na fotografijama možete vidjeti njezin današnji izgled.

S obzirom na to da s Evandeoskom crkvom imamo dobru suradnju i da su njihovi predstavnici jedini koji dolaze na proslave naših praznika (bez obzira što pozivamo sve vjerske zajednice), javila se ideja da im odemo u posjet.

Tako je jedanaestero djece u rano nedjeljno jutro umjesto u Židovsku općinu, kao što je inače uobičajeno, krenulo put bivše sinagoge. Tamo nas je dočekaio pastor Damir Špoljarić, predsjednik Evandeoske crkve u Hrvatskoj, koji nam je prvo ispričao o osnovnim načelima njihove religije, detalje o samoj zgradi, a nakon toga i o sličnostima i razlikama s drugim religijama, posebice židovskom.

Proveo nas je kroz sinagogu (crkvu) i djeca su na vlastito iznenađenje pronašla mnoštvo židovskih simbola: menoru na

klaviru i pregršt Magen Davida na svakom koraku, kao i deset božjih zapovijedi napisanih na hebrejskom iznad oltara.

No najveće iznenađenje bio je početak bogoslužja kojem smo djelomice prisustvovali. Naime, počelo se s pjesmom «Hevenu Šalom Aleheim» koju su i naša djeca pjevala iz sveg glasa. Na kraju smo dobili čak i poklone: svatko po knjigu «Blago u snijegu», jednu olovku i razglednicu s fotografijom bivše sinagoge.

Naša «terenska nastava» bila je Donjem gradu. Vrijeme je proletjelo, svima se svidjelo, pa se nadamo da nećemo na tome stati. Prilika za nastavu izvan prostorija Židovske općine bit će još.

Nives Beissmann

Sukot u Tikvešu

Židovska općina Osijek proslavila je zajedno s gostima iz židovskih općina Subotice, Zrenjanina i Beograda praznik Sukot. Proslavu smo organizirali u Tikvešu, malom mjestu u Baranji, koje je poznato kao nekadašnje Titovo lovište. Gosti su se vozili brodom po Kopačkom ritu, a djeca Nedjeljne škole gradila su suku.

Skupljalo se granje, trska, letve, lišće - ukratko sve što bi se moglo iskoristiti. Nakon toga je suka ukrašena dječjim crtežima, slikama sedam biblijskih gostiju koji se čekaju na Sukot i, naravno, voćem.

Robert Kovač iz Subotice održao je u sjenici kratku molitvu. Nakon toga su djeca izvela priredbu koja se sastojala od igrokaza o Sukotu i plesa. Ručak je bio popraćen molitvom i čitanjem odlomaka vezanih za Sukot. Bilo je također dovoljno vremena da se popriča sa svima, jer su takva okupljanja prije svega bitna za obnovu i produbljivanje postojećih prijateljstava, kao i za sklapanje novih. Nakon ručka, kviz o židovskim temama, prije svega o Sukotu, a onda opet ples, neobavezni, za sve prisutne. Dan je proletio, vrijeme za rastanak dolazi uvijek prebrzo, ali srca ostaju puna. Nadamo se svi da ćemo sljedeće godine ovakvo druženje ponoviti.

Nives Beissmann

„Haverim šel Izrael“ na Danima makedonske kulture

Plesna grupa «Haverim šel Izrael» pozvana je da sudjeluje na Koncertu narodnog stvaralaštva «Vardarke, Tanec i gosti» održan u sklopu manifestacije «12. DANI MAKEDONSKE KULTURE», koju organizira Makedonsko kulturno društvo «Braća Miladinovci». Koncert je održan u Osijeku u Domu željezničara 28. listopada 2006. godine.

Pozvani smo zahvaljujući zapaženom nastupu na međunarodnom festivalu «Perlice Europe», gdje je plesna grupa Židovske općine ove godine prvi put sudjelovala.

Makedonska zajednica u Osijeku je mala, kao što je mala i naša zajednica. I oni se bore sa sličnim problemima kao i mi - nastoje preživjeti i sačuvati svoj identitet i kulturu. Dani makedonske kulture su jedan vid te borbe.

Mi smo im te večeri, zajedno s KUD-om «Matija Gubec» iz Donjeg Miholjca, bili gosti. Uz goste, nastupili su i domaćini manifestacije: vokalna skupina «Vardarke», folklorna skupina «Tanec» i dječja skupina «Mali tanec».

Na kraju su nastupili i domaćini dvorane: HKUD «Željezničar», koji su izašli u susret Makedonskom kulturnom društvu i ustupili im prostor za održavanje koncerta. Nakon svega mali domjenak, koji je dobro došao svima, a posebno sudionicima.

Koncert je bio izuzetno posjećen. Dvorana je bila puna do zadnjeg mjesta, a raspoloženje sudionika i promatrača prekrasno.

Naši mališani su oduševili publiku s koreografijom «Četiri godišnja doba u Izraelu». Izveli su to kao pravi profesionalci, bez obzira na probleme poput kabanice koja se nikako nije htjela otkopčati ili one koja se razderala u brzini oblačenja. Još jednom su pokazali da mogu stati uz bok puno starijim i profesionalnijim izvođačima.

Nives Beissmann

DJEČJI SEMINAR U VRDNIKU

Vrdnik, malo mjesto pored Novog Sada, a u njemu hotel «Termal», koji je od 9. do 12. studenoga bio prepun dječjeg smijeha.

U tom je mjestu održan dječji seminar za djecu od 7 do 14 godina, kojem je prisustvovalo 46-ero djece iz Subotice, Kikinde, Novog Sada, Pančeva, Niša, Beograda, Osijeka i Sarajeva. Bilo je tu onih koji se već poznaju i nekih koji su se tek tada upoznali. Neki koji stalno dolaze na seminare i onih kojima je ovo bio prvi (ali ne i posljednji).

Tema je bila: SEFARDI I AŠKENAZI. Tako smo učili od kuda su došli sefardi, a od kuda aškenazi, pa kakve su im razlike u jeziku, običajima, molitvama, proslavama praznika, odijevanju, glazbi, plesu... Ali nismo mi samo učili: mi smo crtali sefardsku i aškenasku obitelj, oblačili svoje prijatelje u odjeću karakterističnu za sefarde i aškenaze, plesali i jedne i druge plesove, slušali glazbu komentirajući razlike u stilovima.

Ali ni to nije sve. Išli smo na bazen na kupanje uz koje ide i prskanje, gnjurenje, potajno skakanje, vrištanje, bacanje. Imali smo bezbroj igrice svaki dan u hotelu i izvan njega, onih natjecateljskih i onih samo za zabavu.

A dočekali smo i šabat, zapalili svijeće, otpjevali Leha Dodi. Ponovili smo sve o stvaranju svijeta, ponovili smo zašto i kako slavimo šabat. Imali smo i dva igrokaza o šabatu koje su nam pripremili mladi madrihi (koji su po prvi put samostalno radili s djecom).

Isto tako smo imali i havdala, pomirisali začine, ispratili šabat.

Zadnju večer organizirali smo kviz, na kojem smo provjerali što se naučilo u tih par dana i možemo vam s ponosom reći da je jako malo pitanja ostalo bez odgovora. Gradivo usvojeno.

Sutradan ujutro, koferi spakirani, ali nikome se ne ide. Tako je to svaki put.

Ostaje samo čekati neki novi seminar i priliku da se opet vidimo, nešto novo naučimo i luuudo zabavimo.

Nives Beissmann

Novosti iz svjetske organizacije preživjelih

Piše: **Melita Švob**

Novi broj glasila Svjetske organizacije djece koja su preživjela holokaust, WFJCSH, čiji smo mi član, govori o veoma uspješnoj Konferenciji koja je održana od 25. do 28. kolovoza 2006. u Detroitu, USA.

Na samoj Konferenciji, na žalost nisam bila, ali sam ipak sudjelovala u pripremama i donošenju rezolucija, jer je metoda rada ove velike svjetske organizacije efikasna i suvremena, komuniciramo putem elektroničke pošte (članovi Izvršnog odbora) i dobivamo sve vijesti i informacije koje možemo komentirati i za koje možemo glasati, kao da smo na sastanku.

Zar nije strašna jedna od posljednjih vijesti - da Iran sprema novi zakon po kojemu bi Židovi nosili oznake kao u vrijeme nacizma. Židovski bi znakovi bili žuti, kršćani bi imali crvene...

Najnovije glasanje, preko e-pošte, bilo je o filmu «Oprost za dr. Mengela» (Forgiving Dr. Mengele) Eve Mozes-Kor, koja je bila podvrgnuta, zajedno sa svojom sestrom, eksperimentima na blizancima u Auschwitzu. Oprost bi, prema mišljenju Eve, bio oslobođenje od strašnih sjećanja.

WFJSH smatra da Eva ima pravo na svoje mišljenje, ali da mi - članovi Izvršnog odbora, također imamo pravo na svoje stanovište, a to je da s gnušanjem odbijamo oprost tom monstrumu, jer bi tako iznevjerili našu misiju da održavamo sjećanje na šest milijuna Židova, uključujući 1,5 milijuna djece, ubijenih u holokaustu.

Papa Ivan Pavao II. je prilikom posjete Yad Vashemu, 2000. godine, rekao: «.. Ovdje, kao i u Auschwitzu i mnogim drugim mjestima u Europi, mi smo preplavljeni plačem koji nam kida srce. Muškarci, žene i djeca plaču prema nama iz dubine straha koje poznaju. Kako mi možemo ne čuti njihov plač. Nitko ne može zaboraviti ili ignorirati što se dogodilo..»

O oprost je svojevremeno govorio i Roman Kent, prilikom memoracije na željezničkoj stanici u Berlinu, «Umschlagplatz», s kojeg su deportirani berlinski Židovi u logore smrti. Kent je između ostalog rekao: «Pred pedeset godina je kancelar Adenauer priznao zločin koji je učinjen Židovima... pedeset godina kasnije, predsjednik Rau, kao predstavnik nove generacije Nijemaca, ponovio je priznanje krivnje i tražio oprost od

nas koji smo preživjeli. Istina je da mi, preživjeli, ne vjerujemo u kolektivnu krivnju, niti vjerujemo da djeca trebaju biti odgovorna za zločine očeva, ali kako možemo mi, nekoliko postotaka Židova koji su čudom preživjeli koncentracijske logore i geta, oprostiti i zaboraviti? Ne, mi preživjeli ne možemo ni oprostiti ni zaboraviti. Oprostiti ne možemo mi, oprostiti mogu samo onih šest milijuna Židova koji su ubijeni, ali oni su mrtvi i njihov se glas više ne može čuti».

Posebno mi se interesantnim učinilo uvodno predavanje na konferenciji dr. Michaela Berenbauma pod naslovom «The Madness of our Contemporary World»

(Ludost našeg sadašnjeg svijeta), koje se u cijelosti može pročitati na internetskoj stranici www.wfjcs.org.

On briljantno zapaža i daje primjere: «Kada predsjednik Irana kaže da se holokaust nije dogodio, a predsjednik Njemačke odgovara: 'O da, dogodio se i mi to znamo, jer smo to mi učinili...' To je ludilo!».

«Ali negiranje holokausta u muslimanskom svijetu je različito od negiranja holokausta na Zapadu, to su dva oblika negiranja, s dva različita cilja. Na Zapadu se negira holokaust kako bi rehabilitirali one koji su ga napravili i obnovila njihova reputacija. Oni koji negiraju holokaust u muslimanskom svijetu

imaju dvostruki cilj - prvi je da delegitimiraju Europu koja se danas percipira kao antiteza nacizma- pluralistička i tolerantna, odana ljudskim pravima i dignitetu. A drugi cilj je da delegitimiraju Izrael, koji se vidi kao nasljednik žrtava nacizma i brana drugom holokaustu. Ali kada se Židovi označavaju kao novi nacisti, oslobađa se Europu njene teške prošlosti i odgovornosti» kaže Berembaum.

Mi imamo sreću, nas nacistima ne nazivaju antisemiti već svjetski priznati filosemiti.

Joel Fishman (Jerusalem center for Public Affairs) u članku «The cold-war origin of contemporary anti-semitic terminology (Porijeklo sadašnje antisemitske terminologije iz «hladnog rata») smatra da je nekadašnji politički antisemitizam u Sovjetskom Savezu nadživio propadanje te države i da je danas ne samo u upotrebi u Europi već da je prodro i u internacionalne institucije.

Kao primjer navodi rezoluciju broj 3379 u UN, koja je donesena 10. studenog 1975., u kojoj se kaže «Cionizam je rasizam». Iako je ta rezolucija povučena 16. prosinca 1991., a SSSR ubrzo prestao formalno postojati (26. prosinca 1991), učinjena je velika šteta Izraelu. Slično se dogodilo i na Svjetskoj UN-ovoj konferenciji protiv rasizma u rujnu 2001. u Durbanu, kada su nevladine organizacije tražile izolaciju Izraela kao «apartheid» države.

Takav «jezik» sadrži optužbe iz propagandne tehnike poznate kao «reversal of culpability», tj. prebacivanje krivnje. Tako Golijat postaje Davidom, a David Golijatom. Najviše se ta tehnika upotrebljavala kod optužbi za genocid, npr. « Izrael radi Palestincima ono što su nacisti učinili Židovima». To nije samo neistina, nego se time i negira holokaust, njegova enormnost, njegova uspomena i njegova jedinstvenost.

No ima i mnogo drugih izraza kao fašizam, genocid, okupacija, kamp mira, aparthejd, diskriminacija, agresivni američki kapitalizam, formalna demokracija, pseudo-humanizam, etničko čišćenje, grijeh protiv humanosti i dr. koji se olako primjenjuju i etiketiraju, kako bi se postigli politički ili drugi ciljevi.

Kada netko govori o izraelskim vojnicima kao nacistima, on negira što su izraelski vojnici, ali i što su bili nacisti. Takve verbalne optužbe imaju za cilj da ometu razlikovanje dobra od zla, istine od laži i da stvore moralnu konfuziju koja omogućava da teror i nasilje postanu prihvatljivi i opravdani.

Berembaum govori i o antisemitizmu danas: «Ja neću kazati da antisemitizam nije problem, ali ja ću reći - nemojte vjerovati nikomu tko kaže da se «tridesete godine» ponavljaju. Vrijeme je različito, opasnost je drugačija, neprijatelj je drugi i mi smo drugačiji. Nakon toliko desetljeća mi smo i nadalje suočeni s antisemitizmom - ali sada s vrlo drugačijim manifestacijama».

Govoreći o religioznom ekstremizmu on smatra da je ekstremizam (ili fanatizam) «dignuo glavu» u svim najvećim monoteističkim religijama svijeta, a osobito u muslimanskom svijetu. U

Najvažniji zaključci konferencije u Detroitu:

- To je rezolucija da se traži od **Claims konferencije** da član njihova izvršnog odbora bude WFJCSH, što je značajno jer se tamo donose odluke o potpori i fondovima za preživjele. U povratnoj informaciji iz Claimsa, to je prihvaćeno i Stephanie Salzer (predsjednica WFJCSH-a) je član tog odbora.
- Napravljen je prijedlog da se **Jom Hašoa** proglasi i religioznim židovskim praznikom, što znači da se ne bi na praznike sjećali samo izlaska iz Egipta već i oslobođenja Auschwitzta.
- Organizirana je registracije «**koštane srži**» (banka) - te su prisutni (stari između 18 i 60 godina, dakle i sljedeće generacije) potpisali dozvolu da se njihova koštana srž može upotrijebiti kao donacija koja može nekome spasiti život.
- Podržana je akcija Yad Vashema da se ustanovi priznanje za **Židove koji su spašavali Židove** - adekvatno priznanju «Pravednicima» - nežidovima koji su spašavali Židove. Već su prilikom konferencije podijeljena i prva takva priznanja.
- Projekt - «bratimljenja» - **Twinning project**, u spomen na milijun i pol židovske djece koja nisu preživjela holokaust. Ta akcija će pomoći židovskim mladićima i djevojkama da se prilikom svoje Bar i Bat mitzve sjete i onoga koji je bio te dobi, a ubijen je u holokaustu.
- Osobe koje su preživjele holokaust trebaju se uključiti u **edukaciju**, predavati u školama, religioznim institucijama i prilikom specijalnih događaja o svojoj (bolnoj) prošlosti.
- Svjetska federacija će poduprijeti sve akcije koje će pomoći preživjelima u traženju **restitucije imovine**.
- Prilikom Konferencije bila je i **izložba knjiga** koje su napisali oni koji su preživjeli - napravljena je lista koja se nalazi na internetskoj stranici www.wfjcs.org/media/books.htm. Tu su citirane i neke naše knjige.
- Na konferenciji je središnja tema bila o **Židovima u Poljskoj**. Bila je izložba, prikazan je film «Hidden Poland» o židovskoj djeci u Poljskoj koja su preživjela sakrivena, a glavni rabin Poljske Michael Schudrich održao je predavanje o poljskim Židovima. Osobito je pažnju posvetio «**novim Židovima**», osobama koje su u svojim kasnim šezdesetim i sedamdesetim godinama saznale da su djeca židovskih roditelja, koji su ubijeni u holokaustu, a oni su bili podignuti i odgojeni u katoličkim obiteljima koje su ih spasile.
- **Sljedeća svjetska konferencija biti će u Izraelu 2007. godine.**
- **Na kraju konferencije je rabin Arnie Sleutenberg, sin Židova koji je preživio holokaust, pročitao «Završnu molitvu za djecu», poemu o djeci koju smo izgubili u holokaustu.**

judaizmu, religiozni ekstremizam je minorni problem, odbačen od većine, ali još uvijek je njegov efekt znatan, npr. ubojstvo Yitzaka Rabina ili (spriječeni) pokušaj da se dignu u zrak džamija Al Aksa u Jeruzalemu.

Religiozni ekstremizam je nedostupan bilo unutrašnjim ili vanjskim utjecajima ili mišljenjima - jer se temelji na demonizaciji svojih neprijatelja kao božjih neprijatelja. Odnosi li se to i na Europu?

Berembaum smatra da su danas muslimani brojni u Europi zbog toga što je Europa nesposobna za svoju demografsku reprodukciju; njezina populacija stari i prisiljena je uvoziti radnu snagu - brojnu muslimansku populaciju - Turke u Njemačku i Arabe u druge zemlje, koji nisu useljenjem postali i Europljani. To su tek sada okusili u Francuskoj i pokušavaju promijeniti svoju politiku prema strancima.

Oriana Fallaci (2006.) u jednom od svojih posljednjih radova pita: «Je li muslimanska imigracija u Europu konspiracija? Kako je Europa postala, u posljednje tri dekade, dom za oko 20 milijuna muslimana... Europa će se uskoro pretvoriti u «Eurabiju» (ime koje je već ušlo u leksikone) jer je pristala primiti muslimansku radnu snagu zajedno s naftom».

Predstavlja li to opasnost i za Židove koji žive u Europi?

Dok Francuzi i drugi Europljani prave razliku između svojih, domaćih, Židova koje smatraju sugrađanima i svojeg protivljenja politici Izraela, Arapi koji se nalaze u Europi smatraju da je to **protivljenje Izraelu njihova licenca za napad na Židove** u svim zemljama u kojima žive. Svaki govor o nelegitimnosti države Izrael se prevodi kao nelegitimnost postojanja Židova bilo gdje.

I europski nacionalizam i «anti-amerikanizam» odnosno rivalstvo između novog i starog svijeta, pothranjuje antisemitizam, jer se Židove smatra agentima globalizacije i nosiocima američke politike.

No, i u Americi su se pojavile svastike na sinagogama, koje su naravno odlučno osudile sve političke i religiozne «strukture». Pojavili su se i natpisi «**Jews go home**» (Židovi idite kući).

Poznati je komentar **William Aikena**, koji nije Židov, ali je odgovorio javno u Colorado Springs gazeti na taj slogan. On piše (naravno simbolično, a možda i ironično) da Židove prije nego odu treba zamoliti da ostave formulu za Salkovo i Sabinovo cjepivo protiv polia, da ostave i sve svoje uspjehe u vladi i politici, nauci i tehnologiji, literaturi, zadovoljstvo i ljubav, dobre filmove i igre, muziku, ples itd. ali i recepte kako su to sve postigli.

Aiken piše: «O molimo Vas da se sažalite na nas i pokažete nam tajnu kako da razvijemo više takvih genija kao što su Einstein, Freud, Nostradamus, Spinoza i mnogo drugih koji su nam pomogli. Osim toga, mi vam dugujemo i A-bombu, većinu naših istraživanja na raketama i možda činjenicu da smo mi

danas živi umjesto da gledamo iz svojih grobova kako se os-tarjeli, sretni Hitler vozi u jednom od naših Cadillaca»

Na kraju Aiken kaže : «Na svom putu iz naše zemlje, hoćete li mi učiniti još jednu uslugu. Molim Vas da prodete pokraj moje kuće i uzmete i mene»..

Lijepo bi bilo kada bi tako nešto netko i o nama napisao i da mi sami ne bismo morali prilikom naših obljetnica nabrajati sve što su Židovi sagradili, izumili, napisali ... u Zagrebu.

«A što je s nama?» pita na kraju predavanja Berenbaum: «Svatko tko radi na studiji holokausta i edukaciji o holokaustu dobro razumije da smo mi sada u vremenu tranzicije, preživjeli su stari, a sa starenjem dolazi i gubitak pamćenja i drugi zdravstveni problemi. Ubrzo posljednjeg preživjelog neće biti, a s njihovim odlaskom neće biti ni prijenosa živog sjećanja... Vi, djeca preživjeli, h bit ćete posljednji svjedoci i vi trebate zauzeti mjesto u lancu sjećanja... sada je vrijeme da prihvatite svoju odgovornost, ako ne sada - kada?»

A Roman Kent, kojeg smo već citirali (on je predsjednik Američkog susreta preživjelih i blagajnik Claims konferencije), je i na konferenciji u Detroitu održao značajan govor «While the Jewish Community Watches, Survivors Suffer» (Dok židovske zajednice gledaju, preživjeli pate).

Kent je iznio podatke o ogromnim sredstvima i fondovima koji su u posljednjih 50 godina dobiveni na ime preživjelih, to su primile i židovske zajednice širom svijeta, ali sada bi trebalo da i one, iz svojih vlastitih sredstava, barem dopune sredstva koja preživjeli dobivaju iz drugih fondova.

On je pitao «što su same židovske zajednice učinile za svoje preživjele u posljednjih pet godina. Poznavajući akutne potrebe za pomoć - pitao je gdje su sada židovske zajednice (općine). Prosječna starost osoba koje su preživjele holokaust je 80 godina i više. Ako će se ikakva pomoć dati u vrijeme našeg života, ona mora biti danas - a ne sutra».

Međunarodni dan borbe protiv fašizma i antisemitizma obilježen je 9. studenoga u Zagrebu javnom raspravom.

„SVI RAZLIČITI - SVI JEDNAKI“

Centar za ljudska prava obilježio je 9. studenoga Međunarodni dan borbe protiv fašizma i antisemitizma javnom raspravom „Svi različiti - svi jednaki“, na kojoj su predstavnici Ministarstva obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti i nevladinih udruga govorili o aktivnostima vezanim za zaštitu ljudskih prava u Hrvatskoj.

Međunarodni dan borbe protiv fašizma i antisemitizma obilježava se na godišnjicu Kristalne noći, koja se zbila 9. studenoga 1938. kada je u Njemačkoj ubijen 91 Židov, njih oko 30 tisuća je uhićeno i smješteno u koncentracijske logore, a uništeno je i spaljeno oko dvije stotine židovskih trgovina i sinagoga. Kristalna noć označila je početak holokausta, sistematskog ubijanja Židova, Roma, osoba s invaliditetom i intelektualnim teškoćama, mnogih drugih različitog etničkog porijekla, uvjerenja, stava, vjere ili tjelesnih karakteristika. Nacistička ubijanja temeljila su se na osnovi rasne superiornosti.

Ravnatelj Centra za ljudska prava Tin Gazivoda rekao je da je obilježavanje tog povijesno važnog datuma prilika da se upozori na danas prisutne oblike diskriminacije te na prvi članak Deklaracije o ljudskim pravima koji govori da se ljudska bića rađaju slobodna i jednaka u

dostojanstvu i pravima i to unatoč svim svojim razlikama.

“Put od tog članka do stvarnosti je stravično dug, ali svakom prilikom treba isticati načelo da bismo vidjeli koliko smo daleko od njegova ostvarenja, ali povijesna progresija postoji“, rekao je Gazivoda.

Vijeće Europe od lipnja 2006. do rujna 2007. ponovo provodi kampanju pod nazivom “Svi različiti - svi jednaki“, a u Hrvatskoj je nositelj kampanje Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.

Ta je kampanja prvenstveno namijenjena mladima i osobama koji rade s mladima, a udrugama koje provode takve projekte u ovoj je godini dodijeljeno nešto više od petsto tisuća kuna. Ministarstvo do kraja godine namjerava izraditi web stranicu sa svim podacima o kampanji i projektima koje provode nevladine udruge te dokumentima Vijeća Europe kao i televizijski spot i DVD filmove koji će biti podijeljeni školama.

Židovski omladinski edukativni seminar u Sarajevu

Početkom mjeseca rujna dobio sam mail od Yechiela Bar Haima, direktora JDC-a za projekte u istočnoj Europi, u kojem me pozivao u Sarajevo na edukativni seminar za židovsku omladinu s prostora bivše Jugoslavije.

Bio sam oduševljen pozivom i sretan što ću nakon puno vremena opet letjeti avionom. Kao i obično, avantura nije mogla ni početi ni završiti bez javnog prijevoznog sredstva - autobusa.

U Zagrebu sam uspio popiti kavu i zatim krenuo prema aerodromu. Nakon rulanja po pisti i naglog ubrzanja te uzleta letjeli smo na šest tisuća metara brzinom od 450 kilometara na sat. Otprilike sat vremena kasnije, sletjeli smo u Sarajevo. Taksist - a taksi je jedini način da se dođe do središta grada - "oderao" me s 12 eura za prijevoz. Uskoro smo bili parkirani ispred pansiona Čobanija u kojem je bio rezerviran smještaj za sudionike seminara.

Osoblje u pansionu bilo je izuzetno ljubazno, na momente čak i toliko da su me nervirali. Smještaj je bio vrlo dobar, ali kreveti su bili relativno mali, a pred jutro je bilo hladno. Drugog jutra pansion je naglo oživio. Na doručku se našla većina sudionika iz svih bivših republika bivše Jugoslavije i, začudo, odlično smo se zabavljali i zezali, a poslije doručka krenuli smo prema Židovskoj općini u Sarajevu.

Za početak je predstavnik svake židovske općine predstavio neki uradak ili aktivnost svoje općine. Bilo je vrlo zanimljivih aktivnosti - od različitih plesnih skupina i učenika plesa do obiteljskog šabata i obrazovanja omladine. Mi smo predstavili multimedijalnu izložbu naše općine, koja je zaslužila velike pohvale.

Dobrodošlica u Sarajevu

Ostali smo zatečeni jer se pred nama uzdizala ogromna sinagoga, istina u obnovi, ali njezina je ljepota bila itekako vidljiva. Pored sinagoge izgrađena je zgrada zajednice u kojoj se nalazi desetak kancelarija, kuhinja, restoran, mala bolnica i hodnik koji vodi do sinagoge.

Nakon jutarnje kave svi smo se okupili u velikoj sali i sjeli u polukrugu. Predsjednik općine Josef Finci zaželio nam je dobrodošlicu u Sarajevo, a zatim smo svi sjeli u krug i predstavili se. Robert Gerasi je održao uvodni govor, podijelio nam programe i mogli smo početi s radom.

Za početak je predstavnik svake židovske općine predstavio neki uradak ili aktivnost svoje općine. Bilo je vrlo zanimljivih aktivnosti - od različitih plesnih skupina i učenika plesa do obiteljskog šabata i obrazovanja omladine. Mi smo predstavili multimedijalnu izložbu naše općine, koja je zaslužila velike pohvale. Neke općine su, na žalost, bez ili s vrlo malo aktivnosti. Nakon toga redala su se predavanja, stanke za kavu te ručak i večera. Cilj cijelog skupa bio je u tome da se iz svih bivših jugoslaven-skih republika skupi barem jedan predstavnik iz što više židovskih općina.

Predstavnici svake općine iskoristili su poneki slobodan trenutak da nasamo popričaju s Robertom ili Yechielom o aktivnostima svojih općina. Kroz cijeli seminar provlačila se misao kako bi veće i aktivnije općine trebale pomagati manjima i manje aktivnim.

Dogovorili smo se sa Srđanom Ćirićem, predsjednikom beogradske omladine, da napravi kalendar događanja u židovskim općinama na čitavom područje bivše Jugoslavije.

Zajednička proslava Sukota

Zajedno smo proslavili sukot, praznik koji se obilježava gradnjom sojenice i jedenjem voća... Djeca su bila jako vesela kad se slavio sukot jer su dobila poklone; a čak je i veliko dijete, autor ovog teksta, dobilo poklon.

Prije proslave sukota imali smo zadnju radionicu - sjeli smo u krug i bacali klupko od jednog do drugog i svaki je morao zahvaliti onom koji mu je bacio špagu. Mene je tada uhvatila panika da

ćemo zakasnuti na avion za Zagreb, jer se Ana nikako nije mogla odlučiti kome da baci klupko. Iz tog problema spasio ju je Yechiel, uzevši joj klupko iz ruke. Kad su se svi izredali zategli smo špagu i utvrdili da su njezini dijelovi klupka vrlo

jaki - gotovo neraskidivi - a upravo to je bio simbol naše složenosti, povezanosti i nerazdvojenosti.

Želim podijeliti s onima među vama koji ste čitali knjigu "Miris kiše na Balkanu" ili "Cvat lipe na Balkanu" da me Sarajevo jako podsjetilo na te knjige. I zaista sam se osjećao kao da čitam tu knjigu, ali uživo.

Polu sata prije polijetanja aviona za Zagreb Lea, Žana i ja (Filip) uletjeli smo u taksu i nekako uspjeli stići na vrijeme za naš let.

Zahvaljujući Leinom tati, ubrzo sam opet bio na poznatom zagrebačkog autobusnom kolodvoru, a dva i pol sata kasnije bio sam kod kuće.

Filip Kohn

Pored prekrasne sarajevske sinagoge izgrađena je zgrada zajednice u kojoj se nalazi desetak kancelarija, kuhinja, restoran, mala bolnica i hodnik koji vodi do sinagoge.

Savez Jevrejskih opština Srbije

OBJAVLJUJE REZULTATE 50. JUBILARNOG NAGRADNOG NATJEČAJA ZA RADOVE SA ŽIDOVSKOM TEMATIKOM

Na ovaj tradicionalni anonimni natječaj pristiglo je ove godine 32 rada iz sve tri natječajne oblasti.

Stručni žiri u kome su radili: akademik Predrag Palavestra, povjesničar književnosti Simha Kabiljo-Šutić, profesor povijesti Milan Ristović i književnik i profesor Filip David, odlučio je nagraditi sljedeće radove:

A) Za naučni rad, esej i publicistiku

I nagrada - BAR-GIORA BEC, 1902. 1927. - šifra "Senior", autorica **Ženi Lebl**, Tel Aviv, Izrael

II nagrada - EVA FIŠER, SLIKARICA - šifra "Pilcrow" autor **Nikola Račić**, Vršac

dvije III nagrade:
ANTISEMITIZAM U SRBIJI - šifra "Drvo" autor **Sandra Radenović**, Beograd
CRKVA I KATOLICI NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE SPRAM SHOE - šifra "Sjena Jasenovca" autor dr **Anna Maria Gruenfelder**, Zagreb, Hrvatska

B) Za književni rad - roman, pripovjetku ili pjesmu

I nagrada nije dodijeljena
II nagrada - PRIVREMENI POČINAK - šifra "Tivat", autor **David Mladinov**, Chicago, SAD
III nagrada - MUDRI LJUDI JUAN GAITAN - šifra "Ruth" autor **Milijana Čavić-Albahari**, Malaga, Španjolska

C) Za povijesno-memoarsku građu - kronike i sjećanja suvremenika

I nagrada nije dodijeljena
II nagrada - KVAZIMODO (FRAGMENTI O JEDNOM PRIJATELJSTVU) - šifra "Decembar" autor **Boško Krstić**, Subotica
dvije III nagrade **NEOBUZDANA MLADOST** šifra "Najdraži žderičak" autor **Judita Krivokuća-Albahari**, Beograd
MOJ PRIJATELJ BERGMER - šifra "Priatelj" autor **Gradimir Đurović**, Beograd

PREDRAG FINCI: PRIRODA UMJETNOSTI

Piše: **Branka Vojnović**

Prijatelj, urednik u redakciji u kojoj radim, vidje na mom stolu novoobjavljeni knjigu Predraga Fincija "Priroda umjetnosti", pa namргоđeno kaže: Mrzim ovakve knjige.

- Čitao si je?, pitam, a on će - Ne, ali znam takve knjige... To ti je kao kad se "raspravlja" o nogometu ili o tome je li neki cvijet lijep.
- Nisi je čitao, ali znaš!, kažem i da sam koju godinu mlađa tu bi počela bučna svađa. No godine ipak donose svoje: do svađe nije došlo, čak me razgovorčić i odobrovolji jer mi pade na pamet da ovaj mali komentar, ničim izazvan a izrečen, iskoristim kao uvod. Naime, važan dio Fincijevih razmišljanja odnosi se na moć kritičke prosudbe djela, odnosno na temelju čega nastaje relevantna prosudba; koji je to raspon kriterija koji subjektivno 'svida mi se' razdvaja od relevantne kritičke estetske prosudbe.

Sarajevski književnik i profesor estetike Predrag Finci, i u svojoj se Prirodi umjetnosti bavi estetskim iskustvom koje uvijek iznova sebe stavlja u pitanje. Teme njegovih eseja su podrijetlo umjetnosti, povijesno rađanje umjetnika i "smrt autora", uloga sponzora i tržišta u formiranju i promoviranju umjetničkog djela, relevantnost receptorova ukusa u prosudbi djela, priroda samog djela, njegova izvornost i značenje.

"U ovim esejističkim kazivanjima o estetskom tražim odgovor na pitanje o prirodi umjetnosti u susretu između historijsko-društvenog otklona i pitanja o djelu po sebi, o idealitetu djela, dakle pitam o načinu funkcioniranja jednog fenomena. U takvom razumijevanju djela propitujem o postojanosti djela u njegovoj promjenjivosti", kaže uvodno Predrag Finci.

U knjizi je obuhvaćeno šest eseja: Umjetnost i njena izvorista, Slučaj autora, Voljom pokrovitelja, Stvar ukusa, Izvor u djelu i Rađanje jedne umjetnosti. U nastavku slijede neka od njegovih razmišljanja.

Potrаga za podrijetlom umjetnosti

Nekada su me pred 'fajrunt' izbacivali iz kavana, sada iz knjižnica, kaže duhovito Finci na prvim stranicama poglavlja o

podrijetlu umjetnosti. Nastavlja: Tražiti podrijetlo u onome čemu prisustvujem ili kopati po arhivima? A u arhivu je zapis koji potvrđuje da je umjetnost nastala po nalogu svećenika, bila prihvaćena od vladara, usvojena od naroda. Nema zapisa koji bi govorio o počecima umjetnosti, jer je ona nastala prije pojave pisane riječi.

Izvor djela je i u stvaraočevom svjetonazoru, i u okolnostima, i u tradiciji, i u nalogu stvaralačkoga procesa.

Potreba za podrijetlom može biti i potraga za utemeljenjem, jednom drugom zasnovanošću. Tako shvaćeno podrijetlo govori o zasnovanosti u prošlom ili sadašnjem, u kojem je izvorno djelo istodobno Lijepo i Istinito, a time *implicite* i način Vjere. Pronaći osnovu u umjetnosti znači potvrditi da je jedina osnova vlastita uspostavljenost.

Ali kako je i zašto umjetnost nastala? Kako je nastalo ono što ne prestaje nastajati? Ono što produžava i završava ono što mu je prethodilo, ono što preobražava i poriče sve što mu je prethodilo, ono što sve nanovo tek započinje...

Umjetnost je opisala početak svijeta. Je li i sama bila u početku? Postoji li istost rođena u različitom? Zajedničko u općem?

Skupnost nespojivih djela i nastojanja, nastala iz istih ili bar srodnih pobuda? Umjetnost je prelaz u kome nema nepremostivog. Ona nije nastala samo iz čudesnog, ali je sama u svom "čudenju u svijetu" stvorila svijet čudesnog.

U važnosti za nas djelo transcendiraju situaciju svoga nastanka - jer nije samo izraz *Zeitgeista*, niti samo izraz subjektivnosti ili pak okolnosti, nego ontološkog, "skupnog" - i u tom pogledu je "tranhistorijsko", jer je dokučilo dublju prirodu bića, bića koje je po sebi započinjanje, samo sobom nastajanje u kojem se oslobađa "izvor" i napušta "podrijetlo".

Umjetnost je slika svijeta i svjetonazor, tumačenje i tumačeno, subjekt i objekt estetskog, koji se sam sobom otkriva i skriva

Majstor, genije, autor ...

Tvrdnje da su autori stvorili umjetnost te da su nam velika djela podarili veliki umjetnici bile bi trivijalne tvrdnje, veli Finci, kad u svojoj trivijalnosti ne bi bile upitne i problematične.

Da je netko umjetnik, pokazuje njegovo djelo. To je pristup receptora koga zanima postignuće. Tada više nije pitanje tko su i što bili tvorci djela, već da su djela nastala i da za nas jesu djela. ..One koje danas smatramo umjetnicima, nekad su nazivali zanatlijama, artizanima, majstorima.

U antičko doba, podsjeća P. F., cjenilo se djelo, ne djelatnik. U 14. st. u Italiji počinje se odvajati pojam umjetnosti od zanata.. Od renesansnog doba ime umjetnika postaje jamstvo kvalitete, osobnog stila i vrijednosti samog djela, uz umjetnika se veže pojam genija, dakle jedne originalnosti koja ne podliježe pravilima, individualnosti koja ruši i uspostavlja zakone stvaralaštva.

Kroz svu povijest do danas umjetnik - koji je bio izvršitelj, sudionik, promatrač, pokazivač...mogao bi odgovoriti na pitanje o svojoj djelatnosti riječju da to radi jer - mora- umije - hoće - proizvodi - jer je to on.

Svako djelo u sebi pokazuje i prikriva svoje podrijetlo: pokazuje zašto i kako je nešto nastalo, a samim se sobom oslobađa i nadmašuje okolnosti svog nastajanja.

Upravo zato ni biografska ni historiografska metoda ne mogu do kraja proniknuti u tajnu djela.

.. i Smrt Autora

Tek je Giotto ('Magnus Magister') bio prva "celebrity" među umjetnicima. Od njega započinje doba „slavnih stvaralaca“. Dobu Majstora uslijedilo je doba Genija i Autora, u čijim stvaralačkim činima leži tajna djela...Radikalni otpor ovom mistificiranju iskazan je u postavu o izlišnosti Autora.

Barthes (1968) i Foucault (1969) u svojim su tekstovima oglasili Smrt Autora. Njihova kritika privilegirane pozicije subjekta i individualizacije autora postala je opće mjesto: Subjekt je osporen, Autor je nestao. Tekstu je dana prednost u odnosu na autoritet njezina tvorca.

Sigurno je da treba napustiti romantičarsku ideju o Autoru kao isključivom tvorcu djela, jer su u djelu na djelu i okolnosti i kontekst i naslijeđe i biće jezika, ali Autor može biti označen kao hipotetička početna točka djela

Na kraju bi djelo trebalo postojati samo po sebi, na neki se način osloboditi i svoje društvene i povijesne uvjetnosti. Autor djela je tada djelo samo. Djelo je zrcalo, autorovo vlastito drugo, ali na kraju više nije njegovo, već Drugog.

Car, papa, revolucionar - u slavu ideologije

Crkva, privatni patroni, državna administracija, komercijalno tržište - sve su to načini s

sponzoriranja, kojima se umjetnost pomaže i uvjetuje. Tako je bilo u doba crkvenih i svjetovnih vladara, tako je i danas, u doba producenata, galerista, nakladnika i raznih promotora umjetnosti, koji kazuju što i kakvo djelo treba biti. Cezar, papa i revolucionar su bili blagonakloni prema umjetnosti. Svaki od njih je htio umjetnost u slavu ideologije koju je zastupao. U reprezentiranom se tada prezentira volja i želja reprezentanta.

Nekada su sve umjetnosti bile kanonizirane. Propis je prethodio djelu, djelo

Predrag Finci rođen je u Sarajevu 1946. godine gdje je završio Filozofski fakultet. Pohađao je dvogodišnji Counselling Course u Londonu, te studentske boravke u Parizu (kod Mikelea Dufrennea) i Freiburgu (kod Wenera Marxa). Magistrirao je 1977., a doktorirao 1981. godine. Predavao na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, gdje je izabran za redovnog profesora na nastavnom predmetu Estetika. Od 1993. živi i radi u Londonu kao slobodni pisac i gostujući istraživač na UCL-u. Predrag Finci je član-osnivač bosanskog P.E.N.-a.

Finci je dobitnik nagrade Svjetlosti za prvu knjigu (1981.) i nagrade Veselin Masleša za esej. Tekstovi su mu prevedeni na nekoliko jezika.

je bilo zadato. Ono je trebalo biti izvedeno, uspješno ostvareno, a ne stvoreno.

Ono estetsko, veliko u djelu je izvan namjere tvorca i želje naručitelja. Ono se dogodi.

Masovna produkcija, "demokratiziranje" stvara umjetnost koja ima novog nalogodavca - tržište.

Umjetnost nije ni iznad ni ispod ideologije u kojoj je ponikla, nego konstitutivni dio kulture i nje same, na osnovi čega stječe svoj status i postaje konvencionalna vrijednost. Vrijednosti su dakle ono što izražava skupne mitove, konvencije, kodove... ukratko : određenu ideologiju. Vrijednosti su ono što smo usvojili i zavoljeli kroz estetski odgoj. One su institucionalizirane vrijednosti. Institucionaliziranje je način recepcije.

"Fini svijet" počinje uvažavati umjetnost tek kad ona postane institucional-

izirana, kada je od uvaženih prihvaćena, u muzejskom prostoru "uokvirena". Kao i umjetnički svijet, i institucija je skup konvencija. Institucionalne vrijednosti su vrijednosti ideologije koje reprezentiraju. Takve vrijednosti imaju važnost dok traje ideologija koju zastupaju.

S onu stranu ideologije

Politika djela pokazuje da djelo kao Weltanschauung označava onaj svijet koji smatra dostojnim označavanja. ...Umjetnost je bila značajna onoliko koliko se odnosila na značajno. I tako će biti sve do 18. st. kada umjetnost prestaje slaviti nalogodavca i postaje slavljenje sebe same, kada umjetnik sebe uzdiže iznad svog patrona i publike.

Mit o "unutrašnjem stvaralačkom porivu" se razmahao kada i bajka o stvaralačkoj individualnosti, o samouvjerenom geniju romantizma, koji je abdicirao pred zahtjevima tržišta umjetnosti kao manje značajni umjetnik-rutiner, ali je isto tržište promoviralo u veličine one koji su postali priznate, cijenjene "vrijednosti". Uostalom, ne treba zaboraviti da se moderni mit o umjetniku rađa kad i tržište umjetnosti.

A svako estetiziranje objekta - od ikona preko portreta "velikih vođa" do dizajniranih proizvoda - jest u doslovnom ili simboličkom smislu način prodavanja ideologije. Vrijednost je dugo bila ono što je dopadljivo, skupo, lijepo, duhovno, ukratko: ono što je najraskošniji, najpotpuniji izraz određene politike i cjelokupne ideologije. Ali, ono što djelo u estetskom

pogledu uistinu jest s onu je stranu njegove uporabne vrijednosti. Djelo izmiče svom tvorcu, sponzoru i okolnostima i postaje samo djelo za svog receptora.

Presuda: sviđa mi se, zapravo ne....

Oni zaneseni u umjetnosti traže više od nje same, neku moć, nešto sveto, svijet, nešto što je sukladno najvišim receptorovim čežnjama i htijenjima. U činu potpunog uživljavanja receptor i percipirano ostvaruju *unio mistica*. Uživljavanje je prije emocionalna reakcija, nego estetsko iskustvo koje zahtijeva distancu.

Djelo je zrcalo u kojem možemo vidjeti ono što hoćemo vidjeti, jedna strana bliskost, ostvarena želja i njeno poricanje, ali nije samo prizivanje, nego i izgrađivanje, stvaranje jednog svijeta. Zato se s djelom njegov receptor ujedinjuje i od njega odvaja, s njim zbližava i od njega distancira.

Osoba koja se u djelo uživljava i s njim poistovjećuje ima još uvijek više posla sama sa sobom nego s djelom. A ako je užitak mjera djela- za neke- je li svidanje mjera estetskog?

U tvrdnji o ukusima prikrivena je neodgovornost prema umjetničkom djelu, jer dokazuje da je u pravu svatko kome

padne na pamet da štogod o njemu obznani. U njoj je ma i nesvjesno rečeno da o djelu nema suda (ocjene vrijednosti), nego samo dojam...

Upravo je ovdje djelatna Gadamerova opaska da „fenomen ukusa... treba odrediti kao duhovnu moć razlikovanja“. I ukus je, veli ovaj filozof, način spoznaje. U svojoj karikaturnoj varijanti pak subjektiviziranje ukusa završava dogmatiziranim stavom "to jest tako". Ovaj na ukusu zasnovani sud (koji u osnovi nije sud nego presuda zasnovana na osobnom dojmu) svojom tvrdoglavom subjektivnošću

ukida ili poriče svaku mogućnost preciziranja, kao da u estetskim pitanjima nije moguća ne samo točnost, nego ni refleksija. Ovdje je na djelu potpuna isključivost, koja i mimo svoje namjere postaje priznanje da mi je svijet Drugog nedostupan ili bar da ne postoji zajednički ukus, što nikako ne dokazuje da ne postoji ni djelo kao takvo. U ovom stavu/uvjerenju ne odnosim se prema objektu o kojem govorim nego nadasve prema samom sebi.

U izjavi „sviđa mi se“ samo se kaže da percipirani objekt korespondira s mojim osjećajem stvari, ništa o samom estetskom objektu.

"Fini svijet" počinje uvažavati umjetnost tek kad ona postane institucionalizirana, kada je od uvaženih prihvaćena, u muzejskom prostoru "uokvirena". Kao i umjetnički svijet, i institucija je skup konvencija.

Zapadnoeuropske umjetnosti uvelike izrasle su na načelu ugodnosti, dopadljivosti i užitka. Estetsko se iz domene umjetnosti seli u domenu užitka (kulinarstvo, odijevanje, turistička putovanja...) u hedonizam kao životno načelo, u lijepi život u kojem je umjetnost u kojem je umjetnost potrebna samo ako je i sama „lijepa“ (relaksirajuća).

Djelovanje djela

Zapadnoeuropske umjetnosti uvelike izrasle su na načelu ugodnosti, dopadljivosti i užitka. Estetsko se iz domene umjetnosti seli u domenu užitka (kulinarnstvo, odijevanje, turistička putovanja...) u hedonizam kao životno načelo, u lijepi život u kojem je umjetnost u kojem je umjetnost potrebna samo ako je i sama „lijepa“ (relaksirajuća). Tada je u pitanju ugodnost, a ne umjetnost. I tada djelo, kako bi to u nešto drugačijem kontekstu rekao U. Eco, nije interpretirano, nego upotrebljavano. Razlika između užitka i estetske istine je slična razlici između trgovačke i umjetničke vrijednosti djela, između atraktivnog i duhovnog.

Prvi aktivni odnos prema djelu je „konzumacija“ (u kojoj je sadržana i želja za posjedovanjem), potom užitak u djelu, a tek kad se dosegne odgovarajuća razina estetskog iskustva započinje njegovo istinsko razumijevanje. Metodički pristup umjetničkom djelu bi se trebao odvijati kao: 1. opservacija, 2. deskripcija, 3. interpretacija, 4. valorizacija.

Sviđanje je uistinu krajnje proizvoljno, ovisno o osobi koja djelo percipira, pa tek znanje (poznavanje), razumijevanje i receptorska intuicija vode istinskom razumijevanju i potpunom „užitku“ u djelu. Ali tada više nije na djelu užitak, nego je na djelu djelo samo. Djelovanje djela.

Svijet po drugi put

Istinsko djelo je događaj. Ono je svijet po drugi put. U djelu nije tek emocionalno ili intelektualno stanje, nego svo. Biće... Bit djela je djelo samo. Veliko djelo nas otvara biti postojanja. Ono je autentično djelo, djelo koje pokazuje što jest izvor Bića, jer je samo izvorno.

Tvrđenje da su autori stvorili umjetnost te da su nam velika djela podarili veliki umjetnici bile bi trivijalne tvrdnje, veli Finci, kad u svojoj trivijalnosti ne bi bile upitne i problematične.

„Prirodu umjetnosti“ objavila je izdavačka kuća Antibarbarus iz Zagreba, koja je prošle godine izdala Fincijevu knjigu „Umjetnost uništenog, estetika, rat i Holokaust“.

Umjetničko djelo se zasniva na sebi samom, ne na nečemu izvan sebe, na nekom temelju ili u davnom podrijetlu. Ono izlazi iz „praznine“ kao vino iz krčaga.

Autentično je djelo ono djelo koje (is)kazuje što neka stvar uistinu jest, čime je umjetnost također i način spoznaje. Izvornost kao autentičnost određuje izvor, određuje gdje i što jest izvor. Izvorno djelo znači veliko, istinsko djelo, djelo koje je au-

tentični izvor bitka. Veliko djelo se zasniva u sebi samom i hoće biti svoj vlastiti temelj. Ono je samo činjenje (Dichtung) i Događaj, kao što je i sam Bitak događaj.

Samo izuzetno djelo govori o tome što je biće; druga tek o ponečemu, o nekim osobinama bića.

Veliko djelo se odnosi na jednu fundamentalnu zasnovanost bića, koja je primordijalno smještena u njemu, koja jest a priori bića i sukladno s njegovim najdubljim zahtjevima. Njegov a priori je a priori bića.

Kome rasprave?

Teorija umjetnosti odavna nema ništa sa suhoparnim udžbenicima. Ima tu ispovijesti, autoironije, dnevnikačkih zabilježki, interdisciplinarnog pristupa, itd. Rasprave više nisu samo za uski krug. Svakako to vrijedi i za Fincija. Jedna od knjiga koje valja navesti su i „Predavanja o lošem ukusu - obrana estetičkog uma“, profesora Milivoja Solara, koji je „popravljao“ i „popravljao“ ukus naraštajima studenata.

Dakle, za one koji „ne mrze takve knjige“ - nemojte ih propustiti.

IZLOŽBA MARCA CHAGALLA U BEČU

Umjetnički radovi iz ranoga stvaralačkoga razdoblja Marca Chagalla (1887.-1985.) postavljeni su u Kunstforumu BA-CA (Umjetnički forum BA-CA) u središtu Beča. Na izložbi pod nazivom „Chagall - majstorska djela od 1908. do 1922.“ izloženo je više od sto umjetničkih djela - ulja na platnu, akvarela i crteža. „Taj egzotični

umjetnik u svojim djelima fascinirajuće objedinjuje židovske i ruske narodne običaje, folklor i avangardu“, rekla je na otvaranju izložbe direktorica Kunstforuma Ingrid Brugger. Središnja točka izložbe je monumentalno djelo koje je Chagall naslikao 1920. za židovsko kazalište u Moskvi - osam metara dugo ulje na platnu s motivima

iz židovske i ruske povijesti i narodnog folklor, koje vrlo rijetko napušta Rusiju, kazala je Brugger. Samo to djelo osigurano je na 25 milijuna eura. Izložena djela posuđena su iz Moskve, St. Petersburga, New Yorka i Pariza, a izložba je otvorena do 18. veljače 2007. godine.

„GUSLAČ NA KROVU“ NA POZORNICI SPLITSKOG HNK

Mjuzikl „Guslač na krovu“, jedna od najizvođenijih predstava Broadwaya, premijerno je u listopadu izveden na pozornici splitskog Hrvatskoga narodnog kazališta (HNK), u zajedničkoj produkciji splitske Prve gimnazije, britanskog Astor College for the Arts iz Dovera i splitskog kazališta.

U splitskoj praizvedbi „Guslača na krovu“ (autora Josepha Steina, Sheldona Harnicka i Jerryja Bocka) sudjelovalo je 60-tak splitskih i 12 doverskih glazbeno nadarenih učenica i učenika, glumaca-pjevača i zborista, koji su osam mjeseci uvježbavali uloge svatko u svojoj državi.

Splitsko-doverskom verzijom jednog od najpoznatijih američkih mjuzikla ravnao je maestro Hari Zlodre.

„Guslač na krovu“ temelji se na pripovijesti židovskog pisca Shaloma Alecheima, poznatom po nostalgičnim opisima života u židovskim selima u carskoj Rusiji, a prati život židovske obitelji mljekara Tevyja i njegove žene Golde s pet kćeri - Cajtel, Hodel, Have, Sprince i Bjelke, koje siromašna obitelj želi dobro udati uz pomoć bračne posrednice Yente. Mljekar Tevyje i njegova obitelj žive u zabačenom selu Anatevki, u carskoj Rusiji 1905. godine. U Anatevki siromašni se žitelji mjesta u borbi za preživljavanje okreću humoru, a upravo zbog toga je „Guslač na krovu“ stekao reputaciju izvrsne glazbene komedije. Glavni lik, Tevyje, promatra kako se svijet oko njega mijenja i postaje moderniji, a ta saznanja stječe kroz životne odluke svojih pet kćeri.

Tužna sudbina stanovnika tog mjesta u doba protjerivanja Židova carskim ukazom, isprepleće se s osobnim pričama, a sve to prati glazba satkana iz nekoliko glazbenih stilova, od židovske duhovne i svjetovne glazbe, preko broadwayskih standarda do ruskog folklor.

Koreografkinje predstave su Sanja Drakulić i Jemma Smith, a scenograf je John Horne. Kostime je dizajnirala Georgina Wadey.

„Guslač na krovu“ prvi je put izveden na Broadwayu 22. rujna 1964. godine. U kasnijim produkcijama mljekara Tevyja je glumio Chaim Topol, koji je glumio i u poznatom filmu „Guslač na krovu“, snimljenom 1971. godine u režiji Normana Jewisona. U tom filmu violinu je svirao Isaac Stern.

Mjuzikl je ponovo oživio na Broadwayu 2004. godine, kada je glavnu ulogu igrao Alfred Molina.

Shalom Aleichem, pravim imenom Sholem Yakov Rabinovitsh ili Rabinowitz, svoje je djelo „Tevye i njegove kćeri“, ili „Tevye mljekar“ objavio u Rusiji 1894. godine. Ime mjuzikla potječe od slike Marca Chagalla „Guslač na krovu“. Guslač je metafora preživljavanja kroz tradiciju i veselje.

Hrvatski prijevod knjige pjesama poznatoga izraelskog pjesnika Jehude Amihaija "Ja, moje srce, istok, zapad" predstavljena je u listopadu u Društvu hrvatskih književnika u Zagrebu. Knjigu je objavila splitska Naklada Bošković, a pjesme su s ruskoga i ukrajinskog jezika prev- eli Đuro Vidmarović i Jelena Zaričnaja.

JEHUDA AMIHAI: „JA, MOJE SRCE, ISTOK, ZAPAD“

O jednom od najznačajnijih izraelskih pjesnika i njegovoj poeziji govorili su izraelski veleposlanik u Republici Hrvatskoj Shmuel Meirom, predsjednik Društva hrvatskih književnika Stjepan Čuić, književna kritičarka Nevenka Nekić te pre- voditelji Đuro Vidmarović i Jelena Zaričnaja. Stihove je govo- rila dramska umjetnica Sanda Fideršek.

Meirom je ocijenio da je Amihai bio jedan od najvećih izrael- skih pjesnika dvadesetog stoljeća te je istaknuo da poezija općenito, kao i Amihaieve pjesme, pridonose boljem razumi- jevanju među narodima.

"Amihaieva poezija je bezvremenska i bezmjesna", kazala je Nevenka Nekić napomenuvši kako u toj poeziji možemo "pronaći suosjećajnost naših bliskosti".

Po njezinoj prosudbi u njegovim pjesmama nema beznadnih, agnostičkih i ateističkih tema. "On se otvoreno na svoj prgav način hrve s Bogom", rekla je, dodavši kako bi se zbirka "mogla nazvati svojevrsnom poemom kamene šutnje".

Jehuda Amihai rođen je 1924. godine u njemačkom Wierzburgu, a u dobi od 11 godina, bježeći od nacista, stigao je u tadašnju Palestinu.

Pjesnik je odgajan u ortodoksnoj obitelji, a religiozni simboli do kraja su života bili prisutni i u njegovoj poeziji.

Pjesme je počeo objavljivati relativno kasno, u 31. go- dini života, nakon što je kao dobrovoljac sudjelovao u britanskim jedinicama tijekom Drugoga svjetskog rata, a kasnije i u izraelskoj vojsci za vrijeme izrael- sko-arapskog sukoba 1948. godine. Zbog tih iskusta- va, rat kao i ljubav, bili su temelji njegove poezije.

Tijekom 45 godina književnog djelovanja, Amihai je objavio više od 30 knjiga prevedenih na 37 jezika, među kojima i na arapski.

Njegova prozna djela, koja uključuju romane, priče i tri knjige za djecu, živjela su u sjeni njegove poezije.

Amihai se smatra jednim od najznačajnijih književni- ka svoje generacije, a često je nazivan i „pjesnikom Jeruzalema“. Amihai, neumorni borac za mir i član pokreta „Mir sada“, bio je dobitnik brojnih književnih nagrada u Izraelu i inozemstvu. Preminuo je 2000. godine, a pokopan je na jeruzalemskom groblju.

PREDRAG MATVEJEVIĆ DOBITNIK NAGRADE EXODUS

Hrvatski književnik i profesor na rimskom sve- učilištu La Sapienza Predrag Matvejević ovo- godišnji je dobitnik "Nagrade Exodus", koja se dodjeljuje za zasluge u borbi za ljudska prava.

Uz Matvejevića nagrađen je i Amos Luzzato predstavnik židovske zajednice u Italiji, a na- grade su primili početkom listopada u Grads- kom kazalištu grada La Spezia pokraj Geno- ve.

Iz luke u tom talijanskom gradu, u razdoblju od 1946. do 1947. godine, isplovljavali su bro- dovi koji su u tadašnju Palestinu prevozili preživjele žrtve nacističkih progona u Europi.

Na brodovima Fenice, Fede i Exodus prevo- ženi su oni koji su preživjeli holokaust, a upra- vo je prema imenu jednog od brodova - „Exo-

dus“ - američki književnik židovskog podrijetla Leon Uris nazvao svoj nagrađeni roman, po kojem je kasnije redatelj Otto Preminger sni- mio poznati film.

Grad La Spezia je za te zasluge odlikovana Zlatnom medaljom, najvišim talijanskim odli- kovanjem, a Izrael je tom talijanskom gradu dodijelio naziv "Šaar Cion" (Vrata Siona).

Matvejević je nagrađen za knjigu "Svijet 'Ex' i doba poslije njega", što je osma knjiga koju je hrvatski pisac objavio u Italiji.

Dobivanje nagrade Exodus Matvejević tumači svojim humanističkim angažmanom tijekom rata, kad je govorio u ime žrtava svih na- cionalnosti i tako nadišao nacionalne razloge.

Druga vinkovačka sinagoga

Piše: *Mr. sc. Dragan Damjanović*

Uvod

Veliki vinkovački židovski hram, podignut 1923. godine, spadao je među najveće i najreprezentativnije sinagogalne građevine Hrvatske uopće. Djelom je već obrađen unutar monografije g. Tome Šalića o vinkovačkim Židovima. Ovaj tekst nastoji produbiti spoznaje o tom hramu, ponajprije sa stajališta povijesti umjetnosti i povijesti arhitekture međuratnog perioda, a kao dio obrade opusa vukovarskog inženjera Frana Funtaka,¹ projektanta te građevine.

Ing. Funtak u prvoj polovini 20. stoljeća jedan je od najplodnijih i najzanimljivijih arhitekata Slavonije, golemog opusa. Kao đak budimpeštanske Politehnike, specijalizirao se u prvom razdoblju svog stvaralaštva (1903. - 1918.) za projektiranje armirano-betonskih mostova radeći za vukovarsku tvrtku Josip Banheyer i sin. Raspad tvrtke 1914. godine te promjena državnog okvira utemeljenjem Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca bitno mijenja njegovu poslovnu aktivnost. Državne investicije u mostogradnju u Hrvatskoj nisu ni približno tako velike kao prije rata, pa projektantski rad na tom polju više nije bio isplativ. Stoga Funtak osniva vlastiti projektantski ured i usredotočuje djelatnost na područje Vukovara i njegove bliže i dalje okolice. Kako su inženjeri i arhitekti u Slavoniji, izvan Osijeka, još uvijek izuzetna rijetkost,

Pročelje
vinkovačke
sinagoge;
Razglednica
u vlasništvu
mr. sc. Ivana
Bogavčića

u prvoj polovini dvadesetih Funtak dominira projektantskom scenom istoka zemlje. U svom gradu i okolini projektira gotovo sve značajne objekte: reprezentativne građanske kuće, škole, industrijska postrojenja, kapele i crkve. Iz toga konteksta postaje razumljivo zašto ga vinkovačka židovska općina izabire kao projektanta svoje sinagoge. Isto će kasnije učiniti i vukovarski Židovi, povjerivši mu podizanje Ciduk-hadin kuće na svojem groblju, o čemu će biti riječi u jednom od sljedećih tekstova.

Židovi u Vinkovcima i prva sinagoga

Doseljavanje Židova u Vinkovce počinje nešto kasnije u odnosu na ostale gradove u kontinentalnoj Hrvatskoj. Mjesto se, naime, nalazilo sve do 1881. godine unutar Vojne Krajine, u kojoj naseljavanje Židova do kraja 60-tih godina 19. stoljeća uopće nije bilo moguće. Židovska općina utemeljena je stoga vrlo kasno u usporedbi s ostalim hrvatskim gradovima, tek 1873. godine.² Ubrzo potom

izgrađena je i prva sinagoga, 1880. godine.³ Bila je to uopće prva građevina namjenski građena kao sinagoga na dijelu teritorija Vojne Krajine koji se danas nalazi u sastavu Hrvatske. Od nje su bile starije samo dvije zemunske sinagoge, sefardska i aškenaska, podignute 60-tih godina 19. stoljeća.

Stara je građevina preživjela i nekoliko godina nakon što je novi hram već podignut. U lipnju 1928. Židovska općina odlučila ju je srušiti pri tom izražavajući sentimentalnu vezanost za sinagogu kao svjedoka povijesti.⁴ Kada je točno došlo do rušenja, teško je pouzdano reći, no budući da se 1937. spominje kako je porušena prije deset godina,⁵ vjerojatno je upravo 1928., ubrzo nakon spomenute skupštine, uslijedilo rušenje stare građevine.

Povijest gradnje nove sinagoge

Brojčani rast vinkovačkog židovstva, kao i njegova materijalna afirmacija, stari je hram na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće učinila potpuno neprikladnim. Kao što je dvadeset godina ranije obližnja vukovarska židovska zajednica staru sinagogu odlučila zamijeniti novom, reprezentativnijom⁶, istim se koracima upućuju početkom drugog desetljeća i vinkovački Židovi, tim prije što je vinkovačka općina brojčano daleko nadrasla znatno stariju vukovarsku.⁷

Prve inicijative za izgradnju novog hrama javljaju se već 1911. godine.⁸ Gradnja je trebala započeti čim se dovrši financijska konstrukcija te pronađe odgovarajuće mjesto. Pred sam početak Prvoga svjetskog rata činilo se da će do realizacije tih namjera doći vrlo brzo. U travnju 1914. imenovan je i uži odbor koji se trebao pobrinuti *da dobije ovdašnja izraelska bogoštovna općina naskoro novi hram Božji, koji bi u svemu odgovarao današnjim zahtjevima i bio bi također na ures našega mjesta.*⁹

Rat koji je uslijedio odgodio je početak gradnje za gotovo cijelo desetljeće, no vrlo brzo, nakon uspostave mira, obnavljaju se nastojanja za podizanjem

novog hrama. Glavni je problem, ponovo, financiranje pothvata, tim prije što se zbog inflacije krune ni sama židovska općina nije mogla financirati starim iznosom priloga njezinih članova.¹⁰ Tijekom 1920. godine započinje ponovno skupljanje sredstava. Općina tada broji oko 200 članova, od toga 150 u samim Vinkovcima i 50-tak u okolnim mjestima.¹¹ Kada se uzme kako su ukupni troškovi gradnje dosegli 4,5 mil-

Doseljavanje Židova u Vinkovce počinje nešto kasnije u odnosu na ostale gradove u kontinentalnoj Hrvatskoj. Mjesto se, naime, nalazilo sve do 1881. godine unutar Vojne Krajine, u kojoj naseljavanje Židova do kraja 60-tih godina 19. stoljeća uopće nije bilo moguće. Židovska općina utemeljena je stoga vrlo kasno u usporedbi s ostalim hrvatskim gradovima, tek 1873. godine.

ijuna kruna te da su gotovo sva sredstva nabavljena od samih članova općine,¹² postaje jasno kolika je bila materijalna snaga vinkovačkog židovstva.

Podizanje novog hrama počinje, naposljetku, sredinom 1922. godine ponajprije zahvaljujući upornosti i organizatorskim sposobnostima vinkovačkog rabina Mavre Frankfurtera.¹³ Od bogatijih je vinkovačkih Židova gradnji hrama najviše pridonio veletrgovac i vlasnik parnog mlina Jakob Schlesinger,¹⁴ koji je sam darovao pola milijuna kruna u čistom novcu te još 4 prozora i glavna vrata hrama.¹⁵ Članovi općine budno su pazili da gradnja u cjelini odgovara religioznim propisima (tim prije što je projektant bio nežidov), te da se nikada ne radi subotom i na židovske praznike.¹⁶ Hram je već u proljeće 1923. bio gotov do krova¹⁷, no radovi na uređenju unutrašnjosti su se odužili gotovo do kraja godine te je posveta obavljena tek 9. prosinca 1923.¹⁸

O autorstvu projekta za vinkovačku sinagogu u literaturi se do sada samo moglo nagađati. Pretpostavljalo se da je njegov autor Makso Bernath, domaći vinkovački graditelj porijeklom iz Budimpešte, budući da je kasnije gradio i susjedni objekt Židovskog doma.¹⁹ Funtakovo autorstvo također se navodilo kao moguće budući da je on početkom tridesetih projektirao kožaru ugledne vinkovačke židovske obitelji Marton, najveći industrijski pogon međuratnih Vinkovaca.²⁰ Pokazalo se kako je ta pretpostavka točna. Navod iz vukovarskih novina, *Srijemskog Hrvata* razriješio nas je u cijelosti nedoumica u pitanju Funtakova autorstva projekta vinkovačke sinagoge, budući da izrijekom navodi da *«je detaljne osnove za ovaj hram (izradio) g. Ing. Fran Funtak, dok je gradnju izvršio g. ing. Makso Bernath.»*²¹

Do tada je bio gotovo redoviti običaj da se za projektanta sinagoga izabere Židov. Već je spomenuto kako je osim osječkih arhitekata i inženjera, Funtak bio jedini visokoškolski školovani aktivni graditelj na istoku Slavonije, pa iz istog konteksta valja i tumačiti obraćanje upravljanju. Odabir nežidova kao projektanta²² svjedočanstvo je, istodobno, sve jače integracije židovskih zajednica u hrvatsko društvo u međuraću.

Sinagoga je podignuta u užem centru grada, u tada Aleksandrovoj ulici (danas Kralja Zvonimira br. 18 - 20). Sredinom 1928. uklonjena je spomenuta zgrada starog rabinskog stana, postavljena ispred sinagoge, čime se otvorio pogled na nju.²³ Probijanjem nove ulice²⁴ nakon izgradnje sinagoge uz njezino bočno pročelje vinkovački je hram impostiran kao uglovnica.

Stilske osobine građevine

Prvu polovinu dvadesetih godina 20. stoljeća i u hrvatskoj i u svjetskoj arhitekturi obilježava velika raznolikost raznih stilskih pristupa, kao rezultat nasljeđivanja polimorfnosti secesije, a kao sastavni dio traženja i lutanja u počecima moderne. Niz raznolikih regionalnih strujanja u arhitekturi (ekspresionizam u

Njemačkoj, De Stijl u Nizozemskoj, kubiizam u Češkoj, konstruktivizam u Rusiji, art-deco na anglosaksonskim područjima) onemogućuje stvaranje jedinstvenog pojma kojim bi se obuhvatili svi stilski fenomeni tog vremena. Klasicistički stilski elementi jedini su koji nadilaze nacionalne granice te apsolutno dominiraju arhitekturom dvadesetih. Kao i ranije u povijesti svjetske arhitekture i u prvim se desetljećima 20. stoljeća arhitekti vraćaju klasičnom oblikovnom repertoaru s ciljem povratku redu. Klasični stilski elementi izuzetno su prisutni već u kasnoj secesiji, međutim tek tijekom dvadesetih počinju dominirati arhitekturom Europe i svijeta. Isto tako, klasicizam trećeg desetljeća klasičniji je od klasicizma kasne secesije - on pročišćava oblikovni rječnik, svodeći ga na izvorne antičke elemente, iako se zna s njim i poigravati, slobodno ga i vrlo kreativno interpretirajući.

Svi glavni pobornici moderne iz vremena prije Prvoga svjetskog rata, poput Adolfa Loosa okreću se klasicističkom repertoaru (sudeći po njegovu projektu za neboder Chicago Tribunea). Istovjetna je situacija i u hrvatskoj arhitekturi. Klasicistički oblikovni rječnik usvajaju svi glavni predstavnici secesije u toku dvadesetih: Lubynski tako projektira u spomenutom stilu zgradu Središnjeg ureda za osiguranje radnika (Zagreb, Mihanovićeva 3), Kovačić i Ehrlich burzu (Zagreb, Trg hrvatskih velikana), Fischer Gradsku štedionicu (Zagreb, Jelačićev trg 10), Dioniz Sunko hotel Esplanade (Zagreb, Mihanovićeva 1), Axmann Sokolski dom u Osijeku (Park kralja Petra Krešimira IV.).²⁵

Pod utjecajem spomenutih okolnosti i vukovarski se arhitekt Fran Funtak okreće klasicizmu pri odabiru stila za vinkovačku sinagogu. Iako taj stil dominira, paralelno susrećemo elemente sinagogalne arhitekture 19. stoljeća te art-decoa. Zanimljivo je kako onodobni tisak navodi kako je građevina izvedena "u moderniziranom maurskom slogu"²⁶ odnosno "im maurischen Stile".²⁷ Oblikovna analiza pokazuje, međutim, koliko te tvrdnje sa stvarnom situacijom

imaju vrlo malo veze. Doduše, od dvaju stilova koji su se tijekom 19. stoljeća uglavnom koristila za gradnju sinagoga, Rundbogenstila i maurskog stila nesumnjivo susrećemo stanovite tragove i u Vinkovcima. Tako iz maurskog stila Funtak preuzima motiv kupole, dok se kao odjek Rundbogenstila mogu smatrati "bifore" i "trifore" gornjeg reda prozora.

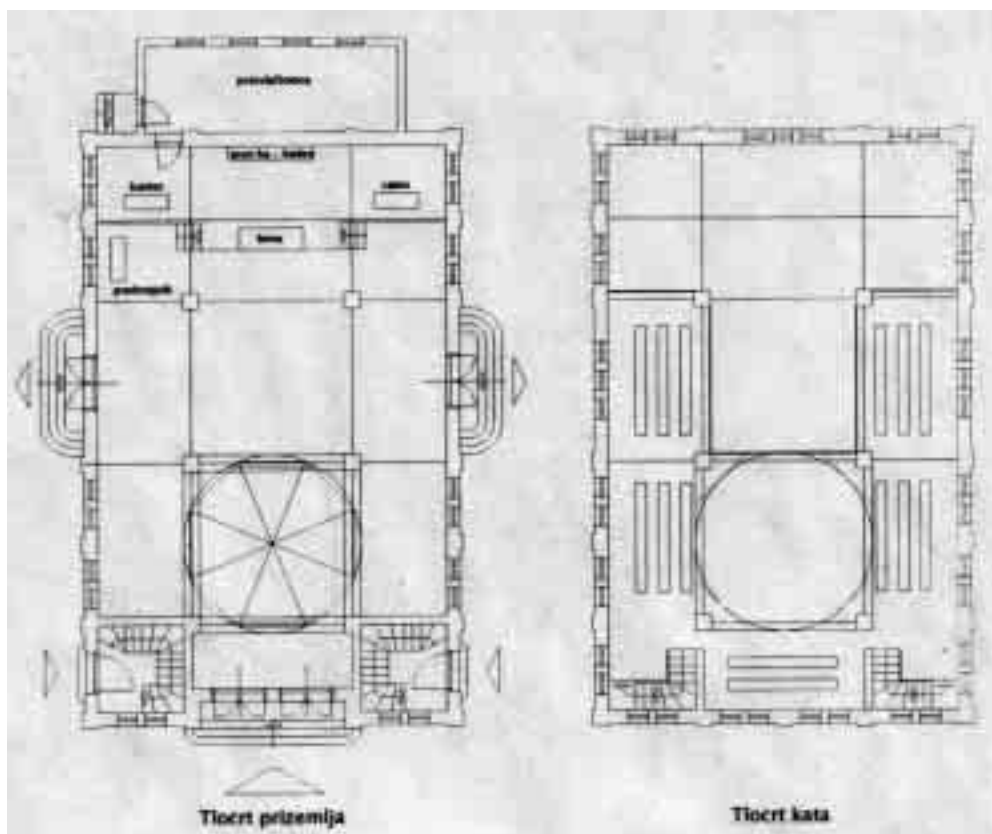
Prve inicijative za izgradnju novog hrama javljaju se već 1911. godine.⁴³ Gradnja je trebala započeti čim se dovrši financijska konstrukcija te pronađe odgovarajuće mjesto. Pred sam početak Prvoga svjetskog rata činilo se da će do realizacije tih namjera doći vrlo brzo

Tip kupolne sinagoge u Hrvatskoj je vrlo rijedak, sveukupno ih je izgrađeno tri: vukovarska, riječka i vinkovačka.²⁸ Vje-

rojatno je upravo činjenica da je u Vukovaru postojala sinagoga s kupolom dovela do pojave tog motiva i u Vinkovcima. Između dvije geografski vrlo bliske zajednice morao je vladati stanoviti rivalitet. Vinkovački Židovi htjeli su imati jednako monumentalni i raskošan hram kao i njihovi vukovarski susjedi. Funtak preuzima ne samo motiv, već i oblikovne detalje za kupolu vinkovačke sinagoge s vukovarskog "Templa". Rebrasta osmostrana kupola s Davidovim štitom na vrhu oblikovni je citat vukovarske sinagoge.

Osim kupole kao tradicionalan se element sinagogalne arhitekture, iz prethodnog stoljeća, može prepoznati i karakteristično tripartitno rješenje pročelja. Središnji je dio pročelja lagano uvučen u odnosu na bočne strane.²⁹ Bočne su strane vizualno naglašene s posebnim art-deco zabatima postavljenim iznad vijenca građevine.

Vinkovački židovski hram longitudinalna je građevina pravokutnog tlocrta. Os-

Vinkovačka sinagoga, tlocrt prizemlja i kata; rekonstrukcija arhitektice Vlaste Ivšić prema sjećanju vinkovačke Židovke Jelke Borovic, Šalić, navedeno djelo, str. 396.

novu raščlambe pročelja čini red jonskih kaneliranih polustupova, koji teku cijelom visinom zida, od sokla do vijenca. Njihova masivnost stvara dojam o klasicizmu kao prevladavajućem stilu artikulacije fasada. Prozori koji otvaraju zidne plohe između polustupova na donjoj su etaži uski pravokutni, uobičajeni u arhitekturi kasne secesije. Na gornjoj etaži pak slični su parovi prozora završeni polukružnim lukovima i umetnuti u nišu sa segmetnim nadvojem, čime asociraju na romaničke bifore, ali i na sličan motiv u arhitekturi Rundbogenstila u 19. stoljeću. Radi se o modernističkoj interpretaciji tog motiva, do krajnosti pročišćenog i sa, za bifore, netipičnim visokim proporcijama.³⁰ Oblik prozora valja tumačiti, kao i pojavu kupole, kao pokušaj oblikovne identifikacije građevine, kojim se upućuje kako je riječ o sinagogi. Vjerske su se zajednice, jednako židovske kao i katoličke i pravoslavne, u međuraću teško odricale tradicionalnih nazora o vjerskoj arhitekturi. Pri njihovu se projektiranju redovito inzistiralo na oblikovnim asocijacijama sa stilovima prošlosti s kojima su se te zajednice identificirale.

Iznad obaju ulaza u sinagogu, i na glavnom i na bočnom pročelju, postavljeni su trapezasti art-deco zabati, koji vertikalno naglašavaju portalne zone. Iznad bočnog se portala nalazi jedina trifora fasade sa središnjim velikim i masivnim prozorom koji dodatno naglašava njegovu vertikalnu os. Glavni sinagogalni ulaz, namijenjen muškarcima, podijeljen je stupom na dva dijela. Na nadvratniku, te unutar zabata pročelja, nalaze se natpisi iz Tore, inače rijetki na vanjskim fasadama sinagoga u Hrvatskoj.³¹ Iznad glavnog zabata postavljen je u sinagogalnoj arhitekturi gotovo obavezan motiv Mojsijevih ploča zakona - "Luhot".

Fotografije unutrašnjosti građevine do sada nisu pronađene, no na osnovu sjećanja Jelke Borovic, vinkovačke Židovke koja danas živi u Izraelu, arhitektica Vlasta Ivšić izvela je njezinu idealnu rekonstrukciju.³² Rekonstrukcija nesumnjivo odražava točno izvorno stanje budući da je raspored prostorija gotovo

identičan onome u sakralnim objektima koje kasnije projektira Funtak.³³ Glavni ulaz vodi u predvorje sa strana kojeg su smještene dvije pravokutne prostorije, namijenjene za smještaj stubišta koja vode na balkone s klupama namijenjenim ženama.

Podizanje novog hrama počinje, naposljetku, sredinom 1922. godine ponajprije zahvaljujući upornosti i organizatorskim sposobnostima vinkovačkog rabina Mavre Frankfurtera.⁴⁴ Od bogatijih je vinkovačkih Židova gradnji hrama najviše pridonio veletrgovac i vlasnik parnog mlina Jakob Schlesinger

Iz predvorja se ulazi u trobrodnu građevinu sa stubovima kao podupiračima. Središnji je brod nešto širi od bočnih. Posljednji traveji brodova namijenjeni su za boravak osoba koja vode službu. U središtu zadnjeg traveja postavljena je bima, propovjedno postolje, iza koje je aron ha-kodeš, Sveti ormar, u kojem se pohranjuju svici Tore. U zadnjim travejima bočnih brodova nalaze se mjesta za rabina, kantore i predstojnika sinagoge. Iz zadnjega traveja sjevernog bočnog broda vodio je ulaz u presvlačionicu, jednostavnu prizemnu strukturu smještenu iza hrama, raščlanjenu izvana plitkim lezenama i otvorenom s prozorima. S obzirom na to da je presvlačionica bila niska struktura na zadnjem se zidu sinagoga otvarala iznad krova spomenute strukture s prozorima koji su osvijetljavali prostor za aron ha-kodeš.

Na kraju svakako valja napomenuti kako su dijelovi vinkovačke sinagoge (balkoni, krov, stupovlje i lukovi) izgrađeni od armiranog betona,³⁴ materijala za koji se Funtak specijalizirao među prvim u Hrvatskoj, a koji se tada tek počeo upotrebljavati u gradnji vjerskih objekata.

Vinkovačka sinagoga u kontekstu sinagogalne arhitekture dvadesetih

Svojim oblikovnim karakteristikama vinkovačka je sinagoga tipičan primjer, u Hrvatskoj vrlo rijedak, sinagogalne građevine s početka 20. stoljeća. Većina hrvatskih sinagoga izgrađena je u drugoj polovini 19. stoljeća, u historicizmu. Njihova je brojnost gotovo "utažila" potrebu za novim građevinama, te su novogradnje nakon 1900. relativno rijetke. Među malobrojnim sinagogama tada podignutim ističu se kasnosecesijska bjelovarska i ranomodernistička kutinska.³⁵ Oblikovni jezik tih dvaju sinagoga nema osobitih sličnosti s vinkovačkom sinagogom, no stanovite tendencije koje obilježavaju posthistoricističku sinagogalnu arhitekturu mogu se uočiti. Napušta se maurski stil te ostali historijski stilovi u kojima su projektirane ranije sinagoge, okreće se oblikovnom jeziku tada dominantne secesije, rane moderne ili, kasnije, klasicizmu, ali se, osobito u detaljima, zadržavaju stanovite dekorativne reminiscencije na Rundbogen ili maurski stil, čime se hoće uspostaviti dijalog s već kodificiranim i uobičajenim rješenjima sinagogalne arhitekture.

Srednjoeuropske sinagoge od sredine prvog desetljeća 20. stoljeća počinju obilježavati kupole kao dominantan vertikalni element.³⁶ Kupola se često javljala i u 19. stoljeću, no tornjevi na pročelju, gotovo obavezni u visokom historicizmu, umanjivali su njezinu dominaciju volumenom. Tornjevi ne nestaju u potpunosti ni u 20. stoljeću, ali postaju sve rjeđi i sve niži. Nebrojene njemačke sinagoge grade se tada s jednom ili više kupola, a bez tornjeva, u Darmstadtu (1906.), Poznanju (1907.), Berlinu (sinagoga u Fasanenstrasse, 1907.), Goerlitzu (1910/11.) Essenu (1913.).³⁷ U istom se kontekstu valja promatrati i vinkovačka sinagoga, iako ova nema bitne oblikovne sličnosti sa spomenutim njemačkim. Kupola vinkovačke sinagoge u osnovi je dekorativan element, bolje rečeno označujući, definira građevinu kao sinagogu. Aplicirana je na krovšte, ne proširuje

vertikalno prostor u unutrašnjosti, kao kupole ranije spomenutih njemačkih sinagoga. Njezin nas postav na pročelju i čisto dekorativna uloga navodi da povučemo još jednu usporednicu s "majkom europskih sinagoga" - sinagogom u Berlinu u Oranienburger Strasse, Eduarda Knoblaucha i Augusta Stuelera (sagrađena od 1859. do 1866. godine).

Na kraju, zanimljivo je usporediti vinkovački hram s drugim sinagogama koje se podižu dvadesetih godina na tlu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Usporedba nam je zanimljiva jer pokazuje kako je vinkovačka sinagoga među najuspjelijim realiziranim rješenjima uopće. U Hrvatskoj se tada ne podiže ni jedan reprezentativniji židovski hram. Može se spomenuti tek novogradiška, prilično skromna sinagoga, bliska vinkovačkoj samo po odabiru klasicističkog oblikovnog rječnika u rješenju pročelja.³⁸ Mnogo reprezentativnije, a kronološki bliske vinkovačkoj, su tri sinagoge koje se podižu u središnjim i istočnim dijelovima zemlje: u Nišu, Beogradu i Sarajevu. Najuspjelije je rješenje pročelja sinagoge u Nišu, iz 1923. - 24. godine, s vrlo uspjelim spojem dominantnih elemenata art-decoa i maurskih motiva. Samo dvije godine poslije sinagoge u Vinkovcima podiže se i novi veliki sefardski hram u Beogradu. Stil odabran za ovu sinagogu neka je vrsta rane moderne s mnogo elemenata klasicizma - jedno u osnovi ne osobito elegantno i uspjelo rješenje mnogo lošije od vinkovačkoga. Nesumnjivo modernija i uklopljenija u suvremena strujanja u arhitekturi vinkovačka se sinagoga čini i ako se usporedi s novim velikim sefardskim hramom izgrađenim u Sarajevu. Sinagoga je pola desetljeća kasnija od vinkovačke. Djelo je Rudolfa Lubynskog³⁹, zbog čega nas njezino vanjsko rješenje svojom tradicionalnošću dodatno iznenađuje. S pravom se može pretpostaviti da je odabir maurskog stila i dosta teške i obilne, u osnovi historicističke dekoracije, u rješenjima fasada, uvelike bio determiniran željama vjerske zajednice koja je objekt podizala, no bez obzira na to tko je "idejni" projektant zgrade njezino je rješenje, osim ogromne armiranobetonske

kupole koja je predstavljala tehnički vrlo zahtjevan projekt, uvelike tradicionalnije od rješenja vinkovačke sinagoge te bi se, bez poznavanja arhivskog materijala, istraživači lagano mogli stilskom analizom odvući u zabludu njezina datiranja u mnogo raniji period kasnog 19. ili ranog 20. stoljeća.

Sudbina vinkovačke sinagoge nalikuje sudbini većine drugih sinagoga u Hrvatskoj. Sinagoga je preživjela prve mjesece uspostave Nezavisne Države Hrvatske. Na fotografijama sa scenama maltretiranja vinkovačkog rabina, objavljenjima u lokalnom listu Hrvatski borac tijekom svibnja 1941. u pozadini se još vidi sinagoga.⁴¹ Ubrzo je počela služiti kao zatvor za vinkovačke Židove. Njezino je rušenje započeto skidanjem bakra s krova nakon čega je uslijedilo miniranje građevine i odvoženje građevinskoga materijala.

Sudbina sinagoge

Sudbina vinkovačke sinagoge nalikuje sudbini većine drugih sinagoga u Hrvatskoj. Svjedočanstva preživjelih vinkovačkih Židova o njezinu rušenju donio je prof. Tomo Šalić u svojoj knjizi te ću se ja samo kratko osvrnuti na spomenute događaje.⁴⁰ Sinagoga je preživjela prve mjesece uspostave Nezavisne

Svojim oblikovnim karakteristikama vinkovačka je sinagoga tipičan primjer, u Hrvatskoj vrlo rijedak, sinagogalne građevine s početka 20. stoljeća. Većina hrvatskih sinagoga izgrađena je u drugoj polovini 19. stoljeća, u historicizmu.

Države Hrvatske. Na fotografijama sa scenama maltretiranja vinkovačkog rabina, objavljenjima u lokalnom listu *Hrvatski borac* tijekom svibnja 1941. u pozadini se još vidi sinagoga.⁴¹ Ubrzo je počela služiti kao zatvor za vinkovačke Židove. Njezino je rušenje započeto skidanjem bakra s krova nakon čega je uslijedilo miniranje građevine i odvoženje građevinskoga materijala. Ostaci zidova do visine 1 - 1,5 metara preživjeli su rat da bi u prvim poratnim godinama nestali. Uz mjesto na kojem se nalazila sinagoga podignuta je zgrada Poljoprivredno-industrijskoga kombinata Vinkovci.⁴² Na mjestu same sinagoge danas je prazna parcela, travnjak.

- 1 Po formalnom školovanju Fran Funtak je građevni inženjer, po opusu je arhitekt.
- 2 *** *Jevrejska bogoštovna općina*, „Hrvatski branik“, Vinkovci, 1937., br. 27, str. 3.
- 3 Isto
- 4 *** *Redovita glavna skupština izraelitičke bogoštovne općine u Vinkovcima*, „Vinkovački tjednik“, Vinkovci, 1928., br. 24., str. 1-2.
- 5 Kao u bilj. 2.
- 6 Karač, Zlatko, *Arhitektura sinagoga u Hrvatskoj u doba historicizma*, Zagreb, 2000., str. 35.
- 7 Tako je krajem dvadesetih godina 20. stoljeća vinkovačka Židovska općina brojala 227, a vukovarska 134 člana. Naravno, broj Židova u tim mjestima bio je nešto veći (u Vinkovcima 995, a u Vukovaru oko 600), budući da nisu svi bili formalni članovi općine. Prema: *** *Statistika Jevrejstva Kraljevine SHS*, „Jevrejski almanah“, Vršac, god. 5690 (1929 - 1930), str. 228. - 231.
- 8 *** *Novi izraelitički hram*, „Vinkovci i okolica“, Vinkovci, 1911., br. 46., str. 4.
- 9 *** *Novogradnja izraelitičkog bogomoljnog hrama u Vinkovcima*, „Svjetlost“, Vinkovci, 1914., br. 17., str. 5.; Predsjednik odbora bio je R. Gross, potpredsjednik dr. A. Bresslauer, tajnik J. Reich, dok su u pripravnom užem odboru bili M. Augenfild, J. Dežma, G. Herzog, J. Pick i L. Stein.
- 10 Prema zakonu iz 1911., članovi su godišnje doprinosili 600 kruna. Općina traži da se iznos poveća za deset puta. Vlada je dozvolila povećanje na 5000 kruna. Hrvatski državni arhiv, Fond br. 80., Odjel za bogoštovlje i nastavu Zemaljske vlade, Kutija br. 1460., sv. V - 161-310/1920. (Dopis izraelitičke Bogoštovne općine u Vinkovcima na Odjel za Bogoštovlje i nastavu Zemaljske vlade od 8.6. 1920)
- 11 Isto. (Dopis izraelitičke Bogoštovne općine u Vinkovcima na Odjel za Bogoštovlje i nastavu Zemaljske vlade od 8. 6. 1920)
- 12 *** *Jüdisches Leben in Vinkovci*, „Jüdisches Volksblatt“, Novi Sad, 1923., br. 11., str. 2.
- 13 Frankfurter dolazi kao rabin u Vinkovce 1914. iz Daruvara; o tome u: *** *Novogradnja izraeli-*

tičkog bogomoljnog hrama u Vinkovcima, „Svjetlost“, Vinkovci, 1914., br. 17., str. 5.

14 *** *Smrt Jakoba Schlesingera*, „Vinkovački tjednik“, Vinkovci, 1933., br. 44., str. 2.

15 Kao u bilj. 12.

16 Kao u bilj. 12.

17 Kao u bilj. 12.

18 *** *Izraelitski hram u Vinkovcima*, „Srijemski Hrvat“, Vukovar, 1923., br. 18., str. 2.

19 Pretpostavku je prva donijela Rajner, M. u svom diplomskom radu (str. 33. - 34.), prenosi se i u ostalu literaturu: Karač, navedeno djelo, str. 19, Šalić, Tomo, *Židovi u Vinkovcima i okolici*, Zagreb - Osijek, 2002., str. 394.

20 Šalić, nav. Djelo, str. 394

Sinagoga je podignuta u užem centru grada, u tada Aleksandrovoj ulici (danas Kralja Zvonimira br. 18 - 20). Sredinom 1928. uklonjena je spomenuta zgrada starog rabin-skog stana, postavljena ispred sinagoge, čime se otvorio pogled na nju. Probijanjem nove ulice nakon izgradnje sinagoge uz njeno bočno pročelje vinkovački je hram impostiran kao uglovnica.

21 *** *Izraelitski hram u Vinkovcima*, „Srijemski Hrvat“, Vukovar, 1923., br. 18., str. 2., Šik, Lavoslav, *Slava u Vinkovcima*, „Židov“, Zagreb, 1923., br. 52., str. 2-3.

22 Fran Funtak rođen je u katoličkoj obitelji

23 *** *Redovita glavna skupština izraelitičke bogostovne općine u Vinkovcima*, „Vinkovački tjednik“, Vinkovci, 1928., br. 24., str. 1-2.

24 Danas Dalmatinska ulica.

25 Navedeni su samo najpoznatiji objekti spomenutih arhitekata iz 20- tih godina. Bilo ih je, naravno, mnogo više.

26 *** *Izraelitski hram u Vinkovcima*, „Srijemski Hrvat“, Vukovar, 1923., br. 18., str. 2

27 Kao u bilješci 12.

28 Karač, nav. djelo, str. 13.

29 Kao i na primjeru kutinske sinagoge, podignute neposredno prije Prvoga svjetskog rata

30 Identične će bifore nekoliko godina kasnije Funtak primijeniti gradeći rimokatoličku crkvu u Šidu.

31 Karač, nav. djelo, str. 14; natpis nad nadvratnikom glasi: (*Ovo su vrata Vječnoga, kroz njih*

ulaze pravednici) i 20 je pasus 118. psalma. Natpis u zabatu pročelja nije čitljiv.

32 Šalić, nav. djelo, str. 396.

33 Radi se o crkvama u Batini, Krndiji i Šidu.

34 Kao u bilješci 26.

35 Karač, nav. djelo, str. 13.; Karač, *Kutinska sinagoga*, Kutina. Povijesno - kulturni pregled s identitetom današnjice, Kutina, 2002., str. 46. 9.-71.

36 Knufinke, U., *Synagogen vom Historismus zum "Neuen Bauen"*, „Synagogenarchitektur in Deutschland vom Barock zum "Neuen Bauen", Dokumentation zur Ausstellung“, Braunschweig, 2002., str. 42 - 44

37 Knufinke, nav. djelo, str. 42. - 44., za Görlitz još i Haupt, I., *Görlitz, Synagoge Otto-Müller-Strasse*, „Synagogenarchitektur in Deutschland vom Barock zum "Neuen Bauen", Dokumentation zur Ausstellung“, Braunschweig, 2002., str. 94. - 95.

38 Karač, nav. djelo, str. 19.

39 Isto

40 Šalić, nav. djelo, str. 400.

41 *** *Židovi u bivšoj Jugoslaviji*, „Hrvatski branik“, Vinkovci, 1941., br. 18-19., str. 4.; *** *Put mlade Hrvatske*, „Hrvatski branik“, Vinkovci, 1941., br. 21., str. 3.

42 Šalić, nav. djelo, str. 400.

O autorstvu projekta za vinkovačku sinagogu u literaturi se do sada samo moglo nagađati. Pretpostavljalo se da je njegov autor Makso Bernath, domaći vinkovački graditelj porijeklom iz Budimpešte, budući da je kasnije gradio i susjedni objekt Židovskog doma.

NAPADAČU NA SINAGOGU 16 GODINA ZATVORA

Ruski Vrhovni sud podržao je u studenome presudu koju je moskovski sud izrekao Aleksandru Kopcovu, napadaču na sinagogu u Moskvi, a u skladu s kojom će provesti 16 godina u maksimalno čuванom zatvoru.

Vrhovni sud je odbio žalbu odvjetnika Kopcova koji su tražili blažu kaznu. Kopcov je naoružan nožem upao u sinagogu u središtu Moskve u siječnju ove godine i ozlijedio desetak okupljenih vjernika. On je ubrzo uhićen i protiv njega je podignuta optužnica za rasistički motiviran pokušaj ubojstva, napad i ponižavanje nacionalnih ili vjerskih skupina. Aleksandar Kopcov (20) u istrazi je rekao da je taj zločin počinio "iz zavisti prema njima (Židovima), jer oni bolje žive". Istražiteljima je još rekao da je jedan od motiva bila i "moja želja da umrem".

Prema podacima Federacije židovskih zajednica, u Rusiji živi oko milijun Židova. U izvješću izraelske vlade, Rusija se nalazi na trećem mjestu u svijetu po broju antisemitskih napada, odmah iza Francuske i Velike Britanije. Ksenofobija u Rusiji jača i zadnjih su godina zabilježene stotine rasističkih napada na imigrante tamnije puti koji dolaze iz nekadašnjih sovjetskih republika središnje Azije i s Kavkaza.

Židovska općina Zagreb zahvaljuje na pomoći pri realizaciji projekta Croatian Jewish Network.

Prilozi za Dom u razdoblju
listopad - studeni

Ljerka Magdić - u povodu 20-godišnjice smrti moje drage majke (24.11.1986)
Jelke Magdić rođ. Stern200,00

Dora Barbarić - kao uspomena na sestru Veru Fall2.800,00

Vesna Domany - Hardy500,00

Mila Ajzenštajn-Stojić kao uspomena na roditelje Eriku i Milana200,00

ZASTAVE IZRAELA

Pišu: *Željko Heimer i Dov Gutterman*

6. Zastave političkih stranaka

Opći izbori za 17. saziv Kneseta održani su 28. ožujka 2006. godine. Središnje izborno povjerenstvo (1) prihvatilo je ni manje ni više nego 31 izbornu listu koje su se natjecale za 120 mjesta u jednodomnom izraelskom parlamentu. Doduše jedna od njih je objavila u medijima da se povlači s izbora, no o tome nije pravovremeno obavijestila Izborno povjerenstvo pa su se i njihove glasačke kartice pojavile na izbornim mjestima na dan izbora.

Prema izraelskom izbornom zakonu (2) izbornu listu mogu prijaviti samo stranke ili skupine stranaka koje su upisane u registar stranaka.

Izborna procedura sastoji se od ubacivanja izborne kartice po želji u kovertu koja se zatim ubacuje u izbornu kutiju. Na karticama su ispisana karakteristična slova koja predstavljaju listu: jedno, dva ili tri hebrejska slova, uz koja mogu biti i arapska slova. Ta slova listama dodjeljuje Središnje izborno povjerenstvo, s time da liste koje su imale predstavnike u prethodnom sazivu Kneseta imaju pravo zadržati svoje ranije inicijale. Zapravo, upotrijebljena slova nisu nužno inicijali naziva stranke ili liste, nego nasumično odabrana slova, iako se stranke uvijek trude dobiti slova koja imaju određeno značenje na hebrejskom te ih u pravilu i dobivaju ako su slobodna. Ponekad ta slova postaju onda i popularno ime stranke (npr. MERETZ, SHAS, itd.).

Činjenica da za ulazak u Kneset lista mora osvojiti najmanje 2 posto glasova ukupnog broja glasača koji izađu na birališta, dovodi do toga da mnoge liste i ne uspiju dobiti niti jedan mandat. No iznenađenja se ipak događaju tako da je uspjeh liste GIL na ovim izborima podgrijavao nade mnogim „malim“ listama za sljedeće godine.

Novost u izborima 2006. godine bila je pojavljivanje sasvim nove stranke koja ne samo da je dobila mjesta u Knesetu, nego je pobijedila na izborima i postala glavna snaga nove vladajuće koalicije.

Mnoge liste koriste zastave i znakove (ambleme, logoe) za svoju promidžbu. Ovaj članak prikazuje te simbole korištene u kampanji za izbore 2006. godine.

Liste su prikazane prema službenom imenu, redoslijedom po hebrejskom alefbetu (koristeći uobičajenu englesku transkripciju, kakva se najčešće nalazi u i našim medijima).

1) IHUD LEUMI - MAFDAL

Radi se o zajedničkom nastupu dviju lista koje su samostalno izašle na izbore za 16. saziv Kneseta. Unija je objavljena 8. veljače 2006. godine, a službeno cjelovito ime liste je *Ihud Leumi - MAFDAL - Reshima Yehudit Leumit Me'uhedet* (Narodna unija - MAFDAL - Ujedinjena narodna židovska lista) i koristi slova *Tet-Bet*.

Lista okuplja desno usmjerene religiozne cioniste, a vodi ju rabbin Benyamin Alon. Glavni ciljevi su: usredotočenje na židovskom obrazovanju i održavanje židovskog karaktera Izraela te sprječavanje evakuacije naseljenika iz područja pod palestinskom upravom. (3)

Lista *Ihud Leumi* je osnovana 1999. godine ujedinjenjem lista dviju stranaka: *Tekuma* (Uskrsnuće, osnovane 2000.) i *Mole-det* (Domovina (4) osnovane 1988. godine).

Kasnije joj se pridružio i *Zionot Datit Leumit Mithadeshet* (Obnovljeni narodni religiozni cionizam) koji se odvojio od MAFDAL-a. U 16. sazivu Kneseta ta lista je imala sedam zastupnika.

MAFDAL (skraćeno od *Miflaga Datit Leumit* - Narodna religiozna stranka) osnovana je 1956. godine ujedinjenjem dviju stranaka religioznih cionista (*HaMizrahi* [Orijent] i *HaPoel HaMizrahi* [Orijentalni radnik] - obje s dugom tradicijom koja počinje s rođenjem cionizma u Istočnoj Europi.). Službeno ime stranke je **MAFDAL - Ha'Miflaga Ha'Datit Ha'Lumit, Hamizrahi, Hapoel Ha'Mizrahi** (Narodna religiozna stranka, Orjent i Orijentalni radnik). Imala je 4 zastupnika u ranijem sazivu Kneseta.

Obje stranke u listi zadržale su svoje ranije simbole. *Ihud Leumi* koristi svoj logo (na zastavolijoj pozadini ispisano *Ihud* (narančastim - gore) i *Leumi* (bijelim - dolje). Taj logo pojavljuje se u središtu narančaste zastave. Narančasta je izabrana kao boja korištena u kampanji protiv iseljavanja židovskih naseljenika, koju ova stranka izuzetno podržava. [Slika 1-1] (sve slike objavljene su na str. 65)

MAFDAL koristi logo sa svojim imenom ispisanim tamno-plavim na sivo-svjetloplavoj pozadini, pri čemu je središnji dio slova *Mem* oblikovan kao Davidov štit. Taj se najvjerojatnije pojavljuje u istom obliku i na zastavi. [Slika 1-2]

Obje liste zajedno imale su jedanaest zastupnika u 16. sazivu Kneseta te su očekivale postati glavna snaga kao predstavnici anti-evakuacijske desnice, no zadobile su težak udarac osvojivši samo devet zastupničkih mjesta 2006. godine te su se

našli u opoziciji. Budućnost će pokazati hoće li se ova *ad-hoc* unija održati.

2) BALAD

BALAD bi trebala biti kratica transliteriranog arapskog imena liste na hebrejski (*Brit Leumt Democratit* - Narodni demokratski savez), no ta se transliteracija gotovo nikada ne koristi, a ovo ime se koristi jednostavno zbog njegova značenja na arapskom: zemlja.

Službeno ime liste i stranke je samo na arapskom: *al-Tajmua al-Watani al-Democrati* - *BALAD*. Lista koristi slova *Dalet* (hebrejsko) i *Dal* (arapsko) na istoj glasačkoj kartici.

Ova stranka izraelskih Arapa osnovana je 1995. godine. Vodi je Azmi Beshara, a njezin je glavni cilj „stvaranje Izraela kao države svih njezinih građana“ te „postizanje punih građanskih prava za sve izraelske Arape“. (5)

Stranka koristi logo koji sadrži naziv stranke pri čemu je arapska riječ *al-Tajmua* veća od ostalih. Na zastavi je logo crne boje na narančastoj podlozi. [Slika 2]. Koristi se i zastavica za aute, na kojoj je logo pomaknut prema dolje, a iznad je izborna kartica s slovima *dalet* i *dal*.

Stranka je imala tri zastupnička mjesta u 16. sazivu Kneseta, koja je zadržala i nakon ovih izbora.

3) BRIT OLAM

I ova lista je lista jedne stranke. Osnovana je 2005. godine i smatra se strankom ljevice. Vodi je Ofer Lifshitz, a njezin je program: Samo stvarna jednakost za sve građane donijeti će pravi mir. Koristi slovo *he*. Stranka nema ni zastavu ni logo. U promidžbenim porukama na televiziji koristi logo koji prikazuje ispružene palac i kažiprst (o obliku slova V čiji je jedan krak duži). Na izborima je osvojila samo 2011 glasova.

4) GIL

Ova je stranka najveće iznenađenje izbora 2006. godine. *GIL* (hebrejski: starost, ali i veselje) su inicijali od punog imena *GIL* - *Gimlai Israel La'Knesset* (Izraelski umirovljenici za Kneset). Dobila je slova *Zayn Kaf-sufit* (*Zakh* = Čist). Vodi je Rafi Eytan.

Glavni cilj stranke je ostvarivanje većih prava umirovljenika i povećanje iznosa penzija iz državnog mirovinskog fonda. Stranka nema zastavu ni web stranice. Koristi logo koji sadrži ime stranke u zelenom s istaknutim *GIL* na kojem se nalazi narančasti „komet“ čija je glava u obliku *Magen Davida*. (6) [Slika 3]

I na ranijim izborima pojavljivale su se razne stranke umirovljenika, ali bez uspjeha. Ova nova stranka koja je izašla na izbore sada prvi put dobila ni manje ni više od sedam zastupničkih mandata te se pridružila vladajućoj koaliciji.

5) DA'AM

Lista *DA'AM* - *Miflegat Poalim* (*DA'AM* - Radnička stranka) dobila je slovo *kuf*, a listu je prijavila stranka *DA'AM* - *Irgun Hapeula Hademokrati* (Organizacija demokratske akcije). Osnovana je 1996. kao arapsko-židovska socijalistička radnička

stranka izraelskih Arapa, a vodi ju Osama Agbaryia, čime se ističe kao jedina lista na čijem čelu se nalazi žena.

Svojim programom stranka se opisuje kao arapsko-židovska radnička stranka koja se bori protiv nezaposlenosti i za jednakost. Nije uspjela osvojiti mjesto u Knesetu 2003. godine. (7)

Kao stranka ljevice i u skladu sa svojim arapsko-židovskim karakterom, stranka koristi dvije jezične inačice zastave - bijelim ispisani inicijali stranke na crvenoj pozadini, pri čemu je središte slova *Mem/Mim* oblikovano kao peterokraka zvijezda. [Slika 4-1 i 4-2].

Osvojenih 3692 glasova daleko je od granice za osvajanje mjesta u parlamentu..

6) HaYERUKIM

Listu *HaYerukim Lehit HaHayim VeHaSviva Belsrael* (Zeleni za život i kakvoću okoliša u Izraelu) prijavila je stranka jednakog imena te je dobila slova *Resh-Kuf* (pa ispada *Rak* = jedino). Vodi je Peer Weisner. Kao što i ime naznačuje, cilj stranke je podizanje razine zaštite okoliša među izraelske prioritete.

Stranka je osnovana 1997. godine i imala je ponešto uspjeha na općinskim izborima, no u posljednja dva pokušaja da uđe u Kneset nije uspjela. (8)

Svoj logo [Slika 5] objašnjavaju ovako: „Suncokret predstavlja sunce, središnji izvor energije na Zemlji. Korištenje nezagađujućih izvora energije kao što je solarna energija, cilj je svih zelenih stranaka u svijetu. Čovjek u hodu preuzet je sa semafora i govori nam da krenemo naprijed. Čovjek je u središtu i treba živjeti u harmoniji s prirodom da bi mogao ostvariti prosperitetno i čisto društvo.“ Slogan je: Zeleni čuvaju zemlju.

Nije zabilježena zastava u upotrebi, a ako postoji vjerojatno je bijele boje s logoom u sredini.

Stranka je osvojila impresivnih 46 595 glasova, čime je postala stranka s najviše glasova koja nije uspjela ući u Kneset.

7) HaLIKUD

Listu pod nazivom „*Halikud im Benyamin Netanyahu LeRashut HaMemshala*“ (Likud s Benyaminom Netanyahuom za premijera) prijavila je stranka *HaLikud* - *National Liberal Movement* (Objedinjavanje - Nacionalni liberalni pokret). Vodi je bivši premijer Netanyahu, a koristi slova *mem-het-lamed* (pa se ponekad naziva i *Mahal*).

Ova stranka desnice oformljena je 1973. godine kao unija stranaka centra i desnice: pokreta *Herut* (sloboda), osnovanog 1949. godine od strane bivših članova *ETZEL*-a, tj. *Irguna* i Liberalne stranke (koja je nastala 1961. ujedinjenjem „Općih cionista“ i „Napredne stranke“, obje osnovane 1949. godine.)

Oba člana koalicije natječu se za izbore zajedno od 1965. godine, a od 1973. pridružuju ime se i druge manje stranke i grupe kao što su *HaReshima Hamamlakhtit* (Državna lista), *Ha-Merkaz HaHofshi* (Slobodni centar), itd.

Od 1977. prvi put je osvojila vlasti, a od onda je ili najjača ili druga stranka. Premijeri Begin, Shamir, Netanyahu i Sharon svi su bili članovi ove stranke. (9)

Stranka je imala 40 mjesta u 16. sazivu Kneseta, ali je odluka premijera Sharona da se povuče iz stranke i osnuje *Kadimu* bila težak udarac, kad je 14 njihovih zastupnika prešlo u novu stranku.

HaLikud je doživio i težak udarac na izborima 2006. godine, osvojivši samo dvanaest mjesta (jednako kao i SHAS, ali s manje glasova). Čini se da niti položaj najjače opozicijske stranke je neće spasiti od očekivanih internih problema.

Logo *Likuda* sastoji se od naziva stranke u kojem je gornji dio slova *lamed* produžen u obliku zastavice. Zastava je plava s bijelim logom. [Slika 6]

8) HaMIFLAGA HaLEUMIT HaARAVIT

Listu *HaMiflaga HaLeumit HaAravit BeRashut Muhamad Kena'an* (Arapska narodna stranka koju vodi Muhamad Kena'an) prijavila je stranka *HaMiflagaHaLeumit HaAravit - al-Hezb al-Qaumi al-Arbi* (Arapska narodna stranka, na oba jezika). Dobila je slova *kuf-pe* koja se na izbornoj kartici pojavljuju i na hebrejskom i na arapskom. Osnovana je nakon izbora 2000. godine odvajanjem od RA'AM-a, ali nije uspjela dobiti mandate na izborima 2003. godine.

Program stranke fokusira se više na ekonomske probleme Arapa u Izraelu te ne miješanje u poslove Palestinaca na području samouprave. Stranka nema logo ni zastavu.

Nekoliko dana prije izbora ova je stranka objavila da se povlači iz izborne utrke. Već je bilo prekasno da bi se stranačke kartice uklonile s izbornih mjesta, pa je tako ipak dobila i 738 glasova.

9) HaLEV

HaLev (Srce) inicijali su stranke *Miflaga LeMilhama BaBankim* (Stranka za borbu s bankama). To je novi naziv za listu *Mifleget Ha Hityashvut* (Stranka naseljenika). Vodi je Eli'ezer Levienger, a slova su *Pe Tzadi-sufit*.

Mifleget Ha Hityashvut osnovana je 1996. godine da bi predstavljala članove ruralnih naselja (kibuca i mošava) u pitanjima njihovih financijskih problema. Ubrzo je prestala djelovati, ali je ponovo osnovana s novim imenom 2006. godine.

Njihov cilj je, kao što i ime upućuje, minimiziranje štete koja je nastala utjecajem banaka i slično. (10) Stranka nema logo ni zastavu, a osvojila je samo 2163 glasa.

10) HaAVODA

Lista *HaAvoda - MYMAD BeRashut Amir Peretz* (Radnička - MEYMAD pod vodstvom Amira Peretza) lista je stranke *Mifleget HaAvoda Halsraelit* (Izraelska radnička stranka) zajedno s njezinim malim umjereno religioznim partnerom *MEYMAD - Medina Yehudit Medina Demokratit* (MEYMAD [veličina] - Židovska država - Demokratska država). Njezin vođa Amir Peretz ranije je nosio listu *Am Ehad Berashut Amir Peretz* (Jedna nacija vođena Amirom Peratzom), koja je dobila dva mjesta na izborima 2003. godine, da bi se kasnije spojila s Radničkom strankom.

Lista koristi svoja veteranska slova *alef-mem-tav* čineći *emet* (hebrejski: istina), što je postalo i nadimak stranke. Radnička

stranka osnovana je 1968. godine ujedinjenjem tri socijalističke stranke:

- MAPAI - Mifleget Po'aly Eretz Israel* (Radnička stranka zemlje Izrael) koja je osnovana 1930. godine ujedinjenjem stranaka *HaPoel HaTza'ir* (Mladi radnik - osnovane 1905. godine) i *Akdut HaAvoda* (Radnička unija - osnovane 1919. godine), a od svojeg osnivanja bila je vladajuća stranka, prvo u cionističkim organizacijama, a kasnije i u Izraelu. Njezini vođe, David Ben Gurion, Moshe Sharet i Levi Eskol bili su prva tri izraelska premijera, a posljednji je inicirao osnivanje Radničke stranke.
- Akhdut HaAvoda - Po'alei Zion* (Radnička unija - Radnici Ciona - odvojila se od MAPAM-a 1958. godine, a izlazi na izbore zajedno s MAPAI od 1965. godine).
- RAFI - Reshimat Po'alei Israel* (Lista izraelskih radnika) - odvojila se od MAPAI 1965. godine pod vodstvom Davida Ben Guriona).

Radnička stranka bila je vladajuća stranka do 1977. godine, a od tada je mijenjala položaj u poziciji i opoziciji nekoliko puta. Golda Meir, Yitzhak Rabin, Shimon Peres i Ehud Barak bili su premijeri iz Radničke stranke.

Stranka je pretrpjela težak udarac na izborima 2003. godine kada je osvojila samo 19 mjesta. Neke od ključnih stranačkih figura, među njima i bivši premijer Shimon Peres pridružili su se *Kadimi*. (11)

MEYMAD je osnovan 1988. godine kao cionistička religiozna stranka i kao protuteža desnim religioznim i ultra-ortodoksnim strankama i od 1999. godine izlazi na izbore zajedno s Radničkom strankom. (12)

Logo stranke *HaAvoda* je ime stranke uz žitni klas. Ovaj logo između dvije plave pruge kao na nacionalnoj zastavi sačinjava stranačku zastavu. [Slika 7]

Stranka je osvojila 19 mjesta i na izborima 2006. godine. Uzevši u obzir da su se neki njezini značajni članovi povukli i pridružili *Kadimi* i da stranku vodi novo „lice“, to se općenito smatra uspješnim rezultatom. Stranka se pridružila vladajućoj koaliciji pri čemu je Amir Peretz postao ministar obrane.

11) HaZIONUT HaHADASHA

Lista Novi Cionizam je lista stranke *HaZionut HaHadasha - Mifleget HaAm* (Novi Cionizam - Narodna stranka) koju vodi Ya'akov Kfir, a koristi slova *tzadi-he*. Osnovana je 2006. godine s težišnim ciljem poboljšanja životnih uvjeta preživjelih u holokaustu.

Stranka ne koristi zastavu, a znak stranke prikazuje *Magen David* koji čuvaju dva lava, a na vrhu kojeg se nalazi plamen. [Slika 8] Na izborima je osvojila samo 1278 glasova.

12) HADASH

Listu *HADASH - HaHazit Hademokratit LeShalom ve'Shivon* (HADASH [ujedno znači „nov“) - Demokratska fronta za mir i jednakost) podnijela je *HaMiflaga HaKomonistit Halsraelit* (Izraelska komunistička partija).

HaMiflaga HaKomonistit Halsraelit osnovana je 1965. godine kao *RAKAH - Reshima Komonistit Hadsha* (Nova komunistička lista) koja se odvojila od *MAKI - HaMiflagaHaKomonistit Halsraelit*. *MAKI* je nestala s izraelske političke scene 1973. godine pa je *RAKAH* preuzeo njezino ime 1989. godine. Kad su se 1977. godine listi pridružile i druge lijevo orijentirane grupe, uzeto je ime *HADASH* koje je zadržano i kada su se te grupe raspale. Vodi ju Muhamad Baraqa, a već godinama koriste slova *vav/waw* (na hebrejskom i arapskom) (13).

Iako se službeno radi o židovsko-arapskoj komunističkoj stranci, stranka ima glavnu potporu među arapskim stanovništvom. No, kako su se pojavile druge arapske stranke na sceni, *HADASH* je pomalo izgubio potporu, pa je 2003. godine osvojio samo dva, a 2006. godine tri mjesta u Knesetu.

HADASH koristi crvene zastave. Neke su jednostavno samo crvene bez ikakvih oznaka, dok je na druge dodano bijelo slovo *waw* (arapski) ili bijeli natpis *al-Jabh'a* (Fronta) [Slika 9]. Koristi i crvene zastave s ispisanim parolama.

13) HAYIL

HAYIL (Sila) inicijali su liste *Hazit Yehudit Leumit BeRerashut Benyamin Marzel* (Nacionalna židovska fronta pod vodstvom Benyamina Marzela). *HAYIL* je najdesnija stranka koja se smatra nasljednicom pokreta rabina Kahane. No, da ne bi bili diskvalificirani iz izborne utrke, morali su znatno ublažiti originalni Kahanin program. Lista je tražila, i dobila, slovo *kaf*, simbolički slijedeći Kahanina slova *Kaf-Kaf sufit*. (14)

Znak stranke je stilizirana polovica *Magen Davida* uz ime stranke. Znak se pojavljuje i na bijelim zastavama. (15) [Slika 10] *HAYIL* je osvojio samo oko 25 000 glasova, što nije bio dovoljan rezultat za ulazak u Kneset.

14) HETZ

HETZ (strelica), punim imenom *HETZ - Tnu'a Hilonit Zionit BeRashut Avraham Poraz* (Cionistički sekularni pokret pod vodstvom Avrahama Poraza) osnovali su 2006. godine bivši članovi Kneseta iz stranke *Shinui*, koji su je napustili nakon Porazovog neuspjeha na internim stranačkim izborima. *HETZ*-u su dodijeljena slova *Het-Tzadi sufit* (dakle: *HETZ*), a njezini je osnivači smatraju istinskom sljednicom stranke *Shinui* te zadržavaju svoj antireligiozni program. Stranku podržava i bivši vođa *Shinua* Yosef (Tomi) Lapid, koji se povukao iz javnog života.

Poraz je imao drugo mjesto u hijerarhiji *Shinuia* te je bio ministar unutrašnjih poslova dok je *Shinui* sudjelovao u vlasti. (16)

Stranački znak sadrži moto *Hetz Hiloni LaKnesset* (Sekularna strelica za Kneset) plavim slovima s crvenom strelicom. Stranka zapravo nema zastavu, ali koristi zastavice na automobilima na kojima je prikazan znak, Porazova fotografija i glasačka kartica sa stranačkim slovima. [Slika 11]

HETZ je osvojio oko 10 000 glasova te nije ušao u parlament. S druge strane, mogu se tješiti da su dobili veću glasačku potporu nego *Shinui*.

15) HERUT

Herut (Sloboda) je lista stranke *Herut - Tnu'a Leumit* [Sloboda - Nacionalni pokret], stranke desnog usmjerenja koja koristi slova *Nun-Tzadi sufit*. To je onda *NETZ* (hebr. sokol, što je nadimak za desničare). Osnovao ju je nakon 1996. godine Benyamin Ze'ev Begin (sin ranijeg premijera Menahema Begin) kad se povukao iz *Likuda*. Na izborima 2000. godine nastupila je zajedno s *Ihud Leumi*, ali je zajednička lista osvojila samo četiri mjesta, nakon čega se Benyamin Ze'ev Begin povukao iz politike. Od tada stranku vodi Michael Kleiner. Godine 2003. stranka nije dobila niti jedno mjesto u Knesetu, a 2006. osvojila je samo 2387 glasova.

Stranačko ime izabrano je da pokaže da se smatraju pravim nasljednicima originalnog pokreta *Herut* (koji je glavna sastavnica *Likuda*). (17)

Stranački znak je tamno plavi natpis *HERUT* kroz koji se provlači plava valovita linija i plavi *Magen David* koji djelomično prekriva slovo *vav*, uz natpis *Tnu'a Leumit* svijetloplavim ispod.

Taj znak (bez donjeg natpisa) postavljen na zastavu prema predlošku izraelske nacionalne zastave koristi se kao stranačka zastava. [Slika 12].

16) YAHADUT HaTORA

Yahadut Hatorah VeHaShabat - Agudat Israel - Degel Hatorah (Židovstvo Tore i Šabata - Izraelsko društvo - Zastava Tore) ortodoksna je vjerska lista koju su zajednički prijavile dvije stranke:

- Agudat Israel - Histadrut Agudat Israel BeEretz Israel* (Izraelsko društvo - Federacija izraelskog društva u zemlji Izraela). Uglavnom znana pod imenima *AGOY* ili *AGUDA*, osnovana je u Katovicama u Poljskoj 1912. godine. Predstavlja hasidsku struju ortodoksnog židovstva. Stranka je aktivna od 1949. godine i sudjelovala je na svim izborima, nekad samostalno, a nekad zajedno s drugim strankama u „ortodoksnim“ unijama.
- Agudat HaHaredim - Degel HaTorah* osnovana je 1998. godine kao predstavnica „litavske“ struje ortodoksnog Židovstva.

Od 1992. godine ove dvije stranke izlaze na izbore zajedno, sada pod vodstvom Ya'aqova Litzmana. Na izborima 2003. godine osvojile su pet mjesta, a 2006. godine šest te sudjelovanje u koalicijskom vladi.

Kao ortodoksna vjerska stranka ne koristi znak ni zastavu, a nema ni web stranice te joj je jedina oznaka izborna slovo *gimel*.

17) YISRAEL BETENU

Yisrael Betenu BeRashut Avigdor Liberman (Izrael je naš dom pod vodstvom Avigdora Libermana) je desna stranka novih useljenika iz bivšeg Sovjetskog Saveza. Koristi slovo *lamed*.

Osnovao ju je 1999. godine Avigdor Liberman, kojemu su se priključili članovi iz stranke *Yisrael BeAliya*, osvojila je četiri mjesta na izborima 2000. godine. Na izborima 2003. godine

izašla je zajedno s *Ihud Leumi* (na listi *Ihud Leumi - Yisrael Betenu*) i osvojila tri od sedam mjesta koje je dobila lista. (18)

Stari znak stranke (nacionalna zastava oblikovana kao kuća s imenom stranke ispod (19)) zamijenjen je novim znakom s imenom stranke i „krovom“ [Slika 13]. Ne koristi zastave.

Yisrael Betenu je jedna od dobitnica izbora 2006. godine s osvojenih 11 mjesta. (Sa samo 116 glasova više Likud je osvojio svoje 12. mjesto.) No, post-izborne koalicije zadržale su ovu stranku u opoziciji.

18) LEV

Lev (Srce) je lista koju je prijavila stranka *Lev - Olim LeMa'an Yisrael* (Srce - Novi useljenici za Izrael). Osnovana je 1999. godine, ali nije uspjela na izborima 2000. godine. Na izborima 2003. nije sudjelovala, a sad je pokušala ponovo pod vodstvom Ovadyje Petahova uz slova *pe-zayin* (Paz = zlato).

Lev želi predstavljati nove useljenike iz azijskih republika bivšeg SSSR-a. Stranka nema znak ni zastavu (ni web stranice), a osvojila je samo 1765 glasova.

19) LEHEM

Lehem (Kruh) je lista koju je prijavila stranka *Lohame Hevra Me'uhadim* (Ujedinjeni socijalni borci). Inicijali su, zapravo, stvoreni i prije samog imena stranke, jer je njezin vođa *Yisrael Tuito*, bivši aktivist *Likuda*, koji je izgubio kuću tijekom ekonomske depresije, postao poznat po svojim protestima za pomoć siromašnima na trgu *Kikar HaMedina* (Trg Države) u Tel-Avivu, koji je „preimenovao“ u *Kikar HaLehem* (Trg kruha). Stranka je dobila slovo *zayin*.

Stranka zastupa siromašne i beskućnike i bori se protiv korupcije. (20)

Znak stranke slova su *LEHEM* pri čemu je središnji dio slova *mem* oblikovan kao *Magen David* [Slika 14]. Zastavu ne koristi.

20) LIDER

Lider, lista koja je dobila najmanje glasova na izborima 2003. godine, izašla je ponovo na izbore pod vodstvom Alexandra Radka i sa slovom *Pe* *sufit*.

Listu je prijavila stranka *Miflaga Mitkademet Liberalit Demokratit* (Liberalna demokratska progresivna stranka). To je stranka novih useljenika iz bivšeg SSSR-a koji žive u gradu Ashdodu.

Nema se mnogo za reći o stranci koja je svoju promidžbu temelji samo na prikazima svojeg vođe na kojima on govori ruski. Vjerojatno nema ni znaka, ni zastave ni web stranica.

U „dobroj tradiciji“ stranka je izgubila dvjestotinjak simpatizera pa je osvojila samo 580 glasova i posljednje mjesto na izbornoj tablici (osvojivši čak i manje glasova od stranke koja se povukla s izbornog).

21) MERETZ

MERETZ je primjer kako inicijali liste postaju popularno i daleko češće korišteni naziv od službenog. Čak se čini da ve-

lika većina javnosti i medija govori o “stranci *MERETZ*” kao da nisu svjesni da takva stranka uopće ne postoji. Inicijali *MERETZ*-a su *mem-resh-tzadi*, pisano s običnim slovom *tzadi*, a ne oblikom *sufit* koji se koristi na kraju riječi. Značenje ove riječi je “energija”, “živost”.

Puno ime liste je *MERETZ - Yisrael Hevratit Demokratit* (Demokratski Socijalistički Izrael) i lista je ljevice, osnovana 1992. godine kao unija stranaka:

- *RATZ - Hatnu'a Lezhuyot HaEzrah U'LeShalom* (RATZ - Pokret za ljudska prava i mir). Stranka je koristila slova *resh-tzadi* (od tuda *RATZ*) na ranijim izborima, a zvuči kao riječ “utrka”. Odvojila se od stranke *Avoda* pred izbore 1973. godine.

- *MAPAM - Mifleget Poalim Meuhedet* (Ujedinjena radnička stranka) - osnovana 1949. godine kao unija *HaShomer HaTzayir* (Mlada garda) i *Hatnu'a LeAkhdut HaAvoda Poale Zion* (Pokret za radničko jedinstvo - Radnici Ciona) koji su se razdvojili 1954. godine.

Između 1969. i 1984. stranke su izlazile na izbore zajedno s *Avoda* (dajući svoj *mem* u inicijale *EMET*, koji su onda nastavili koristiti i kad je *MAPAM* izašao napustio suradnju).

- dio stranke *Shinui*.

Nakon poraza na izborima 2003. godine, odlučeno je da se osnuje novi blok ljevice pod imenom *YAHAD* (zajedno - zapravo inicijali za *Yisrael Hevratit Demokratit*), no u blok su se pridružili samo *MERETZ* i *SAHAR* (lijevo krilo stranke *Avoda*).

Nakon unutrašnjih rasprava postignut je kompromis i pokret je imenovan *MERETZ-YAHAD*. Vodi ga Yosi Beilin (vođa *SHAHAR*-a). (21)

Iako *MERETZ-YAHAD* ima zajednički znak (22) odlučeno je da će lista koristiti samo znak i zastavu *MERETZ*-a za izbornu kampanju 2006. godine. Znak *MERETZ*-a je nov, a zamijenio je stariji znak korišten u prijašnjim kampanjama. [Slika 15]

MERETZ je osvojio 5 mjesta na izborima 2006. godine.

22) OZ LaANIMIM

Lista *Oz LaAniyim* (Snaga siromašnima) ima slova *pe-kaf*. Listu je podnijela stranka *Otzma VeTiqva LaShkhunot* (Sila i nada za predgrađa) koju vodi Felix Engel. Osnovao ju je 1999. godine Shmuel Levi koji je sebe postavio na dvadeset i prvo odnosno posljednje mjesto na listi i koji se proslavio pozivajući preko oglasa u medijima ljude koji žele biti kandidati. (23)

Koristi znak koji se sastoji od dva slova V (jednog naopako) u plavom i bijelom s imenom liste iznad. Ne koristi zastavu. [Slika 16] Osvojili su samo 1214 glasa.

23) ALE YAROK

Ova ultra-liberalna stranka natječe se treći put nakon neuspjeha na izborima 2000. i 2003. godine. I dalje je vodi Boaz Wechtel i koristi slova *kuf-nun* (što su početna slova riječi *Cannabis*).

Ale Yarok (Zeleni list) podržava legalizaciju lakih droga, kockanja i prostitucije. Promovira i liberalna ekonomska stajališta i ljevičarske poglede. (24)

Znak stranke je i dalje list marihuane, ali zastava koja je korištena na izborima 2000. godine nije više u upotrebi. [Slika 17]

Više od 40 000 glasača dalo je svoje povjerenje toj stranci, no to nije bilo dovoljno da dobije bar jednog predstavnika u parlamentu.

24) ATID EHAD

Atid Ehad - Atid Tov LeYisrael (Jedna budućnost - Dobra budućnost za Izrael) lista je koju vodi Avraham Nagosa i koju je prijavila stranka istog imena. Dodijeljena su joj slova *zayin-he*.

Atid Ehad je osnovana s ciljem predstavljanja novih useljenika iz Etiopije. (25)

Stranka nema znaka (drugog osim svojeg naziva) ni zastave.

Ipak, za izbore je koristila ljubičaste i plave boje te automobilske zastavice s parolama, fotografijama svojih vođa i svojom glasačkom karticom (sve to nagurano na maloj automobilske zastavici!) u tim bojama. [Slika 18] Osvojila je oko 14 000 glasova, daleko premalo za osvajanje poslaničkih mjesta.

25) TZEDEK LaKOL

Listu *Tzedek LaKol - RAASH* (Pravda za sve - RAASH [inicijali *Raayon HaShivion* (Ideja jedinstva) znače buka tj. galama]) prijavila je stranka *RAASH - Zehuyot HaGever BaMishpaha* (Ljudska prava u obitelji) koju vodi Yaaqov Shloser i ima slova *kuf-zayin*.

Ta stranka zastupa jednaka ljudska prava u brakorazvodnim postupcima i nastupila je na izborima po treći put, sada s programom desnih usmjerenja. (26)

Nema znaka ni zastave. Od osvojenih 1286 glasova 2003. godine dosegla je 3819 glasova 2006. godine.

26) TZOMET

Listu *Tzomet* (križanje) prijavila je stranka *Tzomet - Hatnu'a LeZionut Mithadesh* (Pokret za preporodni cionizam) i dobila slova *kaf-tzadi sufit*. Vodi ju Moshe Green.

Stranku *Tzomet* osnovao je 1983. godine bivši načelnik Glavnog stožera i ratni heroj Rephael Eytan (poznat pod nadimkom Raful) kao sekularnu stranku desnog krila. Godine 1984. izašla je na izbore zajedno s *HaTehiya* u desnom bloku, ali se od 1987. godine odvojila.

Najveći uspjeh stranka je ostvarila na izborima 1992. godine s osam osvojenih mjesta koja su dovela Rafula i sedam novih lica u Knesset (uz nadimak "Raful i sedam patuljaka").

Na izborima 1996. godine izašli su zajedno s *Likudom*, no kasnije su se opet odvojili i bezuspješno sami izašli na izbore 2000. godine, nakon čega se Raful povukao iz političkog života. (27)

"Novi" Tzomet nije uspio ni na izborima 2003. godine, da bi na ovima pokušao ponovo i osvojio samo 1342 glasova. Znak *Tzomet*a je naziv stranke u kojem je *mem* oblikovan kao trokut s dodatnim obrnutim trokutom čineći *Magen David*. [Slika 19] Ne koristi zastavu.

27) KADIMA

Lista *Kadima im Ehud Olmert LeRashut HaMemshala* (Naprijed s Ehudom Olmertom za premijera) stranke *Kadima* ima slova *kaf-nun sufit* (što je *ken* = da).

Kadimu je osnovao bivši premijer Ariel Sharon u studenom 2005. godine, nakon što su mu dojadili "pobunjenici" (zakonodavci iz *Likuda*) koji su se protivili njegovu planu.

Sharona su slijedili mnogi visokopozicionirani članovi *Likuda*, a pridružili su mu se i mnogi važni članovi *Avode*, koju je vodio bivši premijer Shimon Peres, koji su se razočarali izborom Amira Peretza za vođu stranke.

Pridružio im se i jedini parlamentarni zastupnik stranke *NOY - Hamiflafa LeNeemanut Hevratit* (Stranka socijalne sigurnosti).

Nakon moždanog udara Sharon je završio u koma 4. siječnja 2006. godine, a vodstvo stranke preuzeo je Ehud Olmert.

Stranački program koji je između stavova *Likuda* i *Avode* postavlja stranku u centar. (28)

Stranački znak je bijeli moto *Kadima Yisrael* (Naprijed Izrael) na tamno plavom s crvenom crtom iznad riječi *Kadima*. Zastava je tamno plava s bijelim natpisom *Kadima* i crvenom linijom te sa svijetlo-plavim obrubom na tri vanjska ruba zastave. [Slika 20]

Kao što se i očekivalo, *Kadima* je dobila izbore sa 29 zastupničkih mjesta i Olmert je postao dvanaesti premijer Izraela.

28) RAAM - TAAL

Listu *HaReshima HaAravit Hame'hu'edet - HaTnu'ah HaAravit LeHit'hadshut* (Ujedinjena arapska lista - Arapski pokret za obnovu) vodi Ibrahim Tzartzur i ima slova *ayin-mem sufit*.

To je ujedinjena lista dvije stranke:

- *HaReshima HaAravit Hame'hu'edet - RAAM* osnovana je prije izbora 1996. godine na kojima je nastupila zajedno sa strankom *MADA - Miflaga Demokratit Aravit* (Arapska demokratska stranka) da bi se onda odvojila.

- *HaTnu'ah HaAravit LeHit'hadshut - TAAL* je osnovao nakon izbora 1999. godine jedan poslanik u Knesetu koji se povukao iz HADASH-a. (29)

Zajednička lista nema ni znaka ni zastave. Na promidžbenim materijalima koristi svoja (arapska) slova ispisana crnom bojom na žutoj glasačkoj kartici na zelenoj podlozi. (30)

Također koristi i zelene zastave s parolama.

29) SHINUI

Lista *Shinui - HaMiflaga HaEzrahit shel Yisrael* (Promjena - Civilna stranka Izraela) lista je stranke *Shinui - Mifleget HaMerkaz* (Krilo centra) koju vodi Ron Leventhal i koja koristi slova *yod-shin* (*yesh* - ima).

Shinui je rođena nakon Jomkipurskog rata 1973. godine kao prosvjedni pokret koji su osnovali ljudi s akademija i socijalna elita. Na izborima 1977. godine nastupali su zajedno s "Demokratskim pokretom" kao "Demokratski pokret za promjenu"

(pod kraticom *DASH*) te osvojili 15 mjesta (većinu su "preoteli" od stranke *Avoda*), čime su doveli do prve promjene vlade uopće u Izraelu i dolaska *Likuda* na vlast.

Nakon samo godinu dana *Shinui* je izašao iz koalicije. Na nekoliko izbora nastupali su samostalno, da bi se 1992. godine pridružili *MERETZ*-u. Nakon opet nekoliko godina odvojili su se. Dio članstva, uključujući i osnivača Amnona, ostali su u *MERETZ*-u, a drugi su, pod vodstvom Avrahama Poraza otišli i preuzeli ranije ime. Poraz je tražio popularnog novinara Yosefa Lapida (poznatog kao Tomi) da vodi stranku te je pod njegovim vodstvom i s jakim anti-religioznim programom stranka osvojila šest mjesta na izborima 2000. godine i iznenađujućih 15 mjesta 2003. godine, čime je postala treća stranka po veličini.

Unutrašnje borbe dovele su do toga da je Poraz izgubio drugo mjesto u stranci na stranačkim izborima, nakon čega se Lapid povukao iz političkog života, a Poraz i njegovi sljednici (uključujući i gotovo sve zastupnike u Knesetu) osnovali su *HETZ*. (31)

Stranka je zadržala "znak" (svoje ime), ali je promijenila boje od svijetlo-plavo i bijelog na zeleno i bijelo, također i na zastavama u obje inačice. [Slika 21-1 i 21-2]

Promjena vodstva i interne borbe koštale su stranku da padne s trećeg mjesta i 15 zastupnika 2003. godine na osvojenih jedva 4675 glasova 2006. godine.

30) SHAS

Ovo je još jedan primjer da su stranačka izborna slova postala popularno ime stranke. Listu *SHAS - Hitakhdut HaSfaradim HaOlamit Somrei Torah* (Globalna federacija sefardskih čuvara Tore) prijavila je stranka istog imena.

Njezin vođa je Eli Yisha, a slova su, naravno, *shin-samekh*.

Shas je također i hebrejska kratica koja označava Talmud, stoji za *Shisha Sedarim*, "šest redova" odnosno poglavlja Talmuda.

Shas je osnovao 1984. godine njezin duhovni vođa rabin Aqiva Yosef da bi predstavljao sefardske vjernike i bio protuteža „aškenaskim“ vjerskim strankama. Najveći uspjeh postigli su na izborima 1999. godine sa 17 mjesta. Na izborima 2003. godine osvojili su 11, a 2006. godine 12, no i dalje su najjača vjerska stranka u Izraelu.

Shas se našao na zlu glasu kao mafijaška organizacija, a njegove su vođe završile u zatvoru nakon nekoliko korupcijskih afera. (32)

Znak stranke su slova *shin-samekh* u zavjetnim pločama. Na zastavi slova su crna, a ploče zelena, sve na bijeloj podlozi. [Slika 22] (33)

31) TAFNIT

Lista *Tafnit - BeRashut Uzi Dayan* (Zaokret - pod vodstvom Uzija Dayana) nova je lista koju je prijavila stranka *Tafnit - Seder Yom Hadash LeYisrael* (Zaokret - Novi program za Izrael) i dobila je slovo *pe*.

Tafnit je u prosincu 2005. godine osnovao Uzi Dayan, bivši zamjenik načelnika Glavnog stožera Izraelskih obrambenih snaga i nećak legendarnog Moshea Dayana, a definira se kao stranka centra koja se bori protiv korupcije. (34)

Znak stranke je njezino ime ispisano bijelim, zeleno slovo *pe* i zeleno-bijeli *Magen David*. Zastave nisu poznate. [Slika 23].

ZAKLJUČAK

Izbori za Kneset 2006. godine su, općenito uzevši, bili prilično mirni i bez osobitih događaja. Čini se da je osnivanje *Kadime* i njezina očekivana pobjeda oduzela uobičajenu "gužvu" videnu na ranijim izborima zbog ogorčenog rivaliteta između *Avode* i *Likuda*. Zbog toga je na izbore izašlo neuobičajeno malo glasača, najmanje od svih izbora u Izraelu do tada - samo 63,2 posto.

Povećanje izbornog praga na 2 posto da bi se izbjegle stranke sa samo jednim zastupnikom bio je uspješan potez, no drugi željeni učinak da se smanji broj prijavljenih lista nije postignut. Uspjeh *GIL*-a koji je dobio šest mjesta s minimalnom izbornom promidžbom i zane-marivim troškovima kampanje zasigurno će i ubuduće ohrabrivati male i ezoterične liste koje će se pojavljivati i ubuduće.

Što se tiče znakova i zastava, čini se da tu nema ništa previše originalno. Mnoge liste za simbole koriste *Magen David* i/ili kombinacije plave i bijele boje kao „dokaze“ njihova istinskog "cionizma". Većina znakova načinjena je samo od više ili manje stiliziranih naziva strana-ka.

Općenito, niti jedan stranački znak, a ni zastava ne pokazuju nikakvu inspiraciju niti jedinstvenost dizajna te se čini da je glavni cilj sirova promidžba, bez ikakvih umjetničkih i veskiloloških pretenzija.

Slike: ŽH - Željko Heimer, DG - Dov Gutterman i sa stranačkih web stranica (označeno brojem reference).

Reference:

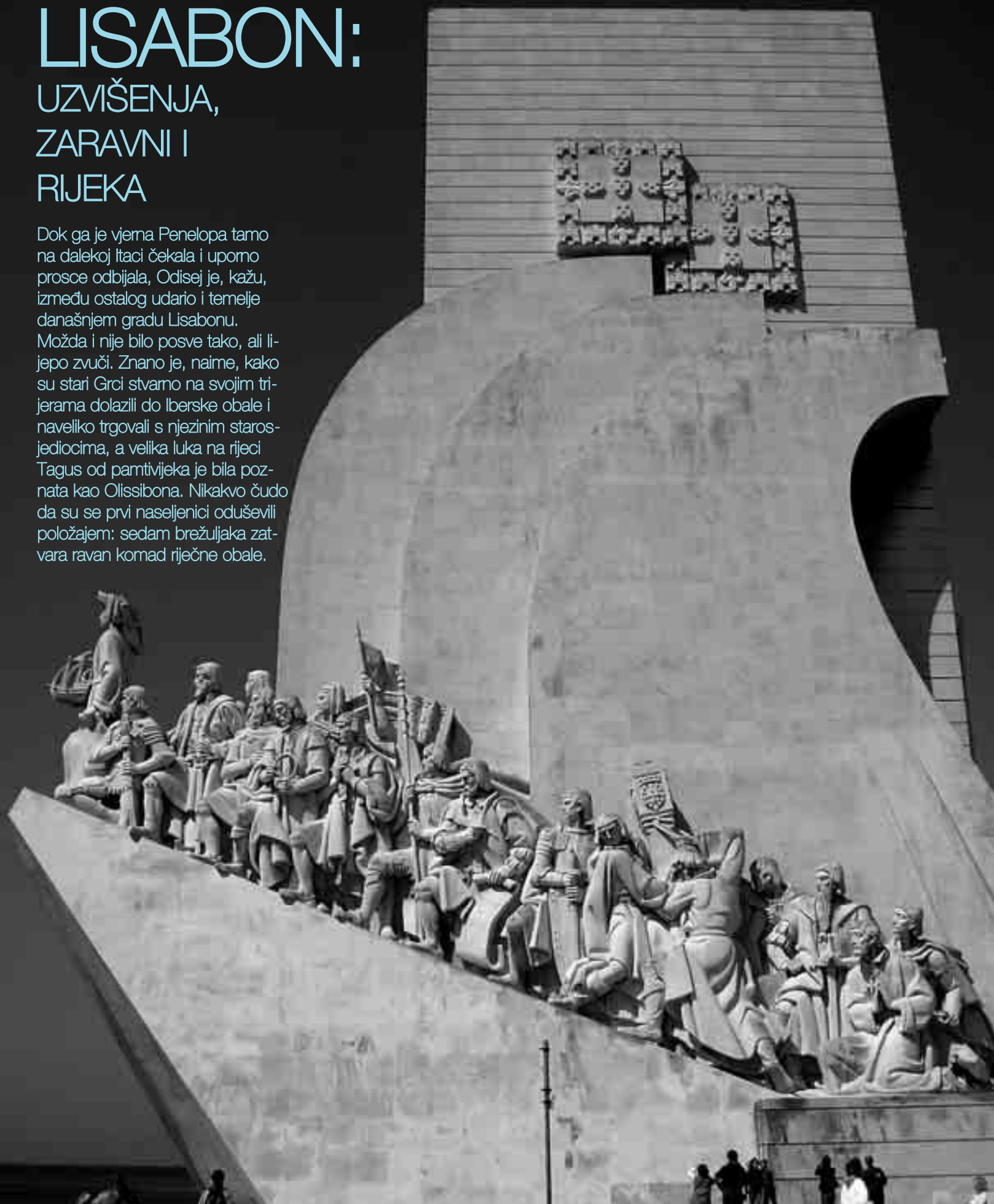
- (1) <http://www.knesset.gov.il/elections17/heb/index.asp>
- (2) <http://www.justice.gov.il/MOJHeb/RashamMiflagot>
- (3) <http://www.tribalddb.co.il/work/leumi/>
- (4) Službeno ime: *Moledet - Tnu'at Ne'emane Eretz-Israel VeYotzei HaThiya* (Domovina - Pokret čuvara Zemlje Izraela i Veterani Thiya-e [Thiya = Preporod - bivša desna stranka]).
- (5) <http://www.balad.org/>
- (6) Vidi <http://he.wikipedia.org>
- (7) <http://www.odaction.org/>
- (8) <http://www.green-party.co.il/news/>
- (9) <http://www.likud.org.il/>
- (10) <http://www.kesef.org/>
- (11) <http://www.avoda2006.org.il/>
- (12) <http://www.meimad.org.il/>
- (13) <http://www.hadash.org.il/> <http://www.maki.org.il/>
- (14) <http://www.hazit.co.il/>
- (15) Fotografije na <http://www.hazit.co.il/Portals/0/758/DSCF0336.JPG> [http://www.hazit.co.il/Portals/0/741/Scan10004\[1\].jpg](http://www.hazit.co.il/Portals/0/741/Scan10004[1].jpg)
- (16) <http://www.hetz.org.il/>
- (17) <http://www.herut.org.il/>
- (18) <http://www.beytenu.org.il/>
- (19) Vidi: <http://www.politicsnow.co.il/lexicon/images/beitenulogo.gif>
- (20) <http://planet.nana.co.il/lehem/>
- (21) <http://www.yachadparty.org.il/>
- (22) Vidi: <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/he/f/f2/Meretz.PNG>
- (23) <http://www.oz-la.com/>
- (24) <http://zope.ale-yarok.org.il/>
- (25) <http://atidechad.org/>
- (26) <http://www.zedekiacol.co.il/>
- (27) <http://www.zomet.net/>
- (28) <http://www.kadimasharon.org.il/>
- (29) <http://www.a-m-c.org/>
- (30) Vidi: <http://www.al-arabeya.net/images/19032006-114016-4.jpg>
- (31) <http://www.shinui.org.il/>
- (32) <http://www.shasnet.org.il/>
- (33) Vidi: <http://www.shasnet.org.il/IOS/Users/www.shasnet.org.il/Album/3897768825.jpg>
- (34) <http://www.tafnit.org/>

LISABON:

UZVIŠENJA, ZARAVNI I RIJEKA

Dok ga je vjerna Penelopa tamo na dalekoj Itaci čekala i uporno prosce odbijala, Odisej je, kažu, između ostalog udario i temelje današnjem gradu Lisabonu.

Možda i nije bilo posve tako, ali lijepo zvuči. Znano je, naime, kako su stari Grci stvarno na svojim trijerama dolazili do Iberске obale i naveliko trgovali s njezinim starosjediocima, a velika luka na rijeci Tagus od pamtivijeka je bila poznata kao Olissibona. Nikakvo čudo da su se prvi naseljenici oduševili položajem: sedam brežuljaka zatvara ravan komad riječne obale.

Danas u tu drevnu luku ne uplovljava više toliki broj brodova. Roba se u ovom našem vremenu prenosi kopnenim putem, preko novog mosta, a stari tegljači i teretnjaci jednostavno višu nisu dovoljno isplativi. Za razliku od Homera, povjesničari tvrde kako je na mjestu današnjeg glavnog grada Portugala nekoć bilo feničko trgovište zvano *Alis Ubo* koje su Rimljani kasnije prekrstili u *Felicità Iulia*, uvrtili ga i cestama povezali s ostatkom carstva, izgradili mu javna kupališta, kazalište i groblje i istrgnuli ga tako iz barbarskog okružja.

Na svu sreću, za razliku od mnogih drugih europskih prijestolnica, Lisabon nije ostao bez svoje stare jezgre. U njemu ni palače, niti oronuli kućerci nisu još ustuknuli pred globalno bezličnim aluminijsko-staklenim konstrukcijama ispunjenim namještajem u boji prirodnog drva koji se najčešće doima kao promašena kopija stilskih značajki pedesetih godina prošlog stoljeća. Njegov najljepši, najpoznatiji, ali i najromantičniji dio neprijeporno je još uvijek Alfama kojom gospodari utvrda sv. Jurja odnosno *Castelo Sao Jorge*. Njezine visoke zidine ograđuju prostor u kojem se podno kipa Alfonsa Henriquesa ponovi šepure usred jata prizemljenih sveprisutnih golubova. Možda je naporno uspinjati se strmim uličicama, širokim jedva da se mimoidu dva magarca, što nerijetko završavaju u nevidljivim dvorištima kojih su jedini ukras starinske crpke za vodu. A k njima hrle žene s krčazima u rukama, žurnim koracima, pokraj starih ribara što krpaju mreže. Ovisno o dobu dana, lako se očešati o sanduk krcat svježim srdelama i narančama ili se pak probijati kroz šačice ljudi koji se ispred kakve vinarije osvježavaju vinom. Ne bilo kakvim, već onom tipičnom kapljicom u Portugalu poznatom kao "*vinho verde*", laganim, pomalo iskričavom bijelim, bolje rečeno zelenkastim vinom, nezaustavljivo pitkim.

Duga povijest Židova u Portugalu

I danas tu postoji ulica *Rua de Judiaria*, a u neprednoj blizini, na broju 8. u Beco das Barelhas, nekoć je, kažu, stajala stara sinagoga. Naime, sve do XV. stoljeća, integrirani u portugalsko kršćansko društvo, Židovi su, vješto balansirajući i podvrgavajući se svakojakim kompromisima, uspijevali održati kakvu-takvu samostalnost. Legenda kazuje kako su prvi Židovi na Iberijski poluotok stigli još u doba kralja Nabukodonosora, a neki vjeruju da je to bilo i ranije, za vrijeme kralja Salomona, u X. stoljeću pr.n.e. Bile to tek legende ili ne, neprijeporno je da su Židovi ovamo stigli prije Rimljana. Njihova prisutnost za vladavine Vizigota i Maura nipošto nije upitna. Alfonso Henriques je Yahiji Ben Yahiju III. povjerio nadzor nad prikupljanjem poreza i imenovao ga prvim glavnim rabinom Portugala. Kasnijih desetljeća antižidovsko je raspoloženje raslo, a vrhunac doživjelo za ustoličenja dinastije Avis.

Kažu da su prvu četvrt podno tvrđave kršćani izgradili na istome mjestu gdje se nekoć kočila arapska, a tri stoljeća kasnije prispjeli su u nju i Židovi, mnogi od njih bježeći iz Castille, odakle su ih 1492. prognali katolički vladari Fernando i Isabella.

Stiglo ih je više od 150.000, a portugalski kralj Joao II. blagonaklono im je dopustio ulazak. Spremao se, naime, na pohod protiv Maura, i svakako se želio okoristiti židovskim novcem i znanjem u izradi oružja. Uz cijenu od 630 cruzadosa po obitelji, 630 bogatijih među njima, dobilo je stalno boravište. Dobili su ga i specijalizirani obrtnici, dok su preostali Židovi u Portugalu smjeli ostati najduže 8 mjeseci i za to platiti 8 cruzadosa po glavi. Godinu dana kasnije isti je kralj židovsku djecu odvojio od majki i njih 700 poslao na tad novootkriveni otok Sao Tome uz zapadnu obalu Afrike. Potomci te djece godine 1993. posebnom su manifestacijom obilježili taj događaj.

S Alfame na glavni trg donjeg grada može se spustiti starim žutim tramvajem koji valjda svakog turistu kao kakav vremenoplovni stroj vraća barem pola stoljeća unatrag. Ulazeći u nj i nehotice se očekuje pojava kakve mlade žene s frizurom poput Marlene Dietrich na vrhuncu slave, u čarapama s "natom" i nedepiliranim nogama utaknutim u "lohane" sandale s prorezom za palac. Nije daleko ni *Baixa*, tradicionalna trgovačka i novčarska četvrt u kojoj se međusobno paralelne ulice spuštaju do veličanstvena i prostrana trga *Praca do Comercio* na kojem je Dom Manuel I., koji je vladao od 1495. do 1521., sagradio svoju kraljevsku palaču... S tri strane okružen kolonadama a na četvrtoj okrenut rijeci budi sjećanja na tršćanski trg *Piazza Unita d'Italia*, ali ga i prostorom i dojmom nadvisuje. Englezima s kojima je Portugal i dandanas više nego tijesno povezan (usput rečeno, portugalski se *porto* pije više u Ujedinjenom kraljevstvu nego u bilo kojoj drugoj zemlji), poznat je bio kao *Black Horse Square* (Trg crnog konja). Dakako, tom je imenu kumovao kip Joaoa I. koji je davne 1775. isklesao Machado de Castro, najpoznatiji portugalski kipar tog vremena. Brončani je konj, poprimivši patinu odavno postao zelenim, ali na naziv trga to nije utjecalo. Lokalno ga stanovništvo naziva jednostavno *Terreiro do Paco* odnosno "Trgom s palačom,

Judaria Grande i Judaria Pequena

Veličanstveni slavluk na njegovoj sjevernoj strani ulaz je u ulicu Rua Augusta, ali i ulaz u najreprezentativniji dio grada, lisabonski *down town*, u već spomenutu *Baixa*. Slavluk rese mnogi kipovi a među njima su i Vasco da Gama i Marques de Pombal, čovjek koji je nakon katastrofalnog potresa 1775. Lisabon stvorio gotovo ni iz čega. Upravo su u tom području bile dvije značajne židovske četvrti: *Judaria Grande*, blizu današnje crkve sv. Nikole i *Judaria Pequena*, na trgu usred kojeg se danas uzdiže zgrada portugalske banke. Malčice istočnije, u ulici Rua da Alfandega, je crkva Igreja da Conceicao Velha. Neki autori ustraju na tezi kako je upravo na tom mjestu nekoć bila sinagoga. Uz židovsku povijest vezan je i glasoviti trg *Praca Dom Pedro* koji svi jednostavno nazivaju *Rossio*. Nekoć je na njemu inkvizicija svoje sjedište imala u palači *Palacio dos Estaus*, baš na mjestu gdje je danas kazalište. U neposrednoj je blizini lisabonska najstarija kavana *Marinho da Arcada* koja je nekoć magnetski privlačila sve ljude od pera, baš kao i sve ostale koji su na bilo koji način bili povezani s književnošću. Ispred nje su godine 1908. ubijeni portugalski kralj Carlos i sin mu Luis Felipe, a na istom je trgu započela i revolucija koja je godine 1974. uvela Portugal u svijet demokracije.

Sinagoga Shaare Tikva

Baixa je srce Lisabona optočeno neoklasicističkim zgradama, jedan od prvih primjera planske izgradnje grada gdje su ulice koje se sjeku pod pravim kutem posve prepuštene pješacima. I dok je danju u Augusti velika gužva, noću predio gotovo posve opusti. Blizu je i toranj s liftom koji je podigao stari dobri Eiffel, a gornje stajalište lifta je *Bairro Alto* - lisabonski gornji

grad. I toranj i lift prizivaju romantična sjećanja, baš kao i uspinjača *Calçada de Gloria* koja se na *Bairro Alto* uspinje malo dalje s trga *Restauradores*. S terase *Sao Pedro de Alcantara* puca pogled na crkve *Graca* i *Nossa Senhora de Monte*: ulice su užje i strmije, a kamenje kojima su opločene je grublje i lošije obrađeno. Danju prevladavaju mirisi različitih obrtničkih radionica: od stolarske smole do tiskarske boje, a dolaskom noći pale se neonske reklame s natpisima koji upozoravaju da se u njima svira i pjeva *fado*. Arheološki muzej obiluje kamenim nadgrobnim spomenicima, a jedan od njih posebno je zanimljiv. Zovu ga *Monchique*, a natpisi na njemu su na hebrejskome. Sve do XIV. stoljeća u tom je dijelu grada bila mala židovska četvrt koja se protezala na zemljištu što je kralj Dom Dinis darovao glavnom rabinu Judasu Navarru. Prije stotinjak godina

nekoliko skupina Židova iz Gibraltara zajedničkim je sredstvima podignulo sinagogu Shaare Tikva (Vrata nade). Arhitektonski uradak portugalskog arhitekta Venture Terre i danas se može vidjeti u središtu grada, u ulici *Rua Alexandre Herculano*.

Bakalar na bezbroj način

Iz mnogobrojnih restorančića širi se miris pržene ribe, a iz njihovih izloga mame jastozi i nezaobilazni bakalar.

Jeste li znali da mi u Portugalu imamo tri stotine šezdeset i pet različitih recepata za pripremanje bakalara? - na pristojnom nas engleskom pita konobar u restorančiću u kojem smo odlučili prezalogajiti.

To znači da ga svaki dan u godini jedemo spravljeni drugačije - dodaje.

Prisjećamo se golemih količina sušenog i usoljenog bakalara u trgovinama, gdje smo sa zaprepaštenjem ustanovili i da je bakalar tamo točno tri put jeftiniji nego li u nas, premda je ta hranjiva riba i u nas i u njih uvoz. Ipak, odlučujemo se za lokalni specijalitet: sardele na žaru - u zao tren. Nitko nam, naime, nije rekao da Portugalci sardelama koje bace na žar utrobu ne vade, pa kad smo je počeli jesti, prizor na tanjuru bio je sve prije nego ugodan.

Razočarani, sardele smo ostavili mahom nepojedene, promijenili lokal i u drugom naručili pohani bakalar. Razočaranje sa sardelama brzo je ishlapjelo. Što u vinu, što u bakalaru, a što u čašici izvrsnog *porta* nakon obroka, koji gotovo u pravilu završava onim što kod kuće uglavnom zovemo *rožatom* ili pak otmjenije *crème caramel*!

Fado ili sudbina

Ako je *flamenco* glazba Andaluzije, onda *fado* pripada upravo Lisabonu. Ni jedna ni druga glazba nemaju veze s plesom za publiku, a još manje se svode na komercijalizirano uzvikivanje *ole*, popraćeno kastanjetama. Fado izražava čežnju i tugu. Sam naziv nastao od riječi *fatum*, što označuje sudbu. Iako se može primijeniti i na *genre*, ali i na pojedinačnu pjesmu. Gотовo kao lisabonska inačica *weltschmerz*a, fado se poistovjećuje s pojmom *saudade* koji oplakuje bilo izgubljeno bilo, pak, nikad dostignuto. Stoljeće i pol već noću zabitnim uličicama Bairra Alta odjekuju zvuci mandolini nalik plosnate gitare s osam, deset ili dvanaest žica koja se iz nekad jednostavna izgleda razvila u izvanredno oblikovano glazbalo, često protkano intarzijama od slonovače ili školjke bisernice. A ono što bismo mi nazvali gitarom, tamo nazivaju *viola*. I dok *viola* uglavnom akordima prati, gitara melodijom dopunjuje tugaljiv glas ženskog *fadista* koje u pravilu nose crninu, crni šal, kao spomen na prerano umrlu Mariju Severu, prvu veliku fadisticu koja je život okončala u dvadeset i šestoj godini. Istini za volju, mnogi će sam pojam fada poistovjetiti s Amalijom Rodrigues.

Restorani u kojima se fado izvodi poznati su pod nazivom *ade-gas*. U pravilu, u njima se može dobro najesti kakva portugalska specijaliteta, ali nitko neće zamjeriti ako se jelo ne naruči, već se gost prepusti tek tužbalicama i portugalskoj kapljici, pa tako do sitnih sati. Uz dobru sreću, može se dogoditi da se fadistima pridruže i konobari.

Onomu tko nikad nije čuo fado, prvi će susret s njim biti nezaboravno iskustvo, a reakciju je jednostavno nemoguće pred-

vidjeti: fado nikoga ne pokušava osvojiti na prepad, jer sam je umijeće bez virtuoznosti, temelji se na nadahnuću trenutka i vibracijama svih njegovih sudionika, uključujući i slušateljstvo.

Šetnja Lisabonom

Pravo je čudo da potres godine 1775. koji je Portugal do temelja dobro protresao (i srušio), a podrhtavanje tla se osjetilo čak u Švedskoj, nije sa zemljom sraunio i toranj Belem zajedno s kraljevskom palačom. A bez Belema i samostana *Mosteiro dos Jeronimos*, Portugal bi ostao bez nasvjetlijih primjera originalnog i čudnog umjetničkog izraza manuelinske arhitekture. I crkva i samostan podignuti su na plaži *Restelo*, upravo na mjestu odakle se Vasco da Gama otputio dalekim morima u još dalje zemlje i kamo su se godinu i pol dana kasnije dva od njegova tri broda vratila s polumrtvom posadom gotovo kao olupine, ali krcate začинима: put za Indiju bio je otkriven, a time i put nezamislivu bogatstvu.

Uz Vasca, u samostanu je i grob Camoesa, pjesnika koji je umro u siromaštvu, i sukladno tome bio pokopan, baš kao i Mozart, u skupnoj raki siromaha, no zato kraljevski grobovi počivaju na slonovskim plećima. Toranj Belem optočen je balkonima, voda koja ga okružuje i oplakuje njegove temelje u sjećanje zaziva Veneciju, a palme koje ga okružuju kao da su fatamorgana prenesena iz marokanskog Marakesha. Njemu nasuprot je spomenik moreplovcima, nalik kakvu napuhanom jedru kojem na čelu stoji Henry Moreoplovac, praćen Alfonsom V. i Vascom da Gamom, a u sredini je i Fernao Magalhaes odnosno Magellan. Oko spomenika trgovci i kramari nude beskrajno mnoštvo uglavnom ukusnih suvenira koji se svode ili na pločice ili na predmete od pluta. Hrast plutnjak ionako je za Portugal ono što su tulipani za Nizozemsku ili sir za Švicarsku

I ostaju dojmovi: nije Lisabon ni najveći, a još manje najljepši glavni grad neke europske države, ali ima u njemu nešto osobito: sjedinio je značajke primorskog grada s ozračjem kakva naselja duboko u unutrašnjosti zemlje, dok mu je svježina planinskih vrhunaca na dohvat jedne, a snaga atlantskih valova druge ruke. Valjda i ne postoji grad u kojem se iz svake njegove ulice može poći u bezbroj ugodnih šetnji, nikad točno ne znajući unaprijed hoće li put završiti u kakvu labirintu strmih ulica ili pak na nekoj od čistina uz Tagus ili Tejo. A na tim se ulicama neprestance nešto događa.

Teško je u Lisabonu pronaći robnu kuću i putnik se pita postoji li ona uopće, ali pri susretu s *azulejosima*, onim plavo-bijelim pločicama optočenim zgradama, ionako se zaboravlja na trivijalnosti poput *shoppinga*.

Noćnom obilasku Bairra Alta pridružuje se dnevno planinarenje do Alfame, ali tek nakon jutarnjeg susreta s lukom i skladišnim zgradama s kojih ni udari vjetrova, niti kiše nisu još sprali prastare natpise nekad kraljevskog grada.

Jurica Miletić

Festival židovskog filma Ujedinjenog kraljevstva 2006.

Festival židovskog filma Ujedinjenog kraljevstva ove je godine otvoren gala premijerom britanske filmske komedije 'Šezdeset šesta' (Sixty Six) u najelitnijem londonskom kinu 'Curzon' u Mayfairu, a skupe ulaznice u korist jedne židovske dobrotvorne udruge bile su unaprijed razgrabljene.

Dan kasnije, za prvoga prikazivanja filma u gradskoj mreži kinematografa, londonske su novine nudile besplatne karte, kao još jedan vid reklame u okviru koje se posvuda moglo pročitati, čuti ili vidjeti intervju s Paulom Wielandom, već proslavljenim režiserom dopadljivih i komercijalno uspješnih filmova "Engleski pacijent" i "Bridget Jones" ili s glavnom glumicom filma, Helenom Bonham Carter koja u filmu 'Šezdeset šesta' odlično glumi židovsku mamu. Tom prilikom glumica, inače izdanak ovdje poznate obitelji i ljepotica koju se smatra prototipom 'English rose', odjednom izjavljuje kako je takva predodžba o njoj pogrešna, jer joj je njezina židovska majka srednjoeuropskog i španjolskog porijekla bila model za ovu ulogu.

Nogomet ili Bar mitzva?

Utemeljena na stvarnim događajima, tema filma je nogometno-židovska kombinacija, ako se tako mogu nazvati peripetije oko održavanja Bar mitzve jednog dvanaestogodišnjaka iz istočnog Londona, čiji roditelji tvrdoglavo odbijaju promijeniti dan te proslave premda ona pada na isti dan kad i finalna utakmica

svjetskog nogometnog prvenstva, davne 1966. godine. Prvenstveno je 'Šezdeset šesta' nostalgичna komedija osjenčana velikim trenutkom najveće britanske nogometne, a moglo bi se mirno duše reći, općenito poslijeratne slave, tj. pobjede nad Njemačkom u finalnoj utakmici svjetskog nogometnog prvenstva.

U takvoj sveopćoj euforiji, bilo čija Bar mitzva bila bi zanemarena, pa tako na Bernijevu nitko i ne pomišlja doći. Duboko razočaran, nesretni dečko, koji se dugo pripremao za svoju proslavu, konačno se i sam prilagođava općem veselju doživljavajući vlastitu apoteozu, ovdje viđenu kao nastanak osjećaja pripadnosti, kroz opću nogometnu euforiju pobjede. A taj prijelaz od adolescentnog nezadovoljstva u osjećaj pripadnosti, ujedno predstavlja znak sazrijevanja i ulaska dječaka u svijet odraslih (u ovom slučaju nogometa, što se može čitati naci-je) što i je prava svrha Bar mitzve.

U razgovoru s direktoricom Židovskog filmskog festivala Judy Ironside, o kojoj neki ovdje pišu kao o kraljici židovskog filma u

Velikoj Britaniji i koja elokventno predstavlja filmove tijekom festivala, a poslije prikazivanja vodi razgovore između publike i autora filma, primijetila sam da je bilo vrlo oportuno povezati

gala premijeru jako komercijalnog filma s otvaranjem Židovskog filmskog festivala koji u stvari počinje dan kasnije u kinu „Screen on the Hill“, u sjevernom Londonu.

Judy je naglasila da je svrha festivala skrenuti pažnju i promovirati filmove iz drugih zemalja, uglavnom osuđene isključivo na festivalska prikazivanja. Obično se radi o neameričkim filmovima koji se, bar što se sredstava za reklamiranje tiče, teško mogu natjecati, a ona se nada da će ova gala premijera privući pažnju na filmove sa židovskom tematikom, koji u većini slučajeva sami po sebi uglavnom nemaju reklamne budžete, niti šansu da ih eventualno otkupe britanski distributeri.

„Prvi sat mira“ - školovanje arapske i židovske djece

Ove godine Festival donosi dvadesetak cjelovečernih igranih i dokumentarnih filmova uz isto tako veliki broj kratkometražnih od kojih su poneki prave filmske

poslastice. Nisam mogla pratiti cijeli festival stoga je moj komentar ograničen na filmove koje sam stigla vidjeti. Od duljih filmova koje sam gledala, vrlo su me se dojmili neki izraelski

filmovi, osobito jer se bave izraelsko-palestinskim sukobom na jedan nov način, ne izbjegavajući problematiku i težinu izraelske nerješive stvarnosti. Ovi hrabri autori pokušavaju pronaći rješenje za politički šah mat u kakvom se našla cijela bliskoistočna zona. Međutim u medijskom izvješćivanju izraelsko-palestinskog sukoba ovakvim pozitivnim inicijativama, posebno onima koje dolaze iz Izraela, kao da nema mjesta. Ponekad se stječe dojam da mediji za njih ne žele znati, štoviše izgleda kao da se izbjegava govoriti o pozitivnim inicijativama, a da smo osuđeni samo na bilježenje crne kronike dnevnih događaja.

Prvi sat mira (‘First Lesson in Peace’)

Yorama Honiga upravo je film kakav bi se trebalo prikazivati u svakoj situaciji i svugdje. Kad šestogodišnja djevojčica Mikal počinje polaziti školu, njezin otac, Yoram Honig, odluči da joj napiše pismo. Međutim njegovo pismo u obliku filma daleko nadilazi samo jedno osobno pismo. Mikal počinje svoje školovanje u Neveh Šalom/Wahahat al Salam, dvojezičnoj školi za arapsku i židovsku djecu, prvu takve vrste u Izraelu kakve, na žalost, državni sustav ne podupire financijski. Odluku da ju se tu upiše nije bilo lako donijeti. Kako se Mikal susreće

po prvi put u svom životu s arapskom djecom i njihovim jezikom, paralelno se njezini roditelji sukobljavaju s negodovanjem i protestima unutar vlastite obitelji, izazvanima njihovom odlukom. U njihovoj zemlji velikih političkih tenzija i trajnog političkog sukoba svaka osobna odluka postaje javni politički čin zbog čega političke rasprave nije moguće zaobići niti u vlastitom domu. Djed male Mikal nepokolebljivi je cionist, a ujak pripadnik krajnje desnice. Obojica se protive odluci njezinih roditelja da polazi takvu školu. U samoj školi nije lako izbjeći sukobe između palestinskih i židovskih nastavnika ili pridati istu težinu objema stranama povijesti. Recimo, izraelska svetkovina Dana nezavisnosti za Palestine je Dan nacionalne katastrofe. Kako se u svemu tome snaći i održati ravnotežu normalnosti, teška je odgovornost kakvu su na sebe preuzeli neobično savjesni i hrabri nastavnici i uprava škole. Prirodno je da identične sukobe kao židovski roditelji doživljavaju i palestinski roditelji sa svoje strane, u svojoj sredini. U

Judy Ironside

Prije odlaska izmijenila sam još nekoliko riječi s Judy Ironside. Ispričala mi je da se ured JFF-a uskoro iz Brighton seli u London. Ta uspješna žena, majka petoro djece, zaista je sposobna i okretna menadžerka, izvršna poznavateljica filma kao što je umješna i u nalaženju sponzora. Uz svoje malobrojne suradnike festival je u nekoliko godina pretvorila u velik i značajan događaj koji doprinosi kulturnom životu Londona. Židovski filmski festival zamišljen je kao putujući, pa se poslije Londona filmove može vidjeti u drugim britanskim gradovima. Ove sezone se Festival po prvi put vrti za vrijeme održavanja tjedna židovske kulture ‘Limud’ u Manchesteru, krajem godine.

Upitala sam Judy bi li bilo moguće dio festivala prikazati u Židovskoj općini u Zagrebu. Taj joj s prijedlog vrlo svidio te je izjavila da bi rado došla u Zagreb i pokazala bar neke filmove festivala, naravno kad bi u Zagrebu za to postojalo zanimanje.

najmanju ruku mnogo ih je s obje strane barijere koji smatraju takav pristup obrazovanju izdajničkim činom.

Kulturna integracija

Neve Shalom/Wahahat al Salam je istoimeno selo kao i Mikalina škola. Selo su zajednički utemeljili Židovi i palestinski Arapi godine 1970. Ideja voditeljica utemeljitelja ovog sela i škole osniva se na međusobnom poštivanju i razumijevanju i jednakosti Židova i Arapa, kao i na razvijanju svijesti putem obrazovanja. U selu danas živi oko pedesetak palestinsko-arapskih i židovskih obitelji, a na listi čekanja ih ima oko 300. Razgovor poslije prikazivanja ovog jednosatnog filma zapalio je sve prisutne. Uz režisera na pitanja publike odgovarala je jedna palestinska aktivistkinja za ljudska prava, Manal Massalha. S njezina gledišta Palestinci su u Izraelu građani drugog reda, kolonizirani i obespravljeni. Obrazovni sustav nameće da zaborave svoj identitet. Ravnateljica slične škole iz Belfasta govorila je o poteškoćama i uspjesima integrirane škole u kojoj je poslije završetka protestantsko/ katoličkog sukoba u Sjevernoj Irskoj bilo samo šest učenika, a danas ih je upisano tri stotine. Sve troje govorili su o vlastitim iskustvima i složili se da je integrirano obrazovanje jedini put prema trajnom rješavanju sukoba. No ipak se iz londonske publike moglo čuti nekih glasova koji drže postojanje takve škole u Izraelu svetogrđem.

Istom temom kulturne integracije bavi se dokumentarni film **Na početku svega je znanje (Knowledge is in the Beginning)** režisera Paula Smacznya koji filmskim jezikom dokumentira rad West Eastern Divan Orkestra pod palicom dirigenta Daniela Barenboima. Kad su 1999. Daniel Barenboim i palestinski pisac Edward Said utemeljili taj orkestar izazvali su mnogo-brojne kontroverzne reakcije. Sada ovaj dokumentarni film pokazuje jedinstvenu muzičku suradnju posvećenu produbljivanju miroljubive koegzistencije na Bliskom istoku. Ovdje zajedno muziciraju mladi glazbenici s obje strane barijere, Sirijci, Jordanci, Egipćani, Palestinci i Izraelci. Kad ovi mladi ljudi shvate da imaju zajednički jezik, tj. jezik glazbe, u stanju su izvanredno surađivati bez obzira na sve druge razlike. Film prati nastajanje tog orkestra od njegova početka, održavanje pet ljetnih radionica, u Weimaru, Seville, Barenboimov posjet Ramalahu i Jeruzalemu 2004. godine, kao i najsvjetlije točke europske turneje *Istočno zapadnog divan orkestra* godine 2005.

Trilogija o posljedicama rata za Palestine

'**Kuća**' (**BAYIT**) jedan je od prvih dokumentarnih filmova Izraelca Amosa Gitaia, ali nikako i posljednji kojim je izazvao kontroverzne reakcije. Ovaj film govori o kući u Zapadnom Jeruzalemu koja je bila vlasništvo palestinske obitelji do 1948. godine, kad su je izraelske vlasti rekvirirale i proglasile 'napuštenom'. Stari i novi stanari kuće, građevinski radnici ili susjedi, svi su dio njezine povijesti koja doslovce i metaforički u sebi objedinjuje izraelsko palestinske prilike. U tom kontekstu

vlastita kuća je najbolnija tema, nabijena značenjem i emocijama. Dokumentarni film 'Kuća' jedan je od prvih izraelskih filmova koji je predstavio palestinsko gledište sukoba i dodirnuo neke od tabu tema, kao što su posljedice rata od 1948. za Palestince. Usprkos tomu što je film proizvela Izraelska televizija, njegovo je prikazivanje bilo zabranjeno. Taj 16mm film, snimljen u crno-bijeloj tehnici, studija je iz života jedne regije i njezinih stanovnika koje se previše često opisuje pojednostavljeno i izvan povijesnog konteksta. '**Vijesti iz kuće**' (**News from Home**) treći je dio Amos Gitaijeve trilogije. Taj je dio snimljen u izraelsko- francusko- belgijskoj koprodukciji kao nastavak povijesti iste kuće, sniman u vremenskom razmaku od 25 godina. O svom filmskom projektu autor kaže sljedeće: "Nedavno je projekt izgradnje zida izraelskih vlasti podijelio sela Batir i Walaja na Zapadnoj obali od njihove obradive zemlje. Stvorena je velika rana preko cijelog krajolika, zatvoren je pristup selima i uništen cijeli sistem navodnjavanja u upotrebi nekoliko stotina godina, ako ne i dulje... Klesar iz mog filma iz 1980. je iz sela Walaje. Odlučio sam se vratiti u Zapadni Jeruzalem da bih ponovo snimio kuću koju sam snimao prije dvadeset pet godina, pa onda ponovo godine 1988., kad sam snimio film o kući i o klesaru.

Holokaust je i dalje neizbježna tema

Kao uvijek festival nudi izbor filmova s temom holokausta. Od tih filmova ovaj put sam gledala poljsko-švedski film '**Ninino putovanje**' (**Ninas Resa**) Lene Einhorn. Film se temelji na istinitoj priči autoričine majke, Nine Rajmić, koja je kao djevojka do početka Drugoga svjetskog rata u Poljskoj odrastala u Varšavi, u sređenim građanskim prilikama. Nakon nacističke

okupacije obitelj je preseljena u geto. Od cijele obitelji jedino su Nina i njezin brat Rudolf preživjeli. Izbjegli su deportacijama i preživjeli ustanak u getu. Poslije rata, Nina je ostvarila svoj san i studirala medicinu u Kopenhagenu. Nina kazuje svoju priču isprepletenu igranim scenama u kojima nastupaju danas najpoznatiji poljski glumci. Uz vrijednu dokumentirana

arhivsku građu predstavljenu kao pozadina filmu, takva kombinacija autentične priče, igranih scena i dokumentarne građe čine vrlo zanimljiv pristup vrlo obrađivanoj temi.

„Harleyev sin David“ - moderni Židovi na kotačima

Šteta je što je na poslijepodnevnoj projekciji filma Anvera Levona **‘Harleyev sin David’ (Harley Son of David)** bilo tek desetak gledatelja. Naime radi se o filmu kakvim bi se svaki festival mogao podičiti. Stigao je u upravu festivala nenajavljen, upućen od strane Memorijalnog muzeja holokausta u Washingtonu. Film slijedi putovanje nekolicine stotina *bikera* (motociklista) na njihovu povijesnom hodočašću dugom 1200 milja, od Kanade preko sjeverne Amerike do muzeja u Washingtonu. S mezuzama na upravljačima njihovih moćnih motora i uz blagoslov svojih rabina, ti ljudi pričaju u kameru svoje priče, na otvorenom putu. Kamera se posebno usredo-

točuje na grupu od njih dvije stotine koji putuju pod imenom **‘King David’s Bikers’** (ili Motociklisti kralja Davida). Zajedno s njima putuje rabin zvan Zig Zag koji niti izgledom, niti svojim nastupom uopće ne nalikuje predodžbi kakvu imamo o rabini-ma. Druga, isto tako moćna grupa putuje iz Kanade pod imenom **‘Yids on Wheels’**. Svi ti *bikeri* ovako grupno izgledaju

*Ove godine Festival donosi
dvadesetak cjelovečernih
igranih i dokumentarnih filmova
uz isto tako velik broj
kratkometražnih od kojih su
poneki prave filmske poslastice.*

zaista moćno. Ako zamislite stotine Hell’s Angels (Anđeli pakla sedamdesetih godina) na cestama Amerike, ne ćete se mnogo udaljiti od te slike. Međutim kroz pojedinačno kazivanje neočekivano otkrivamo da ih sve povezuje holokaust, da svi imaju iza sebe priče članova obitelji koji su preživjeli ili nasladali u holokaustu. Ovi moderni Židovi na kotačima svojim putovanjem otkrivaju

ju duboko značenje slobode i otkrivaju da je njihovo putovanje jednako važno kao i cilj putovanja.

London/Zagreb, studeni 2006.

© Vesna Domany Hardy

Festival židovskog filma Ujedinjenog kraljevstva ove je godine otvoren gala premijerom britanske filmske komedije ‘Šezdeset šesta’ (Sixty Six) u najelitnijem londonskom kinu ‘Curzon’ u Mayfairu, a skupe ulaznice u korist jedne židovske dobrotvorne udruge bile su unaprijed razgrabljene.

Shimon Peres napisao je članak o ratu u Libanonu koji je nedavno objavio britanski list „Guardian“.

Rat u Libanonu naučio nas je da Izrael mora revidirati svoj pristup

U Libanonu smo iskusili novu vrstu bitke. Terorističke organizacije naoružane su velikim rasponom projektila i raketa, koji im omogućuju zaočiti linije bojišnice i pogoditi tenkove, avione i koncentracije vojnika. Ovaj tip rata po prirodi je više balistički nego teritorijalni. Više ga vodi vjerska ideologija nego nacionalistička motivacija u potrazi da se pogodi stanovništvo gdje god je to moguće, čak prije nego što se kontrolira teritorij. Crta razdjeljenosti između neprijateljskog i domovinskog rata jako je zamagljena.

Ovo je rat koji se vodi jednako u medijima kao i na bojnopolju. Bojnopolje je prepuno televizijskih leća, čiji imidž rata nije ništa manje važan od samog rata te time čini borbu za legitimnost i moral svojih vojnika jednako važnim za sukob kao što je i vojni uspjeh.

Teroristi se ne ograničavaju na političke granice. Oni postoje kao paraziti u tuđim zemljama i postaju vojska unutar vojske, uz slobodu odjenuti ili skinuti vojnu uniformu - kako im se prohtije.

Oružje koje zemlja poput Izraela ima na raspolaganju nije dizajnirano za ratove takve vrste. Bilo bi besmisleno i vrlo opasno upotrijebiti avion ili helikopter koji je stajao milijune dolara za lov na nekog usamljenog terorista ili malu grupu terorista. Domovina nije sprema na takvu novu vrstu rata. Stanovništvo je koncentrirano u ograničenom području i predstavlja laku metu za projekte.

Jednako kao što je teško razlikovati između bojišnice i napadnute domovine, nije lako vidjeti razlike između slabe vlade i lopovskih agresora na područjima iz kojih se poduzimaju napadi.

Nove tehnologije

Koje se lekcije mogu naučiti iz ovih promjena? Ni jedno strateško oružje zastrašivanja nije vječno.

Oblik odvrćanja mora biti u skladu s promjenama na bojnopolju - Davidova pračka bila je dobra za samo jednu bitku. Jasno je da Izrael mora zadržati obrambene snage u slučaju napada tradicionalne vojske. S druge strane mora razviti strateški način odvrćanja koji počiva na oružju i organizacijskoj strukturi prikladnoj ovom novom dobu, u kojem su teroristi opskrbljeni projektilima i medijima.

Terorist se ne može zaplašiti znanjem da su razvijeni novi uređaji za nadgledanje, koji ga mogu identificirati čak i u gomili ljudi, da se njegovo oružje može otkriti bez njegova znanja. Ta vrsta sprječavanja može se temeljiti na minijaturnom oružju ili čak robotima na daljinsko upravljanje koji djeluju na bojnopolju, možda čak i na vrsti do sada nepoznate inteligencije, baziranoj na revolucionarnoj nanotehnologiji.

Srećom, Izrael već ima izvrsnu grupu hi-tech znanstvenika sposobnih razviti uređaje za otkrivanje i obranu koji mogu pogoditi pojedinačnog neprijatelja i pružiti osobnu zaštitu. Prije pedeset godina imao sam privilegiju uvesti nove vojne sustave u izraelske obrambene snage, koje su opskrбиле Izrael moćnim oružjem odvrćanja, koje je još uvijek valjano. Uvjeravaju me da se to može ponovo učiniti, putem inovativne i smjele tehnologije, i to na dulje vrijeme.

Naš cilj je mir

Dalje, Izrael bi se trebao baviti politikom decentralizacije stanovništva i poduprijeti ozakonjenje jednog jedinog autoriteta u cijelom Libanonu - zapravo, u svim zemljama regije.

Libanonska vlada i Palestinska samouprava izgubile su kontrolu nad svojim teritorijima i oružanim snagama. Nisu više predstavljali mir i sigurnost na područjima za koje su dogovorni. Izrael mora podupirati vlade libanonskog premijera Fuada Siniora i palestinskog predsjednika Mahmuda Abasa u njihovoj borbi za ekskluzivnu vojnu i teritorijalnu kontrolu nad svojim zemljama.

Pretpostavlja se da novo ratno oružje koje se drži spremno sprječava rat. Cilj je mir. Usprkos sveg protivljenja izraelskog javnog mnijenja prema palestinskom terorizmu i teroru koji se širi iz Libanona, postizanje mira nije se smanjilo kao cilj.

U miru, kao i u ratu, putevi se mijenjaju. Pojam o trgovanju teritorijem u svrhu postizanja mira bio je uspješan u dva navrata - Egipat i Jordan. Nije uspio u druga dva slučaja - Libanon i Palestinci. Povukli smo se iz Libanona, u skladu s rezolucijom UN 1559., ali za uzvrat nismo dobili potpuni mir. Jednostavno smo se povukli sa svih područja iz pojasa Gaze, ali unatoč tom koraku s tog područja nastavili su se napadi na Izrael.

Postrojavanje UN-ovih jedinica u južnom Libanonu (gdje je Hezbolah koncentrirao svoje snage) kao posljedica nove re-

zolucije UN-a rodilo je obnovljenu nadu da će se s Libanomom postići potpuni mir, na koji je Siniora javno pozivao. Odgovor Izraela mora biti pozitivan, javan i nesumnjiv: DA miru s Libanomom.

Neuspjeh postizanja mira s Palestincima nije bio rezultat neprijateljstava Izraela, nego nedostatak jedinstva među Palestincima. Palestinci koji žele mir nemaju snage pospješiti ga. Oni koji ne žele sporazum, imaju snage da ga spriječe. Kako danas stoje stvari, politiku će nadomjestiti tragedija.

Inicijativa da se jednostrano povuku sa Zapadne obale u očima izraelske javnosti izgubila je privlačnost zahvaljujući posljedicama povlačenja iz pojasa Gaze. Ne mogu danas zamisliti situaciju u kojoj većina Izraelaca podupire takvo povlačenje. Spremni smo ući u bilateralne pregovore na bazi „mirovni smjernica“, ali je Hamas do danas spriječio palestinsku stranu da slijedi taj plan. Izrael će nastaviti predlagati bilateralne pregovore, unatoč odbijanju Hamasa.

Ekonomске inicijative

Jedna alternativa mogla bi poprimiti oblik partnerskog odnosa, koji uključuje Izrael, Jordan i Palestince, slijedeći ekonomski put, radije nego politički. Te tri zemlje već su se složile da cijelu graničnu regiju između Crvenog mora i rijeke Jordan pretvore u zajednički ekonomski koridor mira, duž kojeg će se razvijati industrijska postrojenja, turizam i poljoprivreda. Takav pristup bio je na nekim drugim točkama u svijetu uspješan, većina važnih promjena koje su se dogodile diljem svijeta od kraja Drugoga svjetskog rata bile su posljedice ne vojnih intervencija, nego ekonomskog napretka.

Tri entiteta koja su se složila u ovoj inicijativi nemaju potrebna sredstva za provedbu tog plana. Međutim, internacionalni fondovi koji traže novo tržište i mogućnosti, usprkos uključenom riziku, mogu se privući projektima regionalnog razvoja sličnima ovome. Ako možemo privatizirati dio ekonomije, zašto ne privatizirati dio mira?

Stoga Palestincima moramo predložiti pristup političko-diplomatskim pregovorima na jednoj osnovi prihvatljivoj međunarodnoj zajednici i samim Palestincima - postojećim „mirovnim smjernicama“ - i istovremeno odstraniti teret ekonomske nevolje, putem razvojnog trokuta.

Više ne vrijedi stara izreka „ljudi će živjeti sami“. Nema više ratnih granica, ni u ratu, ni u miru.

(članak objavljen u Guardianu, u rujnu ove godine, prevela Mira Altarac Hadjiristić)

NOVOSTI

IZRAELSKA POŠTA

Sudeći po vijestima koje stižu iz Tel Aviva, mjesec prosinac će u filatelističkom smislu biti osobito plodan, jer u prometu će se naći čak četiri nova izdanja maraka. Jedna će vrednota biti posvećena esperantu i njegovu tvorcu Lazaru Ludwigu Zamenhofu, niz maraka likovno će predstaviti pojam mode u Erec Izraelu, redoviti niz maraka bit će dopunjen trima novim vrednotama, a niz od četiri marke bit će posvećen mjestima u Izraelu koja su na ovaj ili onaj način bila u svezi s križarskim vojnama.

Zamenhof - otac esperanta

Lazar Ludvig Zamenhof rodio se Bia - ystoku, 15. prosinca 1859., a umro 14. travnja 1917. Mjesto njegova rođenja danas je u Poljskoj, ali onda je bilo u Litvanskim provincijama carske Rusije. Njegovi roditelji, otac Mordehaj i mati Rozalija, bili su Židovi porijeklom iz Litve. Djetinjstvo je proveo u rodnom i više-nacionalnom Bia - ystoku - gradu u kojem su ljudi govorili ruski, poljski, litavski, jidiš i još poneki jezik. Imao je mnogo prilika osvjedočiti se kako između pripadnika pojedinih jezičnih i nacionalnih skupina vlada velika netrpeljivosti i počeo je sanjati o jeziku koji će biti zajednički svim narodima. Na takvom jeziku koji će dobiti ime *esperanto* radio je kao gimnazijalac i kao student, ali i u kasnijoj životnoj fazi kad je već bio liječnik.

Početni oblik esperanta *Lingwe universal* bio je dovršen do početka zime 1878., kada je sa svojim gimnazijskim kolegama organizirao proslavu pod nazivom *Dan rođenja međunarodnog jezika*. Konačan oblik jeziku dao je tek 1885. godine, a onda dvije godine tražio izdavača. Prvi udžbenik esperanta iz

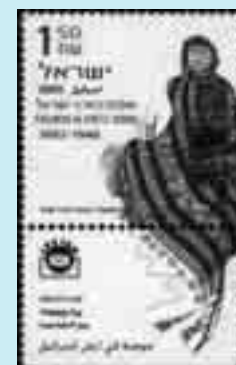
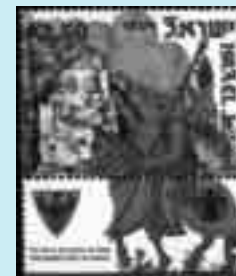
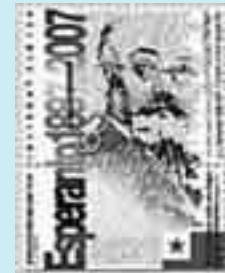
tiska je izašao 26. srpnja 1887. godine u Varšavi, ali na ruskom jeziku i pod pseudonimom Dr. Esperanto. Taj će pseudonim postati opće prihvaćeno ime za jezik, a sama riječ *esperanto* na jeziku esperanto znači *onaj koji se nada*. U izdavanju udžbenika uvelike mu je pomogao tast, mali tvorničar Silberniki.

Živeći u multietničkoj i višejezičnoj sredini, Zamenhof je govorio više jezika koje je izvrsno poznao (ruski, njemački, poljski, jidiš i kasnije esperanto), pa je teško reći koji mu je bio pravi materinji. K tome, čitao je i na francuskom, grčkom, latinskom, talijanskom, engleskom, hebrejskom i volapiku - umjetnom jeziku prije esperanta, a u određenoj mjeri je poznao i španjolski i litavski. Otac mu je u kući govorio ruski, mati jidiš, a supruga mu Klara bila je Litavka.

Sa svojom je obitelji živio skromno i u struci se teško probijao, nerijetko radeći do iznemoglosti. Na prvi kongres esperantista otišao je tek 1905., a nakon toga, sve do smrti nije propustio nijedan. U holokaustu, obitelj je bila posve istrijebljena: sina Adama nacisti su ubili u Varšavi, a obje kćeri Lidiju i Sofiju usmrtili u plinskim komorama Treblinka. Preživio je samo njegov unuk Louis - Christopher Zaleski -Zamenhof, koji danas živi u Francuskoj. Nova izraelska marka sa Zamenhofovim likom obilježava 200. obljetnicu izlaska prvog udžbenika.

Križarski ratovi na izraelskim markama

Marke posvećene modi u izraelskoj filatelističkoj praksi odnosno markovnom izdavaštvu velika su novost, premda nisu novost u nekim drugim dijelovima svijeta. Primjerice, Italija je svojim modnim

kreatorima, ali i modnim predmetima poštanske marke već posvećivala u više navrata.

Što se novih vrednota redovitog niza tiče, riječ je o markama s prikazanim biljem, a takve su među filatelistima oduvijek bile u samom vrhu popularnosti. Pridodane vrednote su marke od 1.50, 2.50 i 3.30 novih šekela. Izdane u arcima od 50 komada, samo pet maraka u svakom arku ima onaj *famozni* privjesak, zapravo donji rubni dio na koji se proširuje bilo crtež sa same marke, bilo pak se na nj dodaje kakva promidžbena i ina poruka. Marka najniže nominalne vrijednosti prikazuje *Coriandrum sativum*, a slijede *Micromeria fruticosa* i *Mentha piperica*.

Najzanimljiviji niz (sve se marke u prometu pojavljuju 17. prosinca) neprijeporno su četiri marke posvećene mjestima u Izraelu koja su na neki način povezana sa zbivanjima za vrijeme križarskih vojni, pa se u vrlo zanimljivu dizajnu na četiri nove marke, nominalne vrijednosti 2.50 novih šekela svaka, pojavljuju Caesarea, Atlit, Belvoir i Monfort.

Godine 1095. na crkvenome saboru u Clermontu u pokrajini Auvergne u Francuskoj, papa Urban II. je navijestio križarski rat kojim je Sveta zemlja trebala biti preoteta muslimanima, i četiri godine kasnije, 15. srpnja 1099. nakon petotjedne opsade, križari su zauzeli Jeruzalem i objavili osnutak *Prvog kraljevstva Jeruzalemskoga*, koje je potrajalo sve do 1187. kad ga je zauzeo Saladin. Nekoliko godina kasnije na obale Ereca Izraela stigle su nove križarske čete i započele niz osvajачkih pohoda. Premda nisu uspjeli zauzeti sam Jeruzalem, bilo je proglašeno *Drugo kraljevstvo Jeruzalemsko*. U svakom slučaju kraljevstvo nije bilo potpuno i u različitim je prilikama doživljavalo i svoje uspone i svoje padove. U tom je razdoblju Jeruzalem bio ponovno osvojen i u posjedu križara ostao dvadesetak godina. Sredinom XIII. stoljeća križare su počeli tjerati Mameluci: 14. kolovoza 1291. križari su napustili svoju posljednju utvrdu Atlit i otplovili na Cipar. Bio je to svršetak križarskog vladanja u Erecu Izraelu koje je potrajalo gotovo dva stoljeća. Kao podsjetnik na križarske ratove ostali su različiti redovničko vojnički redovi, poglavito Hospitalijeri, Templari i njemački Teutonski red.

U materijalnom smislu, križari su na tom području ostavili znatan broj crkava i kapela, a posebice arheoloških ostataka utvrđenih gradova i tvrđava, često građenih pod utjecajem bizantsko-muslimanske i armenske vojne arhitekture tog vremena. Na četiri nove marke, prikazane su upravo četiri takve utvrde.

Caesarea je bila utvrđena sredozemna luka, zapravo najvažnija u cijelom Izraelu. Zidove utvrde u nekoliko su navrata uništavali, pa ponovno gradili. Atlit je tvrđava građena 1218., a Belvoir (Kokhav Hayarden) bio je prodan vitezovima reda Hospitalaca. Saladin ga je uspio osvojiti tek nakon dugotrajne opsade. Monfort u zapadnoj Galileji neko su vrijeme držali vitezovi njemačkog Teutonskog reda.

Jurica Miletić

150 godina od rođenja Lea Graetza

Kao elektrotehničar po svojem prvenstvenom obrazovanju nemam mnogo prilike povezati tu svoju struku s temama u Ha-Kolu. No ovaj put to nije nimalo bio problem. A tema se ubrzo dotakla mnogih stvari: od termodinamike do antisemitizma.

Već se u svojim prvim susretima s elektrotehnikom, pa i u amaterskom bavljenju projektima tipa „sam svoj majstor“, učenici u osnovnoj školi susretnu se s pojmom Graetzova spoja, a u nekoj srednjoj elektrotehničkoj školi nemali broj puta učenik zahvaljuje na jednostavnom rješenju zadataka na praksi kada pokvarene elektronske uređaje jednostavno popravi zamjenom „greca“ u neispravnom napajanju. Negdje na studiju onda se susretne i s pojmom Graetzovog broja koji opisuje toplinski protok. Možda je prilika, makar ukratko, te koncepte objasniti i ovdje, a i saznati tko su uopće ti Graetzi.

Leo Grätz (čije se ime u nenjemačkom govornom području redovito navodi kao Graetz) jedan je od velikana njemačke fizike, rođen u Breslauu (tada u Njemačkoj, danas Wrocław u Poljskoj) 26. rujna 1856. godine. Leo je bio sin još poznatijeg oca, Heinricha Grätza, još za života slavljena rabina i židovskog povjesničara.

Leo je studirao matematiku i fiziku u Breslauu,

Berlinu i Strasbourgu, da bi 1881. godine postao asistent kod profesora A. Kundta u Strasbourgu. Ubrzo je prešao na Sveučilište u Muenchenu gdje je 1908. godine postao profesor. U početku svoje karijere objavljivao je značajne radove na polju vođenja i zračenja topline, trenja i elastičnosti, da bi se u zadnjem desetljeću XIX. stoljeća intenzivnije posvetio proučavanju problema elektromagnetskih valova i katodnih cijevi.

Kao tehnički pisac Grätz je bio osobito plodan i cijenjen. Njegova knjiga „Die Elektrizität und Ihre Anwendung“ (Elektricitet i njegova primjena) prvotno tiskana u Stuttgartu 1903. godine, doživjela je dvadeset i tri izdanja, kao rijetko

koja knjiga na ovom tehničkom polju ikada prije i kasnije. Opsežna peterosvezačna knjiga „Handbuch der Elektrizität und des Magnetismus“ (Priručnik iz elektriciteta i magnetizma) također je doživjela više izdanja, a potkraj života objavljivaio je i znanstvene i osobito znanstveno-popularne članke koji objašnjavaju tada začuđujuće koncepte nuklearne fizike.

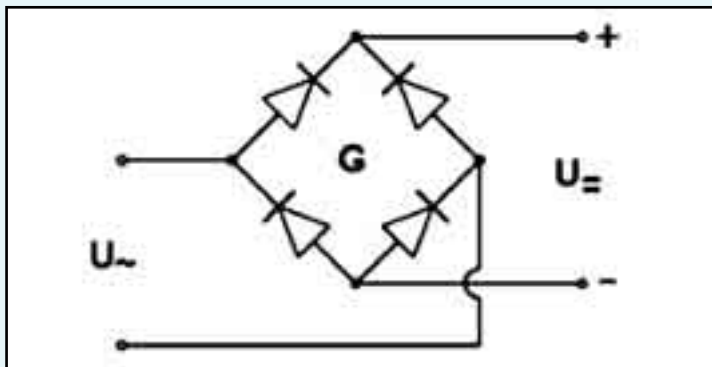
Grätzove teorijske postavke o širenju elektromagnetskih valova zajedno s pionirskim radovima Heinricha Hertza (još jednog prominentnog Židova među fizičarima) poslužile su kao temelj za kasnija otkrića vezana za telefon, radio i televiziju što se vrlo često naglašava u radovima koji se bave poviješću suvremene elektronike.

Leo Grätz umro je u Münchenu 12. studenoga 1941. godine.

Graetzov broj

Graetzov broj, bezdimenzijska je veličina koja opisuje značajke laminarnog strujanja u toplinskom vodiču. Označava se simbolom Gz . Broj se definira kao $Gz = Re \cdot Pr \cdot d_f / L$, pri čemu je d_f unutrašnji priomjer/promjer vodiča (cijevi), L njegova dužina, a Re i Pr Reynoldsov odnosno Prandtlov broj. Ovisno o primjeni taj se izraz može napisati koristeći različite veličine iz termodinamike, primjerice $Gz = \dot{m} \cdot C_p / \dot{Q} L$, gdje je \dot{m} maseni protok, C_p toplinski kapacitet, a \dot{Q} toplinska vodljivost. Pomalo pojednostavljeno rečeno, ta veličina govori o kvaliteti prijenosa topline u cijevima centralnoga grijanja.

Graetzov spoj

Graetzov ili mosni spoj dioda koristi se u ispravljačima izmjeničnog napajanja u istosmjerno. Za razliku od drugih, jednostavnijih spojeva dioda u ispravljaču (poluvalno i punovalno ispravljanje) takav spoj ima veću učinkovitost, a ne traži transformator s dva sekundara. Zbog tih značajki diode spojene u Graetzov spoj danas su redovito sastavni element svih ispravljača u elektroničkoj opremi široke primjene. Spoj se sastoji od četiri diode koje su spojene tako da naizmjenično po dvije vode, a dvije ne vode te time ulazni izmjenični napon dovode na izlaz uvijek s istom polarizacijom. Četiri diode u Graetzovom spoju danas se proizvode u jedinstvenom kućištu s četiri izvoda kao zaseban elektronički element.

Heinrich Graetz

Njemački rabin i povjesničar, rođen je 31. listopada 1817. u Xionsu (danas Ksiaz Wielkopolski u Poljskoj). Završio je šivu u Wollsteinu i krenuo na studij u Prag gdje se namjeravao posvetiti obrani ortodoksnog židovstva. No, imigracijske vlasti vratile su ga s granice te ga je primio rabi Hirsch, tada rabin oldenburški. Nakon tri godine studija kod rabija Hirscha, prihvatio je mjesto na Sveučilištu u Breslau.

U to vrijeme zahuktala se kontroverza između reformista i ortodoksa, pri čemu je Graetz često kritizirao reformističku struju objavljujući članke u tjedniku „Orient“. Njegova popularnost i utjecaj bili su osobito važni tijekom frankfurtske konferencije kada je podržao Zachariasa Frakela i njegovu obranu hebrejskog jezika (rabinska konferencija u Frankfurtu na Majni 1845. odlučila je da nije više potrebno držati službe na hebrejskom već da se mogu držati na lokalnim jezicima - što je bio jedan od značajnijih prijelomnih događaja između reformiranih i ortodoksnih Židova). Godine 1872. Graetz se uputio u Palestinu proučavati ranu židovsku povijest, koju je obradio u svoja prva dva toma „Povijesti Židova“. Ta djela kao i zalaganje za problem rumunjskih Židova na pariškoj konferenciji 1878. godine postavilo je Graetza kao jednog od važnijih meta antisemitskog pokreta, koji ga je optuživao za mržnju prema kršćanstvu i njemačkom narodu te kao dokaz da se Židovi nikada neće uspješno asimilirati u svoju okolinu.

U međuvremenu je Graetz dovršio svoju „Povijest Židova“ (Geschichte der Juden) u jedanaest svezaka. To djelo predstavlja stožerni rad iz židovske povijesti, prvi koji je tako sveobuhvatno prikazao cijelu povijest raseljenog naroda te djelo koje je i dugo kasnije predstavljalo temelj za židovsku povijesnicu. Unutar nekoliko godina od objavljivanja prevedeno je na engleski, ruski, hebrejski, a u dijelovima i na jidiš i francuski. „Povijest“ je

obuhvatila vrijeme do 1848. godine, jer je Graetz odlučio da neće pisati o tada još živim ljudima. No, ipak je njegova jedanaesta knjiga izazvala mnoge kontroverze u javnosti osobito kritike liberalne stranke i reformske struje.

U ljeto 1891. godine zbog srčane bolesti preselio se kod sina Lea u Muenchen gdje je ubrzo i umro, 7. rujna 1891. godine.

Ž. H.

LIVINGSTON

OSLOBOĐEN

OPTUŽBE ZA

ANTISEMITIZAM

Sudac je opomenuo Livingstona, inače vrlo omiljenog i popularnog londonskog gradonačelnika, da je njegova usporedba židovskog novinara sa stražarom u nacističkom logoru neumjesna.

Visoki sud u Londonu presudio je u listopadu ove godine u drugostupanjskom sporu između novinara gradskog lista „Evening Standarda“, Olivera Finegolda i kontroverznog londonskog gradonačelnika Kena Livingstona, u korist gradonačelnika.

Sud je uvažio gradonačelnikovu žalbu i poništio raniju presudu o suspenziji s dužnosti u trajanju od 4 sedmice, s objašnjenjem da je gradonačelnik prekršio pravila ponašanja Gradske vijećnice. Sudac Visokog suda, solomonski je presudio da pravila nisu prekršena jer je do incidenta došlo izvan zgrade Vijećnice.

Ipak sudac je opomenuo Livingstona, inače vrlo omiljenog i popularnog londonskog gradonačelnika, da je njegova usporedba židovskog novinara sa stražarom u nacističkom logoru neumjesna.

Do incidenta je došlo u veljači ove godine, poslije prijema u Gradskoj vijećnici organiziranog za obilježavanje 20 godina od kada je bivši britanski ministar za kulturu Chris Smith, javno u parlamentu objavio svoju homoseksualnost.

Pošto je Livingston napustio Vijećnicu poslije prijema, novinar Standarda zatražio je od njega izjavu povodom te proslave, ali je gradonačelnik odbio komentirati. Uporni novinar se nije dao smesti, čak je i snimio taj razgovor u trajanju od 35 sekundi, u kojem mu je Livingston odbrusio da ga prestane progoniti i ponašati se kao nacist.

Finegold se osjetio povrijeđen tom izjavom i odgovorio da je on Židov, na što mu je gradonačelnik odbrusio da se u tom slučaju ponaša kao kapo u koncentracijskom logoru.

„Crveni Ken“ osebujna je i kontroverzna ličnost

Velika većina građana multikulturnog Londona voli svog gradonačelnika i dobro znaju da on nije nikakav antisemit, ali da je osebujna i kontroverzna ličnost, koji je oduvijek bio trn u oku političkim vlastima i desnijim medijima. Poznat kao „Crveni Ken“ osamdesetih se godina sukobljavao s gospođom Margaret Thatcher koja je čak ukinula londonsku gradsku upravu i prodala staru londonsku gradsku Vijećnicu preko puta Parlamenta, da bi se riješila Kena i njegove samostalne i avangardne gradske politike. Ken je uspio vratiti autonomnu gradsku upravu Londonu kad su na vlast došli Laburisti, ali je i s njima u vječnom sukobu.

Istupio je iz Laburističke stranke kada ga nisu kandidirali za gradonačelnika, da bi kao samostalni kandidat većinski pobijedio, i to čak u dva mandata. Pod njegovom upravom sagrađena je nova gradska Vijećnica na Temzi, preko puta londonskog Towera, a London je kao grad opet procvao.

Što se tiče Vijeća predstavnika židovskih zajednica koje je tom prilikom zatražilo

njegovu suspenziju, zna se da im je Ken trn u oku budući oduvijek, dosljedno sebi, zastupa prava Palestinaca.

Povodom proslave Dana židovske kulture, u rujnu ove godine, gradske vlasti po uputama Kena Livingstona organizirale su masovnu proslavu židovske kulture i njezinog doprinosa na londonskom Trafalgar Squareu.

Vesna Domany-Hardy

Povodom proslave Dana židovske kulture, u rujnu ove godine, gradske vlasti po uputama Kena Livingstona organizirale su masovnu proslavu židovske kulture i njezinog doprinosa na londonskom Trafalgar Squareu.

1-1. Zastava stranke Ihud Leumi. (ŽH)

1-2. Zastava MAFDAL-a. (ŽH)

2. Zastava BALAD-a. (ŽH)

3. Znak GIL-a. (ŽH)

4-1. Zastava DA'AM-a - hebrejska. (ŽH)

4-2. Zastava DA'AM-a - arapska. (ŽH)

5. Znak stranke HaYerukim. (ŽH)

6-1. Starija zastava Likuda. (ŽH)

6-2. Zastava Likuda. (ŽH)

7. Zastava stranke HaAvoda. (ŽH)

8. Znak stranke Novi Cionizam. (ŽH)

9. Jedna od zastava HADASH-a. (ŽH)

10. Zastava HaYIL-a. (ŽH)

11. Plakat i zastava HETZ-a. (16)

12. Zastava Heruta. (DG)

13. Znak stranke Israel Betenu. (18)

14. Znak Lehema. (DG)

15-1. Starija zastava MERETZ-a. (DG)

15-2. Zastava MERETZ-a. (DG)

16. Znak Oz LaAniyim-a. (ŽH)

16. Znak stranke Ale Yarok. (24)

18. Automobilaska zastavica Atid Ehada. (25)

19. Znak stranke Tzomet. (27)

20. Zastava Kadime. (25)

21-1. Zastava Shinuia. (ŽH)

21-2. Zastava Shinuia. (ŽH)

22. Zastava Shasa. (DG)

23. Znak Tafnita. (34)

IVAN REIN

PARIŠKA PALETA

10. 12. 2006 - 18. 1. 2007.
GALERIJA "MILAN I IVO STEINER"

Ivan Rein rođen je u Osijeku 1905. godine u židovskoj obitelji od oca dr. Mavre Reina, uglednog pravnika i majke Olge rođene Hönigsberg. Završio je slikarstvo u klasi Vladimira Becića na Umjetničkoj akademiji u Zagrebu. Reinovo slikarstvo formiralo se u težnji prema sintezi postimpresionističkih iskustava i tradicije, na što je utjecao i njegov dugogodišnji boravak u Parizu. Povratkom u Zagreb u proljeće 1940. godine, žalio je za svojim brojnim pariškim djelom koje je ostalo u

Parizu. Početkom Drugog svjetskog rata u Hrvatskoj 1941. godine ušao je u nevjerojatno burno i neizvjesno razdoblje započeto boravcima u židovskim logorima u Kraljevici i Rabu i nakon kapitulacije Italije nastavljeno uključivanjem u narodnooslobodilačku antifašističku borbu u VII. banijsku diviziju, ali je nedugo zatim u prosincu 1943. godine umro u Sisku nakon ranjavanja u borbi. I u tom ratnom razdoblju neumorno je slikao, no većina njegovih djela je izgubljena.